

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA ROZVOJOVÝCH a ENVIROMENTÁLNÍCH STUDIÍ

Bc. Denis Petránek

Postoj Turecka k radikalizaci islámu v kontextu expanze Islámského státu
Turkey's approach to the radicalization of islam in the context of expansion of
the Islamic state

Diplomová magisterská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Teichmann

OLOMOUC, 2018

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Denis PETRÁNEK**
Osobní číslo: **R140981**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Postoj Turecka k radikalizaci islámu v kontextu expanze
Islámského státu**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových a environmentálních studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je analyzovat postoje turecké vlády i veřejnosti k radikalizaci islámu a expanzi Islámského státu do Turecka a okolních států. Práce se bude zabývat historií destabilizace politické situace v této oblasti po ztrátě tradičních autorit a postojem místních vlád i světových mocností k nově vznikajícímu fenoménu šíření radikálního islámu. Přínosem práce bude kompletní zmapování tureckých problémů se separatistickými skupinami a radikálními fundamentalisty. V průběhu práce bude představeno napojení fundamentalistických skupin na regionální teroristické organizace, jejich financování a získávání zbraní. V diplomové práci bude vyhodnocen názorový postoj místních tureckých obyvatel k danému problému a jeho komparace s názorem českých občanů.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **20 - 25 tisíc slov**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CAGAPTAY, Soner. Turkey's Kurdish Buffer: Why Erdogan Is Ready to Work With the Kurds. Foreign Affairs [online]. 2014, č. 1 [cit. 2015-01-27]. Dostupné z: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141612/soner-cagaptay/turkeys-kurdish-buffer>

MOUDOUROS, N. The 'Harmonization' of Islam with the Neoliberal Transformation: The Case of Turkey. Globalizations [online]. 2014, vol. 11, issue 6, 843 - 857 [cit. 2015-01-27]. DOI: 10.1080/14747731.2014.904157.

KILANÇ, Ruken. The Analysis of Statements in Political Meetings Through Cultural Codes Including Patterns of Turkish-Islamic Notion. Journal of Graduate School of Social Sciences [online]. 2014, vol. 18, issue 2, s. 1-10 [cit. 2015-01-27].

AZUMAH, John A. CHALLENGING RADICAL ISLAM. First Things: A Monthly Journal of Religion [online]. 2015, issue 249, s. 33-37 [cit. 2015-01-27].

AZUMAH, John A. CHALLENGING RADICAL ISLAM. First Things: A Monthly Journal of Religion [online]. 2015, issue 249, s. 33-37 [cit. 2015-01-27].

AZUMAH, John A. CHALLENGING RADICAL ISLAM. First Things: A Monthly Journal of Religion [online]. 2015, issue 249, s. 33-37 [cit. 2015-01-27].

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Jiří Teichmann**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání diplomové práce: **30. ledna 2015**
Termín odevzdání diplomové práce: **15. dubna 2016**

L.S.

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 30. ledna 2015

Prohlášení:

Tímto prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a všechny použité zdroje jsem citoval a uvedl v seznamu zdrojů a literatury na konci této práce.

V Olomouci dne 10. 12. 2018

Bc. Denis Petránek

Poděkování:

Tímto bych rád poděkoval vedoucímu práce Mgr. Jiřímu Teichmannovi za vedení práce, trpělivost a cenné rady v průběhu vypracování.

Abstrakt:

Tato práce komplexně analyzuje Turecko z hlediska politiky, náboženství, společnosti a jiných proměnných a jejich interakci z historického hlediska až po současnost a pokouší se nastínit budoucí vývoj a situaci.

Vzhledem k tomu, že práce (název) byla zadávána v roce 2014 a situace se jak na domácí politické scéně v Turecku, tak na mezinárodní scéně dosti změnila a neustále vyvíjí, došlo po konzultaci s vedoucím práce a vedoucím katedry k úpravě obsahu, aniž by se změnil původní název práce. Nicméně práce a její obsah zůstávají relevantní.

Klíčová slova:

Turecko, Atatürk, sekularismus, islám, Erdogan, AKP, politika, náboženství, volby

Abstract:

The thesis complexly analysis Turkey in terms of politics, religion, society and other relevant issues and its interaction from historical point of view until present and tries to argue/estimate future development and situation in the country.

This thesis (topic/name) was given already in 2014. Situation in domestic politics in Turkey, as well as in international area significantly changed during last years. According to these facts, after consultation with supervisor and head of department, author decided to edit/adjust content, but name of thesis remains unchanged. Nevertheless, thesis and its content is still relevant.

Key words:

Turkey, Atatürk, secularism, islam, Erdogan, AKP, politics, religion, elections

Seznam použitých zkratk

AKP	Strana spravedlnosti a rozvoje (Adalet ve Kalkinma Partisi)
CENTO	Central Treaty Organization
EU	Evropská unie
FETÖ	název pro „teroristickou“ organizaci Fethullaha Güllena (Fethullahçı Terör Örgütü)
HDP	Lidově demokratická strana (Halkların Demokratik Partisi)
CHP	Republikánská lidová strana (Cumhuriyet Halk Partisi)
MHP	Strana národní akce/Nacionálně činná strana (Milliyetçi Hareket Partisi)
NATO	Severoatlantická aliance
PKK	Strana kurdských pracujících (Partiya Karkerên Kurdistanê)
USA	Spojené státy americké

Obsah:

1. Úvod	10
2. Metodologie a cíle práce	13
3. Historické souvislosti počátku Turecké republiky	15
3.1 Osmané a úpadek Osmanské říše	17
3.2 Hnutí Mladoturků a mladoturecká revoluce	20
3.3 Boj Turecka ze nezávislost a vznik Turecké republiky	21
3.4 Mustafa Kemal Atatürk	22
3.4.1 Atatürkova politika	24
3.4.2 Turecký sekularismus	26
3.4.3 Kemalický sekularismus a pilíře kemalismu	29
3.4.4 Krize kemalismu	33
3.5 Společenské reformy v Turecku	33
4. Politický islám v Turecku.....	37
4.1 Politický islám	39
4.2 Islám jako součást státní ideologie	42
4.3 Islám a sekularismus v 2. polovině 20. a první dekádě 21. století	43
4.4 Turecké politické strany	45
4.5 Panturkismus a Panislamismus.....	48

5. Vývoj turecké politiky v 2. polovině 20. století	50
5.2 Situace po skončení 2. světové války	51
5.3 Vývoj Turecka v letech 1960 – 1980.....	54
5.4 Turecko na konci studené války	56
6. Proměny novodobé turecké politiky od 90. let po současnost	58
7. Kurdský problém a islámský terorismus	62
7.1 Kurdský problém	62
7.2 Islámský terorismus.....	64
8. Turecko v současnosti a možný vývoj do budoucna.....	66
8.1 Cesta AKP a Erdogana k vítězství a volby v roce 2014.....	66
8.2 Parlamentní volby, události roku 2015 a jejich důsledky.....	71
8.2.1 Řádné volby v červnu 2015 a následující vývoj.....	71
8.2.2 Předčasné volby a jejich důsledky.....	73
8.3 Pokus o puč, události roku 2016 a jejich důsledky	75
8.4 Referendum, změna systému a budoucnost Turecka.....	79
8.5 Názor Tureckého občana žijícího v ČR.....	82
9. Závěr	84
10. Shrnutí	86
11. Summary	87
12. Seznam použitých zdrojů a literatury	88

1. Úvod

Turecko – ať už současná přes devadesát let trvající republika, či její předchůdce Osmanská říše, vždy byla a je zemí na pomezí dvou kontinentů, místem kde se střetávaly a mísily civilizace, národy, kultury, náboženství, vlivy apod. Tato země z historického hlediska a vzhledem ke své geografické poloze a geopolitickému významu byla vždy důležitým hráčem v oblasti Blízkého východu a Eurasie. Když pomíneme pro účely této práce relativně marginální období přibližně šest století trvající Osmanskou říší a zaměříme se na moderní dějiny Turecka od vzniku republiky až po současnost, zjistíme, že v průběhu 20. a 21. století prošla země mnohými změnami, transformacemi a turbulencemi, které ovlivnily dění nejen uvnitř země samotné, ale i za hranicemi. Ať už se zaměříme na změny politické, kulturně-sociální či ekonomické, a to v jakémkoliv časovém období pro nás stěžejních cca 110 let, tak zjistíme, že tyto proměnné jsou spolu v případě Turecka spojené víc než by se na první pohled mohlo zdát a vzájemně se ovlivňují.

Budování Turecka jako státu jak ho známe, de facto dnes započalo současně s postupným rozpadem Osmanské říše v prvních dvou dekádách 20. století. Tento postupný rozpad ovlivnily jak události a situace na mezinárodní scéně, tak v samotném centru. Říše ke konci 19. století přišla o rozsáhlá území, čelila novým situacím a výzvám jak na mezinárodním poli, ale také a především uvnitř sebe sama. Vnitropolitická situace uvnitř říše dala za vznik dosud bezprecedentnímu opozičnímu hnutí – tzv. Mladoturci, kteří se snažili ovlivnit a pozitivně změnit zastaralé pořádky chalífátu a styl vlády sultána. Během první světové války, kdy byla říše oslabená kvůli situaci v zahraničí, se stále početnější skupiny Mladoturků začaly sdružovat v hnutích a postupně začaly vytvářet tlak na domácí politické scéně. Nepřímo tak napomohly k rozpadu Osmanské říše a ovlivnily přeměnu starého chalífátu na pozdější republiku.

Proces přeměny z chalífátu na novou republiku, dá se říci modernizace, přinesl mnoho nových otázek a výzev, kterým museli občané nového státního útvaru čelit. Od roku 1923, kdy vznikla republika, začal proces budování zcela nového moderního státu, na základě resp. inspirovaný západním stylem, záměrnou adaptací západních (evropských) ideových a politických hodnot a konceptů. Zakladatel Turecké republiky – Mustafa Kemal „Atatürk“, se od začátku snažil zemi vést směrem k západu a západní civilizaci a definoval modernizaci jako hlavní a neměnnou národní strategii či misi.

Jeho hlavním cílem a nástrojem politické a systémové přeměny byla sekularizace a aplikace tzv. Kemalismu. Jeho cílem bylo založit a ukotvit Turecko jako mezinárodně uznávaný a respektovaný národní stát západního modelu, s ekonomickou a vojenskou silou, která by napomáhala udržovat tento status. Prvním a základním pilířem legitimacy nového státu byla první ústava přijatá Velkým Národním Shromážděním v roce 1924. Ta obsahovala šest základních principů republiky, mezi které patřil mimo jiné i již zmíněný sekularismus. Ten odmítal a nepřipouštěl jakýkoliv vliv náboženství (zde konkrétně islámu) na řízení a chod státu a jeho institucí. Na druhou stranu, náboženství a jeho projevy byly a jsou odjakživa nedělitelnou součástí života velké části turecké společnosti, což se pochopitelně musí projevit i v politické sféře.

Proto je zde druhý fenomén, řekněme kontrastní prvek a reakce na sekularismus – politický islám. Přestože se může tento prvek v porovnání se sekularismem v turecké společnosti jevit jako radikální, není tomu tak. Politický islám se v Turecku vyvíjel v odlišném a pro muslimský svět bezprecedentním demokratickém prostředí a sekulárním státě. Na rozdíl od Arabských zemí, kde byl islám jako náboženství aktivně využíván k mobilizaci společnosti nejprve proti koloniálním mocnostem a později proti samotným vlastním represivním vládám. Postupem času (po smrti Atatürka) a zejména v druhé polovině 20. století, došlo k pluralizaci turecké politické scény a postupná klesající podpora sekularismu/sekulárního nacionalismu dala za vznik novým politickým stranám s náboženskou rétorikou a jejich narůstající podpoře mezi tureckými občany. Události na mezinárodní i domácí scéně během druhé poloviny 20. století přispěly k tomu, že i když je Turecko od založení ústavou garantovaný sekulární stát, tak role náboženství a v tomto případě role a vliv politického islámu na domácí politiku a dění postupně sílí.

Názor mnoha odborníků je takový, že sekulární nacionalismus postupem času ztrácel vizi a relevantnost a proto mnozí začali hledat nové resp. přímo odlišné alternativy, čím se stalo právě náboženství – islám. K tomuto trendu přispělo mnoho faktorů, nicméně mezi nejdůležitější patří např. ekonomická krize a nestabilita v 70. a 80. letech, kdy vládnoucí sekulárně založené strany začaly kvůli negativním dopadům své liberalizační politiky ztrácet preference, a to zejména v rurálních a periferních provinciích země. Důsledkem toho tak bylo období tzv. politického vakua.

Mimo jiné, země během necelých třiceti let zažila také tři vojenské převraty. V průběhu dalších let a dekad začaly náboženské politické strany získávat na oblibě, protože náboženství bylo a stále více je objektem zájmu a diskuze ve veřejném prostoru a to v kontextu jak s politikou, tak s i vědou nebo každodenním životem. Důležité jsou také otázky, jakým způsobem, do jaké míry a z jakých důvodů se dokázalo náboženství znovu prosadit do popředí a získat moc v Turecku jakožto konstitučně sekulárním státu.

Z tohoto důvodu je nezbytné znát historické souvislosti politiky a náboženství od samotného založení republiky po současnost. Pokud pochopíme konkrétní historické souvislosti spolu s teoretickými základy jednotlivých ideologií či směrů, v tomto případě konkrétněji sekularismu, kemalismu, politického islámu atd., můžeme lépe charakterizovat a pochopit současné Turecko včetně vnitro i zahraničně politického dění. Současné Turecko, jakožto celý region Blízkého východu zažívá politicky i bezpečnostně velice nejisté a turbulentní období. Ať už to jsou posilující autokratické tendence vládnoucí strany AKP v čele s prezidentem Erdoganem v boji s jeho odpůrci, přes riziko islámského terorismu (fenomén ISIS), Kurdského separatismu až po občanskou válku v Sýrii atd. Všechny tyto proměnné a mnohé další ovlivňují Turecko jak zevnitř, tak zvenčí, proto odhadnout budoucí směřování a situaci v zemi i regionu je dosti obtížné. Přestože se Turecko za 95 let své existence posunulo v ekonomické rovině mezi vyspělé země a také ve společenské a politické rovině udělalo mnoho pokroků, zdá se, že role náboženství ve společnosti i politice opět nabírá na významu a je potřeba se na tento fenomén podívat z více perspektiv.

2. Metodologie a cíle práce

Cílem této diplomové práce je komplexně charakterizovat a zanalyzovat vývoj Turecka v oblasti politiky, náboženství a mezinárodních vztahů a prolínání těchto sfér od jeho vzniku po současnost. Dále také charakterizovat a zanalyzovat současnou situaci a možný budoucí vývoj v Turecku.

Důležitými otázkami této práce je, jakým způsobem a do jaké míry si náboženství (konkrétně islám) v původně silně sekulárním státě dokázalo opět najít cestu k moci jak v politice, tak ve společnosti? Jak náboženství či sekularismus souvisí s nacionalismem, terorismem, politikou a společností? Jak náboženství (islám) ovlivňuje novodobou resp. současnou vládu, její politiku a chování obyvatel? ...a v neposlední řadě, jak se všechny tyto proměnné projevují i mimo hranice Turecka s akcentem na soudobou politickou a bezpečnostní situaci v regionu? Na to vše se autor pokusí zaměřit a pokud možno odpovědět v průběhu práce.

Autor si vybral práci pro její komplexnost, zájmu v oblasti politiky a mezinárodních vztahů a také osobní působení v zemi v rámci studia. Tato práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol, úvodu, závěru a seznamu zdrojů/literatury. Všechny kapitoly pro lepší orientaci a pochopení obsahují další podkapitoly.

První kapitola je zaměřena na historické souvislosti počátku Turecké republiky. Autor popíše Hnutí Mladoturků a rozpad Osmanské říše a vznik republiky. Dále se zaměří na osobnost a politiku (reformy) zakladatele Mustafy Kemala „Atatürka“ a v neposlední řadě na sekularismus resp. kemalismus. Druhá kapitola se bude zabývat politickým islámem jak z teoretického tak praktického hlediska, konkrétními tureckými politickými stranami a hnutími a nakonec myšlenkami Panislamismu resp. Panturkismu. Třetí kapitola volně naváže na kapitolu první. Bude se zabývat z dnešního pohledu historickými souvislostmi, ale tentokrát vývojem a stavem turecké politiky v průběhu 2. poloviny 20. století. Čtvrtá část logicky naváže a zaměří se na vývoj a proměny novodobé turecké politiky od 90. let po současnost. Pátá část se bude zabývat teoreticky vztahem náboženství a (islámského) terorismu, konkrétně potom fenoménem Islámského státu v regionu a také Kurdským problémem.

Poslední šestá kapitola je zaměřena na současnost (posledních 5 let) v Turecku a regionu, jaké jsou budoucí výzvy a možný vývoj politické a bezpečnostní situace s přihlédnutím na osobní zkušenost a názory odborníků a některých tureckých občanů žijících v ČR.

V rámci zpracování této práce byla použita jak metoda rešerše literatury, tak popisná i analytická metoda zkoumání. Pro účely této práce byla použita jak česká tak zahraniční (anglická) literatura a to jak v tištěné, tak především elektronické podobě.

3. Historické souvislosti počátku Turecké republiky

Turecko je zemí, která dnes spojuje Evropu s Asií. Od prvních prehistorických kultur Anatolie byla tato oblast křižovatkou nejrůznějších civilizací – prošli jí např. Řekové, Chetitě, Římané, Peršané, Byzantinci, Mongolové, Seldžukové, Osmané nebo také Britové, Francouzi, Italové či křižáci, přičemž každý z těchto národů v této zemi zanechal svůj otisk ve zdejší společnosti a v turecké kultuře. Turecko je poměrně velká země a navíc má pozemní hranice spojené s celkem osmi dalšími státy (Řecko, Bulharsko, Arménie, Sýrie, Irák, aj.). Hranice mezi asijským a evropským kontinentem probíhá středem Istanbulu a vodami Bospor, což je jedna z nejdůležitějších vodních cest světa. Swan (2007, s. 15 – 17) ve své knize zmiňuje jedno z oblíbených tureckých rčení, které razil Mustafa Kemal Atatürk, a které zní: „Šťastný je ten, kdo se může nazývat Turkem!“. Na světě dnes existuje jen málo zemí a národů, které mají tak silný patriotismus, jako Turecko, které neexistuje ještě ani 100 let.

První prezident Atatürk dokázal vytvořit Turecko na troskách Osmanské říše, a to po skončení 1. světové války. Při zakládání nového státu potřeboval určitou identitu, která by tehdy dokázala lidi navzájem spojit. Osmané, na které se pohlíželo jako na velmi kruté a nelidské vládce, tedy v této době nepřipadali v úvahu, a proto se snažil jít mnohem hlouběji do minulosti a díky tomu si vybral národ Turků, což byl původně kočovný národ, který do Anatolie začal pronikat přibližně v 11. století. V současné době náleží jen málo obyvatel Turecka k čistě etnickým Turkům, což je důležité zmínit. Vývoj tureckého národa byl tak značně ovlivněn obyvatelstvem arabského, kavkazského, bosenského, řeckého, bulharského či albánského původu, a to vlivem existence Osmanské říše a jejího následného kolapsu v 19. století. (Swan, 2007, s. 22)

Je nutné zmínit, že Atatürk dokázal dle Swana (2007, s. 22 – 23) zemi obdařit jednou z nejvíce pokrokových ústav světa a přísně sekulární, demokratickou a republikánskou formou vlády a taktéž jednou z největších světových armád. Velmi dlouho se tak stát a armáda navzájem podporovaly a armáda byla „strážkyní“ odkazu prezidenta Atatürka. Armáda musela již třikrát v historii zasáhnout při státních převratech a pokaždé odstranila „nevhodnou“ vládu.

Na území současného Turecka se v minulosti vystřídala řada národů a řada armád a dodnes tato země balancuje mezi Východem a Západem. Na obou stranách se Turecko snaží nalézt své spojence a určité vzory. Historické důkazy a mytý dle Swana (2007, s. 35 – 40) hovoří o tom, že před třemi tisíciletími řecký hrdina jménem Odysseus vtlačil branami Troje velkého dřevěného koně. Zbytek příběhu poté vypráví epos zvaný Iliada. Řekové se pod pláštěm tmy z koně vysoukali a svým spolubojovníkům otevřeli brány a Trojany tak přemohli. Na pobřeží Egejského moře přitahovaly tamější knihovny, které se nacházely v Efesu a Pergamonu, pozornost starověkých učenců. V Konstantinopoli poté založili Seldžukové, Byzantinci a Osmané své říše. Jak ve vnitrozemí, tak i na pobřeží Turecka došlo k celé řadě důležitých událostí.

Přibližně kolem roku 9000 př. n. l. tzv. paleolitičtí obyvatelé vyzdobili jeskyně poblíž Antalye a v roce 6250 př. n. l. na tureckém území již existovala prosperující města. Çatalhöyük, který se nachází na jih od města Konya, je velmi často označován za druhé nejstarší město světa (první je Jericho). Tehdy v tomto městě žilo 5 000 obyvatel. Zcela první písemné turecké památky jsou zachovány z 2. tisíciletí př. n. l. – tehdy měla Troja za sebou již tisíc let své existence. Chetitům se podařilo dle Kýra (2014, s. 22) překročit Kavkaz a založili tak v centrální Anatolii říši. Po zhroucení Chetitské říše během 13. století do země přicházely další vlny kolonistů, a to především z oblasti Balkánu. Např. Frýgové sem dorazili z Thrákie a zabrali dosti velkou část západního a středního Turecka. Po jejich říši však toho dochováno moc není. Co se týče zakladatelů Lýdie, tak ti se usadili ve městě nesoucím název Sardy, které se nacházelo nedaleko egejského pobřeží. Divoké středomoří bylo naopak teritoriem Lýků, kteří byli popisováni jako hrdý a nezávislý národ. Vlivem rozvoje řeckých států se začaly postupně podél pobřeží stavět chrámy, divadla a lázně. Díky mezinárodnímu obchodu tak bohatství rostlo.

Bohatství však začalo postupně vzbuzovat zájem ostatních okolních zemí, což vedlo k tomu, že v roce 546 př. n. l. se Peršané rozhodli vydat na západ a pod vedením krále Kýra II. se jim podařilo dobýt poměrně velkou část Anatólie a poté ovládli převážnou většinu současného Turecka, a to až do roku 334 př. n. l., kdy území obsadila armáda Alexandra Velikého. Během dalších dvou staletí tak byly původní kultury zcela pohlceny tzv. helénskou civilizací. Je nutné taktéž zmínit, že jihovýchodní část současného Turecka sehrála jednu z klíčových rolí v rámci biblické historie.

Dle dochovaných zpráv žil Abraham ve městě Cháran, což je dnešní Harran, a Noemova archa přistála na hoře zvané Ararat. Přibližně od 1. století se poté začalo křesťanství postupně šířit po celé Římské říši. V Antakyi bylo posléze nové náboženství pojmenováno. Od roku 312 císař Konstantin dokonce aktivně podporoval křesťanství, a to i přesto, že na tuto víru ve skutečnosti přistoupil až na smrtelné posteli. Západní část Římské říše poté byla vystavena obrovskému tlaku ze strany barbarů, a proto se Konstantin přestěhoval do nového hlavního města Konstantinopole. Římská říše byla poté rozdělena v roce 337 na východní a západní část. Západní polovina říše přežila jen do roku 476, avšak východní část říše (byzantská část) naopak začala prosperovat a z Konstantinopole se tak stalo velmi krásné a výstavní město. Císař Justinián nechal postavit dodnes existující chrám Hagia Sofia. Velmi dlouho byla Hagia Sofia největší katedrálou světa.

Hranice tehdejší říše byly neustále napadány na západě Slovany, na jihovýchodu Peršany a taktéž i Avary ze Střední Asie. V roce 647 se do Anatólie poprvé dostal islám, a to díky arabským bojovníkům. Arabové několik let obléhali Konstantinopol a až v roce 673 byli odraženi. Jejich druhý útok v roce 717 říši připravil o dosti velkou část východních provincií. Islám tak přinesl do země novou civilizaci, jazyk, náboženství a taktéž i nové písmo. Křesťané zde byli tolerováni, avšak disponovali nižším společenským statusem. Celá řada křesťanů se díky nevýhodám rozhodla tedy svoji víru změnit. Někteří křesťané se ztotožnili s tzv. ikonoklasmem, což je obrazoborectví. Během vlád makedonské dynastie došlo k protiofenzivě vůči Arabům, což trvalo na tomto území až do roku 1018. (Marty, 2014, s. 68 – 72) Několik desetiletí byli novou hrozbou tzv. Seldžukové, kteří přicházeli ze středoasijských stepí.

3.1 Osmané a úpadek Osmanské říše

Osmanská říše je považováno za největší a také nejmocnější říši v rámci Středozemního moře, přičemž její existenci je možné datovat do 1299 – 1922. Zcela poprvé jsou Osmané zmiňováni v podobě místního klanu, který pomohl kolem roku 1220 v boji Seldžukům, a to proti Mongolům. Za odměnu poté získali území kolem dnešního města Eskişehir, které se nachází v Anatólii. Postupně však začali získávat i určité části Seldžucké říše a během dalších let tak jeden sultán za druhým pokládal osmanskou vlajku na dalších nových získaných teritoriích.

V roce 1402 se Mongolové objevili však znova a Osmany ohrožovali. V roce 1453 se však podařilo dle Hitzela (2005, s. 45 – 50) osmanskému sultánovi Mehmedu II. dobýt Konstantinopol, což je možné označit taktéž za konec Byzantské říše. Město posléze přejmenoval na Istanbul a začal zde stavět palác Topkapı. Tento palác se stal oficiální rezidencí osmanských sultánů a centrem tehdejší vlády nad celou říší, a to v letech 1465 – 1853. V roce 1520 sultán Selim I. získal postupně kontrolu nad Egyptem, Palestinou a Sýrií a zavedl tzv. sunnitský islám, a to jako státní náboženství. Sídlo chalífátu bylo přestěhováno následně do Istanbulu. V letech 1520 – 1566 Osmanská říše dosáhla svého vrcholu, a to díky vládě Sulejmana I. Nádherného. Tento velmi schopný vladař dokázal získat teritoria v rámci severní Afriky, v oblasti Mezopotámie a na Balkáně, až po dnešní Maďarsko. Díky tomu tedy velikost svého území dokonce zdvojnásobil. Byl nejenom naprosto výborným válečníkem, ale i dobrým panovníkem, který postavil ty nejkrásnější památky tehdejší říše. Jeho manželka jej však následně přiměla, aby své syny a svého rádce odstranil, a to proto, aby na trůn pomohla svému synovi, Selimovi.

Selim II., který byl znám pod přívlastkem „Opilec“, se dle Hitzela (2005, s. 88 – 90) v podnapilém stavu utopil v lázních. Ještě před smrtí sultána však Osmané utrpěli obrovskou porážku, ke které došlo v roce 1571 v bitvě u Lepanta. V tomto roce však dobyli Kyr a posléze také severní Afriku. Je nutné zmínit, že pod vládou dalších sultánů se však začala Osmanská říše postupně drobit a do roku 1792 tak Osmané přišli o převážnou část svých držav v Evropě. Na počátku 19. století nedokázali ani zabránit odtržení Řecku, Srbsku, Egyptu a dalším svým významným teritoriím. V této době se tzv. janičáři, což byla osobní garda, která byla fanaticky oddána sultánům, stali velmi mocnými, a proto je v roce 1826 nechal sultán Mahmud II. zmasakrovat. Osmanská říše byla nazývána v této době jako „nemocný muž na Bosporu“ a rostoucí tlak na tuto říši přinesl celou řadu rozsáhlých reforem, které byly postupně posledními sultány v říši zaváděny.

Oliverius (2015, s. 12 – 15) ve své knize uvádí, že v Osmanské říši se již od 18. století začaly dosti výrazně projevovat známky prohlubující se politické a také ekonomické krize. Období největšího územního a také mocenského rozmachu, kterým Osmanská říše procházela během 16. – 17. století, tak bylo již minulostí. Na válečném poli tak evropské země (Rusko, Rakousko, aj.) osmanskou armádu tlačily do defenzívy a ta musela čelit řadě velmi tvrdých porážek.

I ve východní části říše musela Vysoká Porta čelit vážnému nebezpečí – v bojích s Persií totiž zaznamenala značné vojenské neúspěchy a ztráty. Rostoucí ekonomický a mocenský vliv jednotlivých evropských velmocí se poté promítal již i do vnitřních poměrů celé Osmanské říše, kdy občané těchto zemí dostávali různá privilegia a výhody. Jednalo se primárně o tzv. systém kapitulací a na jeho základě mohli cizinci v rámci říše naprosto volně cestovat, obchodovat a svobodně své náboženství vyznávat. Byli zproštěni i povinnosti platit daně. Díky tomu na trh pronikaly levné výrobky evropského průmyslu a tradiční řemesla zde začala rapidně upadat. Parazitní feudální systém tak ničil zemědělství a tím přispíval k celkovému ekonomickému útlumu země. Tato ekonomická a politická krize zasáhla i arabské provincie v rámci Osmanské říše, kde byla doprovázena národnostním útlakem, tradicionalismem islámské ortodoxie, zvlášť tureckých úřadů a kulturní stagnací.

Osmané se v letech 1853 – 1856 dokázali zachránit před nadvládou ze strany Ruska tím, že se přidali na stranu Britů a Francouzů během Krymské války. Oliverius (2015, s. 13) uvádí, že na konci 18. století a na počátku 19. století v Osmanské říši začíná zcela nová epocha, která signalizovala zásadní a hlubokou přeměnu ve všech sférách života. Za rozhodující impuls této změny je možné považovat kontakt říše s Evropou – tedy náraz evropské kultury a civilizace. To vše vyvolalo řetězovou reakci a velké množství opatření a změn, které dokázaly otřást dosavadním systémem a strukturou společnosti, což se promítlo také do kultury a do literatury. V Osmanské říši docházelo sice k rozvoji v oblasti obchodu, byly zde přijaty nové modely v rámci školství, civilní správy či školství, avšak ani to nezabránilo úpadku říše během 19. století. K určité změně došlo poté za vlády sultána Abdulhamida, který v roce 1908 rozpoutal revoluci, a ta vedla ke znovuoživení parlamentu a také k nastolení ústavy z roku 1876. Ani to nedokázalo však zabránit dalším ztrátám Osmanské říše, a to v letech 1912 - 1913 (balkánské války) a během 1. světové války. V této válce Osmanská říše bojovala na straně tehdejších centrálních mocností a Anatólie se proměnila v obrovský „hřbitov“, kde byli usmrceni tisíce nevinných lidí. Z populace, která činila 21 mil. obyvatel, došlo k těmto ztrátám (vlivem nemoci, masakrů či pogromů) – 1 mil. Arménů, 500 000 Řeků, 500 000 syrských křesťanů, 2 mil. muslimských Turků a 800 tis. osmanských vojáků. Osmanská říše se tak začala rozpadat.

3.2 Hnutí Mladoturků a mladoturecká revoluce

K založení společnosti mladoturků došlo v roce 1889, a to absolventy vysokých škol v Istanbulu, přičemž hlavním a také klíčovým úkolem mladoturků bylo dosáhnout společenské i politické reformy v rámci celé Osmanské říše. Za hlavní a ústřední postavu tohoto hnutí je možné označit Ahmeta Rizy. Počátky tohoto politického hnutí se datují až do 70. let 19. století. Mladotureckou revoluci je možné označit za zásadní milník počátku 20. století v Osmanské říši. Tehdejší sultán tedy musel začít brát v potaz skupinu mladoturků, kteří do jisté míry tvořili určitou protiváhu k vládnoucí moci. To vše je možné označit za počátek procesu, který vedl k boji o nezávislost a ke vzniku nezávislé Turecké republiky v roce 1923.

„V roce 1908 se stala tzv. východní otázka — otázka uspořádání nebo již rozřešení složitých národnostních a státoprávních poměrů v evropské části osmanské říše — opět aktuální a nabyla celoevropského významu. Začalo to nejdříve tzv. železniční otázkou v Makedonii či přes Makedonii, pak došlo k převratu v Cařihradě - Istanbulu a brzy nato následovala rakousko-uherská anexe Bosny - Hercegoviny. Jak „železniční otázka, tak hlavně anexe Bosny - Hercegoviny vyvolaly válečné napětí mezi Srbskem a Rakousko-Uherskem, které s mezi přestávkami trvalo až do března 1909.“ (Kolejka, 2005)

Mladoturecká revoluce z roku 1908, stejně jako pokus stoupenců sultánského systému o svržení mladoturků v dubnu roku 1908, dle Kolejky (2005) vzbuzovaly obavy jednotlivých velmocí, které tehdy o vliv v Osmanské říši navzájem soupeřily a čekaly na příležitost, která by mohla vést k rozdělení turecké říše v Asii a v Evropě. Mladoturecký převrat tak přinesl změnu v oblasti zahraničně politické orientace Osmanské říše na Británii, avšak od roku 1909 byl opět v Cařihradě prosazován vliv Německa. To vyvolalo i mezinárodní komplikace. Převrat byl v roce 1908 ve své podstatě dílem mladoturků, kteří pochodovali do Istanbulu, a to s žádostí o obnovení ústavy Osmanské říše z roku 1876.

Je více než jasné, že starý režim se postupně začal hroutit a objevila se svoboda slova a svoboda shromažďování. V zemi vypukly však stávky a za hlavní událost celého mladotureckého převratu je možné označit první parlamentní volby. V roce 1909 vypuklo následně ozbrojené povstání, které se neslo v duchu nastolení islámské obnovy, což pozicemi mladoturků značně otrásl.

Za důvody Mladoturecké revoluce je možné označit nejenom nespokojenost s autoritářskou vládou tehdejšího sultána Abdülhamida II., ale i špatnou mezinárodní situaci. Na jaře roku 1912 mladoturci zvítězili ve volbách, a to díky politice zastrašování. Zásadní roli zde sehrálo i potlačování národů, jako byli Arabové či Albánci, aj. Ideologii mladoturků je možné označit za turecký nacionalismus. Pro období 1913 – 1918 je typická mladoturecká diktatura. (Pirický, 2006, s. 59 – 63)

3.3 Boj Turecka ze nezávislost a vznik Turecké republiky

Je nutné zmínit, že během 1. světové války Turecko bojovalo na čtyřech frontách a jednou z těchto front byla také fronta nacházející se na ostrově Gallipoli, kde se vedly boje proti Britům. Zde probíhal boj o hlavní město Osmanské říše. Velitelem osmanských vojenských oddílů se stal Mustafa Kemal, který dokázal donutit Brity k ústupu, avšak v roce 1918 Osmanská říše nakonec s Brity podepsala mírovou smlouvu. Tento okamžik je pro Turecko velmi významný, a to i přesto, že se nacházelo na straně poraženého Německa – Turecko dokázalo totiž získat nezávislost. Mírová smlouva, která znamenala definitivní ukončení 1. světové války, byla v roce 1920 podepsána Osmanskou říší v Paříži. Důsledky této smlouvy byly pro zemi fatální – Turci totiž přišli o veškeré své bohaté provincie a severovýchodní Anatolie se tak stala součástí Arménie. Tato smlouva znamenala faktickou likvidaci celé Osmanské říše. (Pirický, 2006, s. 69 – 71) V roce 1919 se vítězné armády Velké Británie, Řecka, Francie a Itálie pokusily rozdělit to, co z Osmanské říše zbylo. Vylodění Řeků v Izmiru pasivní Turky pobídlo do akce. Oblíbenému generálovi a hrdinovi 1. světové války, Mustafu Kemalovi se podařilo vytvořit hnutí odporu, které následně ratifikovalo tzv. Národní pakt, který vymezil min. akceptovatelné hranice nového a nezávislého Turecka. V dubnu roku 1920 turečtí nacionalisté svolali zcela první Velké národní shromáždění. Během následujících 3 let došlo k bojům o nezávislost a nacionalisté, kteří byli pod vedením Mustafa Kemaly, dokázali zastavit jak francouzské, tak i italské jednotky a v létě roku 1922 zničili i armádu Řecka, která byla donucena k ústupu. V listopadu 1922 poté Velké národní shromáždění zrušilo sultanát. Turecká republika vznikla 29. října 1923.

3.4 Mustafa Kemal Atatürk

S jistotou je možné tvrdit, že Mustafa Kemal byl jednou z nejméně výraznějších osobností turecké politické scény, narodil se v roce 1881 v makedonské Soluni a zemřel v roce 1938, v Istanbulu. Mustafa Kemal dokonce patří dnes mezi největší politiky 20. století a je velmi často označován za „otce Turků“ – proto Atatürk. V roce 1884 začal navštěvovat vojenskou školu, a to v Monastiru a v Istanbulu. Byl dokonce přijat i na istanbulskou vojenskou akademii, kde se mu podařilo získat hodnost kapitána. Již v této době se Mustafa Kemal začal aktivně zajímat o politické dění a angažoval se osobně i v mladotureckém hnutí. Reformy a politika, kterou Atatürk nastolil na počátku 20. století, nemají obdoby v žádné jiné zemi. Atatürk uměl velmi dobře využít skutečnosti, že to byl právě on, komu se podařilo Turecko po skončení 1. světové války zachránit před zánikem. Díky němu došlo v roce 1923 ke vzniku Turecké republiky. Mustafa Kemal byl vzděláním voják a velmi inteligentní muž, který dokázal díky svému velkému vlivu v podobě národního hrdiny prosadit radikální a zásadní změny, které neměly tehdy ani v mnohem „civilizovanější“ Evropě v této době obdoby. Ericson a Hood (2013, s. 6 – 8)

Po podepsání mírové smlouvy z Lausanne byl turecký vojenský důstojník Mustafa Kemal, zvolen předsedou vlády Turecké republiky a za hlavní město byla prohlášena ze strategických důvodů Ankara, přičemž Istanbul zůstal sídelní místem chalífy. Mustafa Kemal stál dle Manga (2002, s. 15) při zrodu Turecké republiky v roce 1923 – byl totiž jejím zakladatelem a jejím prvním prezidentem. Turecko se tak stalo zcela prvním republikánským státem, a to v islámském světě. Tomu předcházelo několik skutečností, které jsou z historického hlediska významné a je nutné je zmínit. Kemal se postavil do čela tureckého povstání za nezávislost, dokázal sjednotit odbojové organizace a tím přesvědčil obyvatele Turecka o nutnosti se proti cizím velmocím aktivně bránit. Po návratu z 1. světové války nesouhlasil s okupací Turecka cizími armádami a tím ve své podstatě taktéž veřejně kritizoval sultána. Manga (2002, s. 20 – 30) ve své knize zmiňuje, že Kemal byl jmenován generálním inspektorem osmanské armády a byl vyslán do Anatólie, kde jeho úkolem bylo dohlédnout na demobilizaci armády, která byla nařízena ze strany jednotlivých spojenců.

Sultán tehdy s jeho odjezdem souhlasil, a to proto, že díky tomu se ve své podstatě zbavil nepohodlného kritika. V okamžiku, kdy byla následně zahájena okupace Anatólie, byl to pro Kemala jasný impuls, aby přistoupil k zahájení tureckého boje za nezávislost. Hrozilo totiž, že Turecko by mohlo být rozděleno v opačném případě mezi vítězné mocnosti a tím by i jako nezávislý stát zcela zaniklo.

Cílem Mustafy Kemala bylo obnovit suverenitu Turecka, které bude zahrnovat veškerá území, která byla obývána v této době etnickými Turky, a na svoji stranu získat i obyčejné lidi, a proto pořádal i veřejná shromáždění, kde o nutnosti boje o nezávislost tureckého lidu informoval. Vláda v Istanbulu byla ovládána Velkou Británií a byla prohlášena za nelegitimní. Jelikož došlo k novým volbám, které vyhrálo opoziční hnutí, Mustafa Kemal se stal poslancem. Na samotném počátku Atatürk vedl turecké povstání tedy ve jménu sultána a usiloval o to jej vysvobodit od spojenců. Ericson a Hood (2013, s. 10 – 15) uvádí, že sultán se však zajímal jen o udržení se na svém trůnu a následně se dokonce proti revolučnímu hnutí postavil a na Atatürka podepsal rozsudek smrti.

Turecká válka za nezávislost vypukla v roce 1919, a to v okamžiku, kdy se řecká armáda vylodila v Izmiru a tím fakticky zahájila postup na východ. Řecká armáda postupovala poměrně rychle a v roce 1921 již byla armáda na dosah Ankary, což bylo tehdejší centrum národního hnutí. Atatürk se postavil do čela armády, a to na místo sultána a začal s protiofenzivou a Řeky dokázal přinutit k ústupu. Na konci roku 1922 byla řecká armáda z Anatólie úplně vytlačena, což znamená, že zpět do Ankary se tak Atatürk vrátil jako obrovský národní hrdina. Turecko vedlo nejenom válku proti Řecku, ale taktéž i proti Arménii. Po vítězství tureckého národního povstání byla následně podepsána mírová smlouva. Sultán opustil Turecko a v čele turecké vlády se ocitnul Mustafa Kemal. Díky mírové smlouvě bylo Turecko osvobozeno od ekonomické, politické i vojenské nadvlády velmocí a byla uznáno jako nezávislý stát. Vznikem Turecké republiky byl zároveň také završen zánik Osmanské říše.

3.4.1 Atatürkova politika

Je zapotřebí zmínit, že se Kemalovy reformy dotýkaly ve skutečnosti všech oblastí lidského života a taktéž i všech vrstev obyvatelstva. Díky tomu je dnes nazýván jako „otec“ celého tureckého národa, nového Turecka a taktéž i tureckého jazyka. Mustafa Kemal je tedy nejenom jejich otcem, ale i mužem, který se nejvíce zasloužil o žádoucí rozvoj a rozkvět této země během 20. století. Jako prezident Turecké republiky projevoval především tedy jako reformátor, který usiloval o změnu Turecka v moderní a prosperující zemi, a proto se jeho reformy nesly primárně v duchu sekularizace a modernizace. Lze konstatovat, že po roce 1925 Turecko zažívá tzv. autoritářský systém prezidentské republiky po dobu 20 let. Atatürk však nevystupoval jako diktátor, ale naopak jako tzv. dobový král. Atatürkova zahraniční politika byla velmi úspěšná, což potvrzuje fakt, že v roce 1932 se stalo Turecko součástí Společnosti národů. V rámci zahraniční politiky tak došlo dle Kreisera a kol. (2010, s. 187 – 189) ke sblížení s Velkou Británií a Francií. Po smrti Atatürka se do čela Turecka postavil Ismet İnönü.

Je nutné zmínit, že tzv. otomanské Turecko bylo mnohonárodnostním státem, který disponoval svým vlastním jazykem – tedy směsí arabštiny, turečtiny a řady dalších národních jazyků. V zemi bylo využíváno dosti složité arabské písmo a jeho komplikovanost byla vnímána jako jeden z klíčových důvodů, který vedl k analfabetizmu v celé turecké říši. I státní zřízení sultána bylo v této době dost zastaralé a tím pádem i nefunkční. Právě proto Atatürk začal hledat „čistý jazyk“ především na vesnicích, což vedlo ke vzniku „staré“ a naopak „nové“ turečtiny. Atatürk tak vytvořil nové písmo, které vycházelo z latinské abecedy a bylo upraveno tak, aby obsahovalo znaky, které turečtina jako jazyk potřebovala. Díky tomu se zápis jazyka velmi zjednodušil a tím byl v zemi odstraněn i analfabetismus. Díky růstu vzdělání v zemi začala růst také i životní úroveň jednotlivých obyvatel země. Atatürk založil velmi moderní demokratickou formu republiky, která měla parlament a realizované reformy došly až tak daleko, že v zemi, kde byla ještě nedlouho předtím žena vnímána jen jako otrok a byla pouhou a nevýznamnou součástí harému, mohly být ženy voleny do parlamentu. Právo volit neměly v této době ženy ani v řadě jiných a mnohem vyspělejších evropských zemí. Církev dle Kreisera a kol. (2010, s. 187 – 189) ztratila svůj vliv na dění v zemi a bylo zrušeno taktéž i mnohoženství.

Po vítězství ve válce za tureckou nezávislost, dosažení suverenity Turecka a vymezení jeho nových hranic, se začalo zaostalé osmanské Turecko postupně měnit v moderní sekulární stát. Pro Atatürka jedinou cestou, která by mohla vést k modernizaci, bylo následování tzv. západoevropské civilizace. V této době se turecká společnost od té západoevropské velmi lišila a právě proto bylo nutností provést dosti radikální reformy. Tyto reformy změnily starý pořádek v zemi a ovlivnily i běžný život tureckého obyvatelstva. Je zapotřebí zmínit, že celá řada reformů byla na samotném počátku přijímána spíše s nelibostí, což se však následně změnilo. V roce 1922 se Atatürkovi podařilo stát se zachráncem celého Turecka, byl neotřesitelným vůdcem Turků, který byl uznáván celým národem. Díky tomu mohl začít plnit svoji vizi, která měla podobu moderní turecké společnosti. Atatürkovi se podařilo prosadit dle Kreisera a kol. (2010, s. 189 – 193) ve Velkém shromáždění zrušení sultanátu, přičemž v této době sice byl ještě v čele státu sice sultán, avšak neměl již žádnou moc. Dalším zásadním krokem, který vedl k posílení pozice Atatürka, bylo založení Republikánské lidové strany (CHP) a právě této strany se poté stal Atatürk předsedou. Posléze tato lidová strana získala ve volbách veškerá poslanecká křesla a tím Atatürk ovládnul ve své podstatě celý parlament. Atatürk podal taktéž i návrh na přestěhování hlavního tureckého města z Istanbulu do Ankary, protože dle jeho názoru šlo o krok, který tureckému národu měl symbolizovat ukončení sultanátu a odkostění se od veškerých osmanských tradic. Tento požadavek v rámci parlamentu vyvolal dosti bouřlivé diskuze. Jediným řešením této situace bylo vyhlášení republikánské formy státu, což se taktéž následně stalo. Lze konstatovat, že Atatürk si dokázal prezidentské křeslo udržet až do své smrti (rok 1938). Jeho vláda byla autoritářská a na samotném počátku Atatürk vůbec nechtěl připustit existenci vícero politických stran. I přesto, že v Turecku vznikla republika (po vzoru západních zemí), nejednalo se v žádném případě o demokratický režim. Atatürk totiž vnímal autoritativní režim jako jediný možný způsob, jak lze v této době prosadit radikální reformy v zemi, které byly v této době klíčové. Tím dokázal rozbořit po staletí používané tradice a začal s celkovou přestavbou a modernizací turecké společnosti. Ve skutečnosti Atatürk předpokládal, že jakmile se podaří reformy prosadit, dojde v zemi k uvolnění situace a bude moci být nastolena demokracie.

Turecký režim byl po vyhlášení samostatnosti v zemi personifikován primárně do osobnosti jejího prvního prezidenta, a proto vzniklo dosti klamné zdání, že jiné politické strany nejsou ve skutečnosti ani zapotřebí, protože by dle Veselé a kol. (1985, s. 42 - 44) pouze brzdily celou reformní politiku. Velké množství reforem našlo své podporovatele – především šlo o reformy, které souvisely s ženskými právy a se školstvím. Šlo o oblasti, které pro většinu obyvatelstva znamenaly naprosto nové možnosti. S Atatürkem sympatizovali mladí studenti a dále také zemědělské vrstvy tureckého obyvatelstva. Naopak odpůrci jeho reforem se koncentrovali v této době v Istanbulu.

Lze konstatovat, že cílem reforem Atatürka byla nejenom modernizace a sekularizace turecké společnosti, ale také vytlačení islámu jak z veřejného, tak i ze soukromého života. Jeho reformy nebyly zaváděny okamžitě a jednorázově a některé z nich se vytvářely i během několika let. V roce 1930 došlo v Turecku ke změně systému jedné strany a Mustafa Kemal svolil, aby do oblasti veřejného dění zasáhla i další politická strana. Zürcher (2004, s. 178 – 180) ve své knize uvádí, že v zemi v této době rostla s nastoleným politickým režimem nespokojenost a Atatürk se tak obával, že by se v zemi mohly vyskytnout ideje komunismu, což nechtěl. Z tohoto důvodu se tak rozhodnul povolit vznik nové politické strany v zemi, díky čemuž chtěl ventilovat napětí, které ve společnosti vznikalo a panovalo. V rámci turecké politiky hrál klíčovou roli sekularismus a kemalismus, a proto je nutné tyto dva termíny v následující části nejdříve blíže specifikovat.

3.4.2 Turecký sekularismus

Tureckou republiku je možné označit za moderní demokracii – alespoň v porovnání s ostatními zeměmi v islámském světě. Jde o zemi, které se podařilo oddělit státní moc od tamního náboženství. Turecko se stalo parlamentní demokracií a na její podobu měl klíčový vliv Mustafa Kemal Atatürk. Je zapotřebí zmínit, že Atatürk po faktickém zrušení sultanátu viděl hlavní překážku, která bránila přiblížení se Turecka západoevropským civilizacím, v islámu, protože právě ten hrál dosti klíčovou roli ve veřejném životě turecké společnosti. Islám řídil život prostého lidu a v zemi platilo islámské právo, tzv. šaría. Školy byly ovládnuty ze strany církve a církve byla tudíž významnou součástí státní organizace, a to proto, že v jejím čele nacházel sultán jako chalífa.

I přesto, že v této době již sultanát v Turecku neexistoval, titul chalífy nebyl zrušen a náležel nástupci osmanské dynastie. Aby vůbec Atatürk fakticky sekularizaci celé turecké společnosti mohl zahájit, musel ze všeho nejdříve zrušit obrovskou moc církve a tedy i chalífy.

V této souvislosti je zapotřebí zmínit, že obyvatelstvo Turecka bylo silně věřící, přičemž islám zde byl vnímán jako základní životní jistota. V zemi hrozilo reálné nebezpečí, že se několika náboženským fanatikům ve jménu islámu dokonce podaří vyvolat masovou nespokojenost, a proto musel Atatürk jednat velmi rychle. V roce 1924 si tak vynutil souhlas parlamentu ke zrušení chalífátu, náboženských škol, ministerstva náboženství a také církevních soudů v zemi. Tím došlo ke zrušení vazby mezi státem a církví a chalífa byl z Turecka doslova vyhnán. Církev tak postupně začala ztrácet moc nad tureckým lidem. Z hlediska práva Atatürk zrušil taktéž i islámské právo šaría a došlo jeho zásluhou ke vzniku nového právního řádu, který byl založen na právu západoevropských zemí. V roce 1928 dle Veselé a kol. (1985, s. 42 - 44) ve své podstatě dovršil své tažení proti církvi, a to v okamžiku, kdy přistoupil ke zrušení ústavního článku o islámu jako státním náboženství a tím byla sekularizace Turecka dokončena. V muslimských zemích toto bylo do této doby naprosto nevídané a tato změna na samotném počátku turecký lid zcela šokovala, protože Atatürk zde „bořil“ organizaci, která zde fungovala několik dlouhých staletí. Kemal musel své reformy uskutečňovat postupně a vždy vyčkat, až se lid uklidní a bude schopen další reformu zase pojmout.

Ideologie, která je nazývána jako kemalismus, se stala oficiální ideologií vlády v Turecku. Siegl (2013, s. 32 – 35) se ve své knize věnuje tématu sekularismu, který vedl v Turecku k modernizaci společnosti. Je zapotřebí zmínit, že tradiční modernizační teorie, které byly v polovině 20. století formulovány v západoevropských vědách, definovaly modernizaci v podobě procesu změny, a to směrem ke společenskému, ekonomickému a politickému systému, který se vyvinul v západní Evropě a také v USA. Tato definice se odvíjí od teorie antropologického evolucionismu, který západní společnost vnímala jako nejvyšší stádium progresivního vývoje a ten postupoval směrem od jednoduché formy k vyspělejším formám. Modernizaci je tak nutné vnímat jako ekonomickou, politickou a kulturní westernizaci tradiční společnosti. Modernita je tak identická s konceptem tzv. Západu. Moderní západní společnosti definovaly industrializovanou, rozvinutou a sekulární modernizaci jako proces nabytí těchto charakteristik.

Z hlediska zkoumání Turecka je však dle autora dosti problematické schematicky aplikovat tato základní východiska a chápání modernizace jen jako procesu westernizace. Na tomto teoretickém základě je islám a všeobecně každé náboženství vnímáno jako faktor, který modernizaci brzdí.

Siegl (2013, s. 27 - 29) uvádí, že sekularismus a jeho ideu tvoří oddělení náboženského a světského světa, což bývá vnímáno jako pozitivní součást modernizace společnosti. Jako princip je sekularita přínosná jen v okamžiku, kdy platí, že vzniká díky uplatnění principu kompatibility. Může tak obstát jen tehdy, kdy je hledán poměr „náboženství“ a „laicismu“ jako vztahu dvou hodnot, které nelze ani směřovat, ani zaměřovat a ani násilným způsobem proti sobě stavět. Jedná se totiž o dvě různé interpretace světa, které vychází nejenom z rozdílných zkušeností, avšak odpovídají i rozdílným úhlům pohledu - jsou to dvě interpretace, které se ve své podstatě navzájem potřebují a navzájem se také korigují, což je důležité zmínit. Kořeny sekularisty je možné spatřit již ve středověkém křesťanství. V odborné literatuře je taktéž definován tzv. „negativní sekularismus“, který je zde vnímán jako tzv. zbožštění člověka a vědomí vyššího nadlidského, morálního kodexu a Božích zákonů. To je možné nazvat jako „radikální“ sekularismus, což je snaha vytlačit tedy náboženství z veřejného života a nastolit tak v zemi ideologii sekularismu.

Pro zkoumání vztahu mezi islámem a sekularismem v Turecku je možné dle Siegla (2013, s. 29 – 30) zmínit tzv. Soroushovo rozlišení mezi politickým a objektivním sekularismem na straně jedné a naopak filozofickým (subjektivním) sekularismem na straně druhé. První je vnímáno jako diferenciaci náboženství, a to od politických institucí a ekonomické sféry – tedy oddělení náboženství a státní moci v zemi. Filozofická, tedy subjektivní sekularizace, naopak znamená oddělení náboženství od kultury, od individuálního svědomí a tento proces je nazýván jako profanace. Zastánci tradiční modernizační teorie se domnívali, že díky modernizaci vliv náboženství automaticky slábne a společnost se tak postupně stává více sekulární. Zkušenosti ze světa však platnost této myšlenky vyvrací. Pro současný vztah mezi politikou a náboženstvím v rámci západní Evropy lze využít tento výraz, kterým v minulosti stará křesťanská teologie definovala vztah lidství a božství v Kristu: tedy nesmíšeně a neodděleně.

Siegl (2013, s. 30 – 32) taktéž ve své knize odmítá to, že náboženství vlivem modernizace slábne. Je nutné si uvědomit, že sekularizace je sice nedílnou součástí modernizace tak, jak ji chápe, avšak nikoliv v celém jejím výkladu. I moderní společnost tak může být nepřímým způsobem ovlivňován náboženskými principy, aniž by od nich odvozovala svojí legitimitu či nárok vládnout. Moderní věda totiž nijak nevyklučuje roli pro Boha a náboženství v rámci společnosti jako takové. Podmínka, díky které může náboženství a sekularismus žít vedle sebe „nesmíšeně“ a bez hranic, spočívá ve vzájemném dialogu a humanismu.

3.4.3 Kemalistický sekularismus a pilíře kemalismu

Siegl (2010) ve svém článku uvádí, že vztah mezi státní mocí a islámem je v Turecku z historického hlediska velmi diskutovaným a stále aktuálním tématem. Ve své knize Siegl (2013, s. 35 – 36) kemalismus definuje jako ideologii, která se vyvíjela postupně, a to na základě idejí a principů Mustafy Kemala, tedy zakladatele Turecké republiky. Od poloviny 20. let 20. století kemalismus tak představuje zcela oficiální ideologii Turecka, avšak o její dominanci je možné hovořit max. do 80. let 20. století. Je nutné zmínit, že kemalismus se v Turecku nikdy nestal přesně a detailně formulovanou či koherentní ideologií, avšak šlo spíše o soubor principů, které byly následně díky své obecné povaze postupně v rámci politické praxe přizpůsobovány a taktéž i nově formulovány. Mezi základní pilíře kemalismu patří republikanismus, etatismus, laicismus, populismus, revolučnost a také v neposlední řadě nacionalismus. Tyto základní pilíře byly formulovány v roce 1931 na sjezdu vládnoucí Republikánské lidové strany. Těchto šest pilířů tak tvořilo ve 30. letech 20. století hlavní teoretický rámec všech Atatürkových reforem a jejich výjimečnost spočívá primárně v tom, že je vytvořil sám Atatürk ještě během svého života. Je zajímavé, že z šesti pilířů jen republikanismus, sekularismus a nacionalismus jsou dnes Tureckem v jistém slova smyslu uznávány a taktéž i prosazovány – v případě sekularismu a nacionalismu nejsou však prosazovány ve své původní podobě tak, jak je sám Atatürk definoval. Je nutné zmínit, že v roce 1937 tyto pilíře byly zakotveny v rámci ústavy, a to jako neměnné. V této době byla již celá řada reforem Atatürka realizována a řada dalších probíhala.

„Sekularismus jako obecný koncept je chápán jako ideologie určující, že stát nepropaguje a ani nevyužívá náboženské myšlenky a symboly, nezasahuje do náboženských záležitostí jednotlivých komunit a zastává víceméně nestranný postoj bez privilegování některé z nich na úkor jiných. Turecký sekularismus ale doposud nikdy nenaplňoval tuto definici, protože etatizace náboženských aktivit byla a zůstává charakteristickou pro vztah státu a islámu v Turecku.“ (Siegl, 2010) Siegel (2013, s. 35 – 36) hovoří o tom, že kemalismus byl a stále je dosti flexibilním konceptem. Kemalistská státní moc v této době kompenzovala v Turecku chybějící ideologickou koherenci kemalismu v podobě oficiální státní ideologie a změny interpretace jeho šesti principů kultem osobnosti Mustafy Kemala, a to jako zakladatele, zachránce a především i učitele tureckého národa. Důraz, který byl v Turecku kladen na osobnost Atatürka, a jeho kult fakticky vedl k akceptaci kemalismu jako státní ideologie, a to napříč širším politickým spektrem. V 2. polovině 20. století se kemalismus stal podkladem pro nejrůznější politické diskurzy v Turecku, které je možné označit za oficiální, nacionalistický, sociálně demokratický a konzervativní. I přes dosti velkou ideologickou otevřenost kemalismu a variace jeho současných podob je možné popsat výchozí kemalistické pojetí modernizace a sekularismu, a to dle praxe 20. a 30. let 20. století.

Mustafa Kemal a jeho stoupenci dle Siegla (2013, s. 36 – 38) usilovali především o transformaci a také modernizaci Turecké republiky, kterou vnímali jako hlubokou kulturní a společenskou westernizaci. Ideologii nacionalismu tak následně propojili s vizí nutnosti civilizačního pokroku, který měl za cíl zformovat moderní a především soudržný turecký národ. Kemalismus byl primárně založen na nacionálním principu v rámci modernizačního projektu, nikoliv dle individuálních práv a svobod či třídní příslušnosti, což je důležité podotknout. Zmíněné politické principy a ideologie Atatürk vnímal spíše jako ohrožení jednoty tureckého národa a svého „modernizačního“ projektu. Kemalistská modernizace Turecka ve 20. a 30. letech 20. století probíhala primárně autoritářským způsobem a nová Turecká republika byla v roce 1923 vytvořena velmi úzkou politickou elitou země a svojí mocenskou strukturou tak navazovala na předchozí mladoturecký režim. Mustafa Kemal byl dle Siegla (2013, s. 37 – 40) „produktem“ pozdně osmanské modernizace a sekularizované části celého vzdělávacího systému. Mezi státem, jeho elitou a jí nadiktovanou modernizací na straně jedné a velkou částí společnosti na straně druhé tak existoval určitý nesoulad.

Lze konstatovat, že stoupenci kemalismu usilovali o zbrzdění a kontrolu demokracie z jednoho prostého důvodu – svůj modernizační projekt totiž vnímali jako nedokončený a tím pádem taktéž i ohrožitelný z pohledu možné politické změny. Stoupenci tradičního kemalismu tak demokratizaci považovali za faktor, který by mohl fakticky modernizaci ohrozit.

Kemalismus usiloval o westernizaci Turecka, byl však specifickým výběrem a interpretací západní modernity a postrádal několik důležitých prvků. V Turecku v předválečné době totiž zcela chyběly určité objektivní předpoklady pro fungování demokratického politického systému. Je nutné zmínit, že Mustafa Kemal, který byl označován za prvního velkého sekularizačního reformátora muslimského světa, měl dle Siegla (2013, s. 38 – 39) velmi odtažitý postoj vůči islámu a náboženství. Atatürk tak postavil znalosti a rozum nad víru, které následně přisoudil spíše podřízený vliv a nikoliv nadřazené postavení. Mustafa Kemal byl považován za ostře antiklerikálního, pohrdal zároveň také duchovenstvem a nesnesl tudíž ani jeho společnost. Mustafa Kemal věřil v civilizační pokrok, který ztotožňoval s technickým rozvojem společnosti a s mentální a kulturní westernizací celého Turecka. Civilizaci vnímal jako určitou nadhistorickou sílu, která rozhoduje v zemi o vzestupu a o pádu národa. Prohlašoval, že myšlení a mentalita Turků musí být „zcivilizována“. Byl toho názoru, že turecký a muslimský svět se nedokázal patřičně rozvíjet a adaptovat, a proto se nacházel v tak katastrofálním stavu. Civilizaci označil za oheň, který zničí ty, kteří ji naprosto ignorují. Zcivilizování společnosti tak Atatürk viděl jako určitou revoluci. Atatürk je považován z historického hlediska za jediného státníka, kterému se podařilo naráz smést minulost několika staletí, dát národu novou víru v lepší zítřky a nastavit v zemi režim, který korespondoval s jeho duší.

Snaha o homogenizaci společnosti, a to v zájmu prosazení kemalistické vize modernizace a myšlenky tureckého nacionalismu dle Siegla (2013, s. 40) pokračuje částečně dodnes. Součástí této „vize“ bylo vyhnání a také výměna ortodoxního křesťanského obyvatelstva, radikální sekularizační reformy, potlačení kurdských revolucí, změna jazyka a reforma písma, zavedení restrikcí a vzorů a řada dalších kulturních a společenských změn, ke kterým v Turecku ve 20. století došlo. Základní charakteristikou kemalismu je však dodnes snaha o to negovat a potlačovat veškeré druhy diferenciací, ať jde o diferenciaci etnickou, náboženskou či ideologickou, protože to narušovalo Atatürkův projekt moderního sekulárního tureckého národa.

Kemalisté nikdy nevnímali rozdílnost za zcela přirozenou součást společnosti a demokracie jako takové, ba naopak – vnímali ji jako významný zdroj nestability a hrozbu pro stát jako celek. Kemalismus neposkytoval ani plnou náboženskou svobodu pro muslimské náboženské skupiny, což vedlo k tomu, že stát vytlačil islám z veřejné sféry, nacionalizoval jej a v zemi potlačil arabské vlivy.

„Téma sekularismu v Turecku souvisí primárně s formováním kolektivní identity či – lépe řečeno – identit a s pojetím demokracie, pluralismu a práv příslušníků náboženských menšin. Jakkoliv se v současnosti může případné členství Turecka v Evropské unii (EU) jevit vzdálené, konkrétní politika státu k náboženským menšinám je důležitá pro plné naplnění jejich práv a principů pluralitní demokracie. Téma vztahu politiky a islámu v Turecku je zajímavé i s ohledem na přibližně tři miliony Turků žijících v evropských zemích a na vytváření přístupu evropských států k islámu jako k novému náboženství, jež v některých imigrantských komunitách zaujímá důležité společenské postavení a do značné míry je ovlivňováno vlivy mateřské země.“ (Siegler, 2010) Lze konstatovat, že nezaujaté posouzení tureckého sekularismu je značně ovlivněno dosti vyhraněným postojem některých politiků Evropské unie, politologů či veřejnosti, a to k problematice rozšiřování Evropské unie. Velmi často se totiž dle Sieglera (2010) hovoří o tom, že v zemi existuje hluboký konflikt mezi islámem a sekulárním státem. Na jedné straně Turecko může být prezentováno jako příklad, který potvrzuje univerzalitu západní demokracie a sekularismu, a to bez ohledu na náboženské, kulturní či historické rozdíly. Avšak odpůrci integrace Turecka v rámci Evropské unie poukazují na odlišnost, která je dána osmanskou minulostí země a civilizačním vlivem islámu. Někteří tvrdí, že jde o historickou šanci pro Evropu jako celek a pro muslimský svět, díky čemuž je možné fakticky dokázat, že civilizace nebudou ve věčném střetu. V souhrnu je možné tvrdit, že proces modernizace Turecké republiky probíhal v minulosti v podobě specifické adaptace evropských myšlenkových a politických konceptů, a to v podmínkách do jisté míry feudální společnosti a procesu v podobě budování nového státu a moderního tureckého národa.

3.4.4 Krize kemalismu

Přes veškeré úsilí kemalistů v čele s Atatürkem se však Turecko dle Siegla (2013, s. 41 – 42) nemodernizovalo zcela jednotně a podle představ, které Atatürk měl. Nerozvíjela se zde společnost střední třídy, avšak naopak toto vše vedlo k politické, sociální a k etnické polarizaci. V zemi existovaly velmi ostré sociální rozdíly, religiozita a etnická diferenciaci tak i nadále přetrvávala a dokonce začala sílit. Země se postupně otvírala vnějším kulturním a politickým vlivům, a to především po skončení 2. světové války, což bylo doprovázeno i zavedením politického pluralismu, a kemalistická myšlenka, která zahrnovala modernizaci a westernizaci, se stávala obtížněji udržitelnou. Přibližně v 70. letech 20. století se postupně začaly projevovat dosti ostré konflikty a byla patrná hluboká ideologická polarizace v rámci celé turecké společnosti, která vedla ke krizi kemalismu, a to jako celonárodní ideologie modernizace tureckého národa. Díky krizi kemalismu došlo k vzestupu islamistických stran v zemi – např. Refah Partisi, což byla jedna z nejsilnějších politických stran v Turecku. Už na konci 70. let 20. století bylo patrné, že Turecko z ekonomického úhlu pohledu zaostává. Polarizace, politicky motivované násilí a neschopnost jednotlivých politických stran tak dle autora Turecko přivedla v roce 1980 do hluboké krize a dokonce až na samý pokraj občanské války. Příčiny této krize kemalisté viděli v nedostatečném prosazování původní vize kemalismu či v odporu ze strany ideových oponentů. Naopak islamisté důvody této krize viděli spíše v samotném kemalismu a jeho westernizačním autoritarismu. V žádném případě není možné krizi kemalismu ztotožnit s krizí modernizace Turecké republiky, což je velmi důležité zmínit, a to proto, že šlo jen o krizi státem řízeného modernizačního projektu.

3.5 Společenské reformy v Turecku

V Turecku kemalismus vedl k celé řadě reforem, které měly institucionální i politickou podobu. Atatürk se snažil prosadit dle Siegla (2013, s. 38) zcela nový západní životní styl a sekularizaci v oblasti vědy a vzdělávání. Jako první výraznou změnu, ke které v této době došlo, je nutné zmínit přesun hlavního města Turecka, a to z Istanbulu do Ankary. Tato změna měla za cíl vystoupit proti osmanské tradici a definovat tak „nový nacionalismus“, tedy novou identitu tureckého národa.

Zde je možné spatřit jistý paradox, kdy se Atatürk sice chtěl přibližovat stále více západní Evropě, avšak na druhou stranu zcela odmítal zůstat v Istanbulu, který byl v této době bránou do Evropy. Důvod výběru nového hlavního města, Ankary, vycházel primárně z nenávisti Atatürka vůči Istanbulu, protože tato metropole byla vnímána jako určitý symbol sultána a jeho moci. Pro Osmanskou říši byl Istanbul ideální metropolí, avšak pro Atatürka to byla naopak oblast Anatolie, odkud Atatürk dokonce vedl osvobozenou válku Turecka a právě zdě měl nejvíce svých příznivců. Ankara se nachází uprostřed Anatolie a díky tomu v očích Atatürka představovala naprosto vhodné místo pro založení nového hlavního města Turecké republiky. Druhý důvod byl strategický – Istanbul ležící na březích Bosporské úžiny byl snadno napadnutelný a obsaditelný v případě válečného konfliktu

V okamžiku potlačení vlivu církve v zemi (rok 1928) zahájil Atatürk další reformy, které rušily islámem či církví nastavená pravidla a zásady, které v Turecku až do této doby platily. Na místo muslimského kalendáře došlo k zavedení kalendáře gregoriánského a v Turecku byly zavedeny evropské váhy a evropské míry. Dle nového zákona, který vstoupil v platnost, bylo zakázáno na veřejnosti nosit fez, protože šlo o symbol Osmanské říše. Atatürk naopak v Turecku prosazoval oblek a klobouk, a to po vzoru západní Evropy. Ženy si již v Turecku nemusely nadále zakrývat hlavu a ani obličej a mohly taktéž nosit oblečení po vzoru Evropy. Další výraznou reformou byla celá řada jazykových změn. Jedním z cílů Atatürka bylo totiž rozvíjet gramotnost celého tureckého obyvatelstva a zvyšovat taktéž i jeho vzdělanost, a to mezi všemi společenskými vrstvami. Vzdělání totiž on sám vnímal jako zásadní předpoklad, který je nutností pro pozvednutí společnosti a národa jako celku. Jednou z reform bylo zrušení náboženských škol v zemi a zavedení povinné školní docházky. Je nutné zmínit, že velkým problémem této doby byla v Turecku obrovská negramotnost obyvatelstva, která dosahovala až 90 %. Jedním z prostředků, jak bylo možné tuto negramotnost radikálně snížit, bylo zavést jednodušší latinskou abecedu, která byla mnohem snáze naučitelná. Arabské písmo, které bylo totiž doposud používáno, bylo pro Turky velmi obtížné. Atatürk musel v této oblasti postupovat velmi radikálně a také rychle a změny na sebe nenechaly dlouho čekat.

Řada reform se tudíž týkala tureckého jazyka a také tureckého písma. Je nutné zmínit, že proměna jazyka bývá v revolučních dobách dle Černé a kol. (1976, s. 22) průvodním revolučním jevem, což platilo tedy i v případě Turecka.

V prostředí muslimského světa byla situace velmi složitá, a to proto, že zde dochází k míšení arabské kultury a ostatních národů a jazyků. Turecko se z geografického hlediska jeví dosti blízké arabskému světu, avšak to neplatí pro jazykovou oblast této země. V roce 1927 Atatürk arabské písmo zcela zakázal a zavedl v zemi latinskou abecedu. Díky růstu gramotnosti mělo dojít taktéž i ke snížení vlivu církve v zemi – do této doby např. uměli číst a psát jen církevní hodnostáři a lidé tudíž na nich byli do jisté míry závislí. Z tohoto důvodu dále Atatürk nařídil, aby začal navštěvovat školu každý obyvatel země a snažil se taktéž očistit turecký jazyk od arabských slov, protože jazyk vnímal jako klíčový znak celkové jednoty tureckého národa.

Z hlediska zavedení latinské abecedy byl významným zákonem dle Veselé a kol. (1985, s. 161 – 164) zákon z 1. listopadu 1928, který tvořil první bod při jednání nového funkčního období Národního shromáždění. Tato změna prošla parlamentem bez větších potíží. O zavedení latinky usiloval nejenom Atatürk, ale i akademici a politici. Změna je tak vnímána jako velmi revoluční, přičemž první snahy o zavedení latinské abecedy na tureckém území je možné dokonce datovat již do 19. století, do období Osmanské říše – řada textů, které pochází z osmanských dob, je psána tedy arabským písmem. Reforma jazyka a tureckého písma sloužila taktéž v Turecku i jako silný politický nástroj, který směřoval primárně proti odpůrcům tehdejšího režimu. Další změna se týkala přímo zrodu turečtiny, vzniku nové slovní zásoby a nové podoby literárního jazyka. Přejít směrem od tzv. osmanštiny k turečtině probíhal velmi dlouho a není možné jej nějak datumově ohraničit. V roce 1932 vznikla tzv. Společnost pro turecký jazyk a jejím úkolem bylo navenek propagovat moderní a spisovnou turečtinu. Následně nastala fáze tvorby nových slov a přijímání nových výrazů.

Dále můžeme hovořit také o zákonu z roku 1934, kdy došlo k zavedení příjmení v zemi. Až do tohoto roku měl totiž každý občan Turecka jen jedno, tedy křestní jméno. I to je významná reforma, kterou měl na svědomí Atatürk. Jelikož do této reformy měl každý je jedno jméno, bylo naprosto běžné, že v jedné vesnici či městě žilo několik desítek či stovek lidí stejného jména a stejného společenského postavení. Osmanské tituly, které se přidávaly za křestní jméno, tedy Atatürk také zrušil a nařídil, aby si každá rodina v Turecku sama zvolila a taktéž i využívala nové tzv. dědičné jméno. Mustafu Kemalovi tak bylo uděleno příjmení Atatürk. Příjmení si mohli lidé vybrat do 2 let, a to dle svého vlastního uvážení. I zde šel tedy Mustafa Kemal příkladem svému národu.

Jako poslední významnou reformu je možné zmínit zrovnoprávnění postavení žen v Turecku. Nové postavení žen vycházelo i z nově přijatého občanského zákoníku z roku 1926. Došlo ke zrušení polygamie a tím došlo ke zrovnoprávnění podmínek rozvodu muže a ženy. V zemi byl zaveden civilní sňatek. Až do této doby bylo postavení žen v zemi řízeno prostřednictvím islámského práva, kdy žena byla doslova „majetkem“ svého muže a každý muž mohl být dokonce ženatý až se 4 ženami najednou. Ženy neměly žádná rodinná a ani majetková práva. Následně ženy získaly i všeobecné volební právo a mohly být voleny do zastupitelských orgánů v zemi. Z hlediska muslimské společnosti byl toto obrovský pokrok kupředu. Ženy byly velmi vzdělané a ve vzniku Turecké republiky tak mnohé z nich viděly svoji obrovskou šanci vymanit se z pout tradičního muslimského pohledu na ženy. Manželství začalo být uzavíráno prostřednictvím smlouvy, která měla ve většině případů písemnou podobu. Přítomni museli být i dva svědci. V minulosti v Turecku platila tradice, která ženu zavazovala k podřízenosti svému manželovi, avšak i to tedy bylo nyní odstraněno. V zemi se začaly hroutit dosavadní pilíře, což se dotklo nejenom manželství, ale i ženského vzdělávání a ženské participace jako takové. Atatürkovi se tak podařilo otevřít i významnou problematiku ženských práv, což byl jeden z dalších významných nástrojů, kterými bylo možné se vymanit z islámského vlivu v zemi. Manželské právo a rovnoprávné postavení žen ve společnosti se tak v Turecké republice začalo značně rozvíjet. Jelikož bylo zavedeno i nové písmo, byl to pro řadu žen dosti zásadní emancipační prvek a jejich pozice začala být vůči mužům vyrovnána. S jistotou je možné tvrdit, že reformy Atatürka Turecko výrazně přiblížily směrem k Evropě.

4. Politický islám v Turecku

Politický islám, který bývá někdy nazýván taktéž jako islamismus, je možné dle Siegla (2013, s. 42) vnímat jako politickou ideologii a hnutí, které legitimizuje politickou akci dle své vlastní interpretace islámu. Velmi často je tento termín označován za tzv. fundamentalismus. Islamismus je tedy chápán jako politický islám a zahrnuje teorii, tj. islámsky artikulované politické ideologie a taktéž i politickou praxi. Islamisté vzhlížejí k ideálu tzv. muslimské obce, kterou považují za ideál vůči kritizované současnosti a východisko, které by mohlo vést k nápravě. Požadují tedy, aby jak soukromý, tak i veřejný život byl fakticky řízený Koránem a zprostředkováním tzv. Božího zjevení. Definují tak dle autora požadavek zavést islámské právo či jeho prvky do právního systému země. Islamismus tak vnímá politiku a vlastní interpretaci islámu celistvě, tedy od sebe neoddělitelně. V době vzniku Turecké republiky dle Siegla (2010) islám představoval ve své podstatě konkurenční alternativní identitu a legitimitu starých elit, vůči kterým se Atatürk, modernismus a revoluční nacionalismus ostře vymezovaly. Turecký stát tak přistoupil k regulaci náboženského života, která následně vymezila charakter tureckého sekularismu.

„Islám byl v době vzniku moderního Turecka velmi důležitým prvkem etnický a také sociálně velmi různorodé post-osmanské, respektive turecké společnosti, a tedy ústředním jednotícím faktorem při vzniku národního státu. Tehdejší etnická pestrost anatolské populace byla mimo jiné důsledkem masových migračních procesů zejména na konci osmanského impéria a jeho teritoriálního ústupu z Balkánu a z Kavkazu. V průběhu tzv. osvobozovací války proti Řecku a evropským velmocem využíval Mustafa Kemal ve svých projevech atributy muslimské identity a víry k mobilizaci proti cizí intervenci a separatismu křesťanských Řeků a Arménů.“ (Siegl, 2010) Je nutné zmínit, že v rámci nově vytvořené Turecké republiky islám zůstal až do roku 1928, což byl rok radikálních sekularizačních reforem, oficiálním státním náboženstvím. I po tomto roce byl v řadě státních institucí podporován a označován jako nedílná součást kolektivní nacionální identity. Siegl (2013, s. 51 – 52) uvádí, že postoj Turecka a jeho předních elit k islámu se od vzniku republiky po současnost značně měnil. Sekularismus jako ideologie či politika země tak nepředstavovala statický fenomén. Proměnlivost sekularismu v Turecku tak bývá vnímána jako jeho charakteristický rys.

Je nutné zmínit, že spor o roli islámu v rámci turecké společnosti se opakovaně stává předmětem mocensko-politických konfliktů v zemi.

Proces modernizace Turecka je dle Siegla (2010) možné označit za dosti specifickou adaptaci evropských politických a myšlenkových konceptů, a to v podmínkách částečně feudální společnosti a procesu budování moderního tureckého národa. Tehdejší turecká společnost byla ve srovnání se západní a střední Evropou dosti zaostalá a soudobé politické koncepty tak mohly být velmi těžko replikovány a přebírány. Siegl (2010) dále uvádí, že i navzdory využití islámské identity v podobě jednotícího prvku turecké společnosti v boji za její nezávislost se Atatürk rozhodl pro radikální sekularizaci společnosti. Prostřednictvím zrušení instituce sunnitského chalífátu, zavedením sekulárního občanského a rodinného práva místo šarií, zrušením náboženských škol a řádů a prostřednictvím zákonů, které upravovaly vzhled a oblečení Turků, tak dosáhl potlačení vlivu islámu v politické, veřejné i právní oblasti v rámci dominantního vlivu státní moci.

Snaha státu kontrolovat náboženství, a to jako zdroje potenciálně konkurenční společenské a etnické identity, se projevoval dle Siegla (2010) taktéž vůči nemuslimským náboženským komunitám. Turecko definovalo menšiny jen dle náboženské příslušnosti, a proto jako menšiny uznávalo např. jen ortodoxní Řeky, syrské křesťany či monofyzitské Armény a židy. Žádný obdobný status však Turecko nepřiznávalo náboženské skupině muslimů mimo tzv. sunnitský islám. Turecko dokonce omezilo i působení v rámci nemuslimských etnicko-religiózních společenství. V Turecku tak existovala určitá individuální náboženská svoboda, avšak křesťanským či jiným religiózním náboženstvím byla po celou dobu existence republiky zcela odepřena samostatná právní subjektivita. Lze konstatovat, že státem realizovaná podpora islámu největší intenzity dosáhla přibližně v 80. letech 20. století, protože právě v této době je možné hovořit o konci sekularismu v původní uplatňované podobě a o tzv. re-islamizaci tureckého obyvatelstva, kdy cílem bylo posílit jednotu tureckého národa.

4.1 Politický islám

V porovnání s teologicky složitějším křesťanstvím bývá islám velmi často definován dle Potměšila (2012, s. 9 – 11) jako náboženství, které klade mnohem větší důraz na ortopraxi a na životní cestu s naprosto přesně vypracovaným systémem zákazů a příkazů. Termín „islám“ totiž vyjadřuje poslušnou odevzdanost do vůle Boží. Věřící islámu toto náboženství vykládají jako spojení několika prvků – monoteistické věrouky, právního řádu a civilizace. Silný prvek práva je muslimy vysvětlován tím, že oproti křesťanství, které se postupně rozvíjelo v rámci římské právní tradice, islám začal novou společnost budovat v prostředí, které tento základ zcela postrádalo. K islámské civilizaci dle autora zajisté patří zevrubně propracovaný mravní a také právní řád, jehož adaptace dnes patří v muslimské části světa mezi velmi diskutovaná témata. Se vznikem muslimských menšin v Evropě i jinde mimo tradiční území islámu přinesla moderní doba dle Potměšila (2012, s. 11 – 12) nové téma. Klasická středověká islámská civilizace se vyvíjela v rámci státních útvarů, které byly ovládány muslimskými panovníky a idejí Koránu a sunny. Ve 13. století byl však tento model narušen vpádem Mongolů a jejich chánové se řídili vlastním právem „jasa“, které poté nahradili šariíou, která byla pro islámskou identitu a její uchování velmi důležitá i v cizím prostředí. Dnes je možné ji zařadit mezi nejvíce citované islámské autority.

Problematika islámu není jen součástí diskuzí islamistů či orientalistů, avšak jde o celospolečenské téma. Islámské právo je souborem Bohem zjevených pravidel, který musí muslim dodržovat, pokud chce plnit náboženské povinnosti. Islámské právo je vnímáno dle Potměšila (2012, s. 17) jako věčné a nestvořené, nezávisí na autoritě jakékoliv pozemského zákonodárce či jednotlivce, což je podstatné zmínit. Islámské právo je neměnné a nezměnitelné, a to proto, že se jedná o právo zjevené Bohem. V západním pojetí je tak právo projevem vůle zákonodárce a je závislé na historickém vývoji, neustále se měnících potřebách a práních společnosti a na morálních i etických normách, které je nutné do právního řádu taktéž vtělit. To vše totiž podléhá etickému i morálnímu povědomí společnosti. Islámské Boží právo bylo dle islámské věrouky dáno člověku jednou a navždy, přičemž společnost se musí sama právu přizpůsobit, než aby vytvářela vlastní zákony jako reakci na neustále se měnící problémy běžného života. Poté, co byly právní normy islámského práva vytvořeny, byla snaha toto právo dále rozvíjet.

Termín „šaría“ v náboženském slovníku islámu dostal dle Potměšila (2012, s. 18 – 19) význam cesty, která má být následována a nezávazně také záruky bezpečí a jistoty. Jde o cestu, která je vytyčena Bohem, je jasné, že by se jí tedy měl člověk řídit po celý svůj život, tedy od narození až po svoji smrt, a to ve všem svém jednání i myšlení jak v rámci veřejného, tak i soukromého života. Islámské právo tak primárně usiluje o regulaci celého lidského chování. Islám specifikuje nejenom vztahy, které vznikají mezi lidmi navzájem, ale taktéž i povinnosti člověka vůči Bohu. Termín „politický islám“ je poměrně novodobým pojmem, který se využívá všeobecně k popisu celé řady aktivit jak jednotlivců, tak i organizací, které následně vedou k transformaci státu a společnosti jako celku dle islámských pravidel. Politický islám je tudíž založen na islámu a vychází z Koránu a Hadísu. V praxi bývá tento termín využíván v souvislosti s hnutími, která reprezentují moderní politické síly, a to ve jménu islámu na konci 20. století. Převážná většina islámských politických aktivit je realizována prostřednictvím mírových prostředků a v mezích ústavy.

„Politický islám je doktrína, která se vztahuje ke káfírům (nevěřícím). Vztah islámu ke káfírům nemůže být náboženský, protože jakákoli náboženská interakce s káfíry je muslimům přísně zakázána. Náboženství islámu lze chápat jako požadavky, které islám klade na muslimy, aby se vyhnuli peklu a vstoupili do nebe. Islám je úspěšný především díky politice. Za třináct let v pozici náboženského vůdce obrátil Mohamed na svou víru 150 lidí. Když se stal politickým vůdcem a válečníkem, islám se prudce rozšířil a Mohamed se stal během deseti let králem Arábie. Jako politický systém islám můžete kritizovat stejně jako komunismus nebo nacismus, stejně jako demokracie nebo republikány. Všechno jsou to jen politické systémy. Odmítnout politický systém je společensky přípustné.“ (Warner, 2016, s. 13 – 14)

Nejdůležitějším je dle Warnera (2016, s. 23 – 24) to, že islám je politická ideologie, přičemž náboženství má zde až druhořadý význam. Islám vychází z pěti pilířů a politika vychází z šestého pilíře – džihádu. Islám rozděluje celý svět na věřící a káfíry. Islám je kultura, myšlenkový systém, právní systém a taktéž i etický systém. Islám je celá civilizace. Džihád (šestý pilíř) je jak náboženský, tak i politický, a je nutné zmínit, že islám je primárně politická, nikoliv náboženská doktrína. Islám je tak nejvíce úspěšným politickým systémem a celých 1 400 let se postupně rozšiřoval do současné podoby. Síla politického islámu tak rok od roku roste a islám se neustále rozpíná, což je důležité si uvědomit.

Islám v Turecku se značně liší v porovnání s islámem v ostatních zemích, a to proto, že Turecko je možné označit za sekularizovanou zemi, která odděluje náboženství od státu a od jeho správy. V zemi již není šaría zákonným systémem, ale ústava je založena na švýcarské ústavě. K tomu, aby bylo vůbec možné pochopit roli a stav islámu v Turecku dnes, je nutné nahlédnout zpět do minulosti a objasnit taktéž i vztah mezi politickým islámem a sekularismem. Je nutné zmínit, že míra státní angažovanosti při podpoře islámu v zemi dle Siegla (2010) vedla německou turkoložku dokonce v minulosti k označení Turecka za tzv. sunnitskou republiku. Islám byl armádou aktivně podporován z ideologického hlediska a byl zde, stejně jako princip nacionalismu, propagován v podobě dalšího ideologického pilíře turecké společnosti. Koncepce tzv. turecko-islámské syntézy je spojována např. se jménem a Turguta Özala, což byl turecký premiér a zároveň také významná postava novodobé turecké historie. Özal byl totiž první tureckým premiérem, který vykonal pouť do Mekky a byl tedy věřícím muslimem. Jeho politika podpory islámu byla dokonce i sankcionována armádou, protože ta viděla v propagaci islámu nástroj, který by mohl vést k posílení společenské koheze po vyostření vnitropolitické situace v Turecku v 70. letech 20. století.

Současné Turecko je dle Warnera (2016, s. 85) z 99,7 % islámské a trvalo zde téměř 400 let, než muslimové dosáhli 99,7 %. Názory na tuto problematiku se různí a vyvolávají velmi bouřlivé diskuze. „*Oficiální tvář Turecka, kterou ukazuje evropským politikům, je mekkánský korán. Turecko přijde a řekne: Jsme moderní stát. Ale to je ale jen přetvářka, nebo chcete-li tzv. teflonová vrstva mekkánského koránu. Dýka medínského koránu mezitím nestále pracuje v pozadí. Stále více křesťanů z Turecka emigruje, ostatně tak jako z Iráku, kde tvoří 3 % populace a 30 % emigrantů, jelikož nejsou schopni se vypořádat s podrobením.*“ (Werner, 2016, s. 86) Takto svůj názor na podobu islámu v Turecku prezentuje Warner. Islám je zapotřebí vnímat dle Šoky a Hokovského (2016) jako komplexní fenomén, který má napříč časem a prostorem celou řadu různých dimenzí a podob, a to od etnické, náboženské, teologické, přes sociální, společenskou a ekonomickou až k podobě právní a politické. Islám je stále probíhající debata. Turecko se po první světové válce dosti radikálně europeizovalo a modernizovalo tím, že zde byl mocensky islám vytlačen mimo veřejnou sféru a armáda dlouhou dobu dokonce hlídala laickost státu.

4.2 Islám jako součást státní ideologie

Siegl (2012, s. 57 – 60) ve své knize zmiňuje, že státní podpora islámu dosáhla v Turecku dosti vysoké intenzity přibližně v 80. letech 20. století. Za historický mezník je možné považovat vojenský převrat, ke kterému zde došlo v září roku 1980. Nově formulovaná ideologie tzv. turecko-islámské syntézy islám a nacionalismus propagovala jako ideologický „dvoupilíř“ společenského konsenzu, a to vůči protistátní ideologii komunismu, kurdského nacionalismu a také Chomejního revolučního šiitského islamismu. Vojenská vláda v Turecku propagovala ideologii tzv. turecko-islámské syntézy, která měla sloužit ke sblížení a spojení státní moci, která hájila westernizační kemalismus a nacionalismus, s konzervativní pravicí, která zdůrazňovala islám a osmanskou historickou tradici, a to jako nedílnou součást turecké identity. Tuto ideologii je možné dle autora označit za určitý pokus o národní kompromis, který měl v zájmu stability překlenout tradiční ideologický rozpor, který v Turecku existoval. Zmíněná ideologie byla zformulována na počátku 70. let 20. století konzervativně orientovanými intelektuály a akademiky, kteří byli součástí sdružení s názvem Aydinlar Ocağı. Měli za cíl více sjednotit tureckou pravici a tím vytvořit do jisté míry intelektuální protiváhu vůči tehdy dominantní sekulární levici. Islám a turectví vnímali jako dva základní elementy celé národní kultury, které spolu mohou vytvořit dle autora homogenní a také harmonický celek, tedy syntézu. Náboženská a nacionální identita byla slučována v jeden celek.

V roce 1982 byla v Turecku dle Siegla (2012, s. 58 – 59) zavedena povinná výuka předmětu náboženské kultury a etiky, a to na všech základních a středních školách. Toto zásadní rozhodnutí z hlediska podpory islámu bylo schváleno prostřednictvím velení armády, která měla po vojenském převratu pozici rozhodujícího mocenského faktoru v zemi. Je nutné zmínit, že tento předmět je na tureckých školách dodnes a je orientován primárně na osvětu a také na propagaci sunnitského islámu hanafijské školy, a to včetně výuky rituálních modliteb. Nikdy nešlo z obsahového hlediska o vyváženou výuku náboženství. Jednostranné zaměření náboženské státní výuky na sunnitský islám tak i nadále v zemi přetrvává, dokonce dnes posiluje. Výuka tohoto předmětu však nesplňuje kritéria pluralismu a objektivitu, což je potřebné pro vzdělávání v demokratické společnosti. To potvrdil v roce 2007 i Evropský soud.

Povinná náboženská výchova v zemi a jednostranné zaměření jsou tak v rozporu s definicí sekularismu a taktéž i s přístupem Atatürka. V polovině 90. let došlo v Turecku k posilování islamismu a islamisté začali usilovat o revizi celkového obsahu státní politiky vůči islámu, nikoliv však o omezení dosti dominantní role státu, který měl tedy islám prosazovat v rámci všech aspektů společnosti. Vzestup islamismu v této době tak souvisel především s vnitřně sociálními a politickými faktory, s masovou vnitřní migrací z venkova a z provincií směrem do měst, s přiblížením městského islamistického politického aktivismu těmto kontroverzně laděným vrstvám a s růstem státní podpory islámu v 80. letech 20. století. Siegl (2012, s. 59 – 60) hovoří o tom, že růst státem kontrolovaných náboženských aktivit znamenal obtížnější možnost jejich následné kontroly s oficiální podobou islámu.

4.3 Islám a sekularismus v 2. polovině 20. a první dekádě 21. století

Siegl (2010) ve svém článku zmiňuje, že se z Turecka postupně stala země, ve které je velmi obtížné realizovat indoktrinování nebo státem řízenou ideologizaci, což platí nejenom pro islamizaci, ale i sekularismus v podobě, která byla prosazována Atatürkem po vzniku Turecké republiky. Etatismus, což je hlavní předpoklad pro fungování sekularismu v jeho tradiční, tedy kemalistické podobě, byl negativně ovlivněn strukturálními změnami v zemi a mnohem větší liberalizací a demokratizací Turecka. Vztah mezi Tureckem a společností, ve které je islám důležitým sociálním faktorem, tím tudíž získal zcela nový rozměr. Kořeny strukturálních změn je možné datovat do období vlády Özala – tedy do 80. let 20. století. Ekonomická liberalizace Turecka měla za následek větší kulturní i společenskou otevřenost Turecka. Soukromý kapitál se velmi brzy stal významným faktorem v oblasti podpory vzdělávání, což vedlo k oslabení monopolu státu v této oblasti. Tzv. zelený (islámský) kapitál se stal sponzorem nábožensky orientovaných vzdělávacích a také osvětových aktivit a nacházel se tak v pozadí vzestupu nových politických stran v Turecku, které byly orientovány „islámsky“. Od roku 2002 začala v zemi vládnout Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) a ta spolu s muslimsky orientovanou intelektuální a podnikatelskou elitou posléze dokázala zpochybnit mocenský a také ideologický monopol státu nad tureckou společností. (Soroush, 2006)

Z hlediska hodnocení rizika „islamizace“ Turecka je dle Siegla (2010) nutné zmínit, že praktická politika Strany spravedlnosti a rozvoje zásadním způsobem přispěla k odklonu Turecka od etatizujícího modelu státu, který tradiční islamisté vnímají jako nástroj pro kontrolu a zformování veřejné morálky v zemi. Z tohoto hlediska je možné Turecko označit za více „evropskou“ zemi, a to i přesto, že politická elita v zemi je dnes dosti kontroverzní a muslimská, což se odráží i v zahraniční politice Turecka – např. vůči izraelsko-palestinskému konfliktu, apod. Taktéž neplatí, že Turecko by bylo jedinou „sekulární muslimskou zemí“ nebo, že se přesouvá k sekularismu a k mnohem více liberálnímu pojetí vztahu mezi státem a náboženstvím. I přesto, že vliv státu na tureckou společnost jako celek byl na začátku století značně oslaben (díky vládě Strany spravedlnosti a rozvoje), není možné hovořit o zásadním odklonu od zmíněných faktorů sekularismu – tedy o zásadním omezení masivní státní podpory islámu a intervencionismu vůči náboženství jako takovému. Vláda není lhostejná vůči veřejné roli islámu, což potvrzuje i růst finanční podpory studia teologie a růst počtu studentů tohoto oboru. Díky vládě Strany spravedlnosti a rozvoje a díky tradičně silnému klientelismu v rámci turecké společnosti působí dnes ve státním sektoru mnohem větší počet stoupenců těchto názorů, než tomu bylo v minulosti, kdy bylo možné hovořit o dominanci kemalistických stran. Někteří hovoří o tzv. demokratickém paradoxu v Turecku, kdy rozvoj individuální náboženské svobody vede k růstu společenského tlaku v zemi. (Arat, 2009, s. 14)

Vývoj v Turecku se tak nenachází na křižovatce mezi islamismem a sekularismem, ale jedná se o dosti specifickou cestu, která je poznamenána setkáním nacionalismu, etatismu, islámských tradic v zemi a liberalismu. S jistotou je možné konstatovat, že v Turecku dle Siegla (2010) sice existuje oddělení právního systému a státních institucí od přímého vlivu náboženství, avšak opačným směrem to již nefunguje. Stát není možné označit za sekulární ve smyslu neutrality vůči konfesím, stát preferuje totiž sunnitský islám a angažuje se a řídí správu náboženských záležitostí v zemi, což znamená, že na náboženské orientaci občanů je zainteresován, stejně jako je zainteresován na projevech a na míře jejich religiozity. Za významné např. stát považuje uvádět na občanském průkazu náboženskou příslušnost. Důvodem současné absence sekularismu v Turecku je tak zajisté vysoká míra etatizace náboženství, jeho regulace a tedy jeho kontrola. Turecký nacionalismus si dodnes dokázal zachovat velkou relevanci, a to napříč politickým spektrem.

Lze konstatovat, že míra podpory islámu ze strany státu tak během posledních let značně kolísá, avšak stále existuje, a to nehledě na změny, ke kterým v zemi neustále dochází.

4.4 Turecké politické strany

Politické strany v Turecku je možné rozdělit do dvou základních skupin. První je skupina, která reprezentuje primárně sekulární charakter Turecka a tedy odkaz zakladatele země, Mustafy Kemaly Atatürka. Druhou skupinu tvoří politické strany, která jsou naopak odpůrci sekulárního charakteru země. Politické strany, které jsou součástí první skupiny, je možné zařadit do levého středu a jsou zde, resp. donedávna byli představitelé armády, státní správy a řada vzdělavců. Za typického představitele první skupiny je možné označit Republikánskou lidovou stranu (CHP). Určitým protipólem jsou poté politické strany, které jsou naopak orientovány směrem k pravému středu a usilují tak o mnohem větší vliv a zároveň o oslabení pozice státu a pozice armády v zemi. Jde o politické strany, které jsou složeny spíše z ekonomických liberálů, sociálních konzervativců, apod. Hlavním představitelem druhé skupiny je Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP). Tyto politické strany směřují doprava a jde tudíž o politické strany nacionalistického charakteru a zároveň také islamistického charakteru. Za nejvýznamnější politickou stranu, která má v zemi nacionalistický charakter, je možné označit Stranu národní akce (MHP).

Volby, které proběhly v Turecku v roce 2002, byly překvapením nejenom pro obyvatelstvo Turecka, ale i pro všechny zahraniční pozorovatele – jen dvě politické strany totiž dokázaly tehdy překročit hranici, která byla nutná ke vstupu do parlamentu, a tím si mohly rozdělit celkem 550 mandátů Velkého národního shromáždění. Bylo velmi zarážející, že ani jedna z 3 tureckých politických stran, které byly v této době součástí vládnoucí koalice, nedokázaly překročit hranici 10 %. Roli opoziční politické strany tak zaujala Republikánská lidová strana (CHP), přičemž symbolem politických voleb se stala nově založená strana – AKP. Ta vznikla krátce před konáním voleb – v roce 2001, a i přesto dokázala získat absolutní většinu v podobě 363 křesel a po volbách se této politické straně podařilo zformovat jednobarevnou vládu. (Ak Parti, 2002)

Siegl (2010) zmiňuje, že AKP vznikla z reformistického křídla islamistické strany Refah („Strana ctnosti“) a založili ji R. T. Erdoğan, který v této době získal podporu veřejnosti především díky tomu, že byl starostou Istanbulu. V roce 2001 došlo k rozpuštění Strany ctnosti a Erdoğan tak shromáždil její reformní křídlo, které mělo podobu velmi mladé generace. Konzervativní tradicionalisté založili novou politickou stranu, která zůstala u tzv. antisekulární rétoriky, avšak AKP se prezentovala jako politická strana, která chce hájit členství Turecka v Evropské unii, která podporuje sekularismus, demokracii a chce oslovit co nejvíce lidí, nikoliv jen jedince, kteří jsou věřící. Od Strany ctnosti tak tuto politickou stranu odlišoval především mnohem méně konfrontační styl a realizace demokratičtějších reforem. AKP se dokázala vyprofilovat jako ekonomicky úspěšná a pragmatická turecká politická strana a až do roku 2004 to byla také proreformní strana, která oslovovala všechny voliče, i ty, kteří neměli žádnou religiózní orientaci. Její politiku v té době je jen stěží možné označit za součást procesu islamizace v zemi. (Yalcınkaya, 2008).

Před konáním voleb v roce 2002 AKP svůj program orientovala primárně na přijetí Turecka do Evropské unie a v souladu s tímto politickým cílem tak provedla celou řadu legislativních reforem, které měly vést k rozšíření vlády práva a taktéž politické svobody, rozvíjet lidská práva, rozvíjet demokracii v zemi a tím Turecku umožnit dosáhnout takových standardů, jaké mají vyspělé demokracie a tím by bylo tudíž Turecko schopno splnit kodaňská kritéria. AKP akcentovala také i multikulturní a pluralitní charakter státu a tím do jisté míry usilovala o získání podpory tureckých menšin, které byly v zemi utlačovány. (Kanra, 2005, s. 515 – 539) *„I když AKP provedla několik změn, které symbolicky či prakticky vedou k zdůraznění islámu ve společnosti, nejsou v historii republikánského Turecka zásadně nové ani nezpochybnují základy politického a právního systému země, z něhož je eliminován vliv islámu a jeho náboženských institucí.“ (Siegl, 2010)*

AKP je dnes jednou z nejvýznamnějších politických stran Turecka. Dle Siegla (2010) dokázala zřídit post „státní ministr pro náboženské záležitosti“, a to za podpory dalších parlamentních stran – Strany demokratické společnosti a Strany demokratické akce. Během volební kampaně byla náboženská témata, a to včetně nošení šátků na veřejnosti, v pozadí a do popředí zájmu se tak dostala problematika korupce v zemi a ekonomické problémy, se kterými se země potýkala.

AKP tak dokázala do jisté míry využít ve svůj prospěch vysokou nespokojenost obyvatelstva, která v zemi panovala, a svůj program tak postavila na normalizaci turecké společnosti, protože dle jejího názoru bylo Turecko „protkáno“ korupcí, úpadkem, nerovnostmi v oblasti práva, rasismem a v neposlední řadě také podvody. (Pirický 2006, s. 148) AKP, což byla nově vzniklá politická strana, tak dokázala svým voličům přestavit zcela nový program a bylo to selhání tehdejších politických elit, které ve své podstatě v zemi AKP přivedlo k moci. (Rabasa a Larrabee 2008, s. 52)

Je nutné zmínit, že ideologie AKP je podložena publikací „Konzervativní demokracie“. AKP klade důraz na rozvážnost, zdravý rozum a změnu, která musí být postupná. Její identita tak představuje naprosto nový fenomén v rámci turecké politiky. (Kuru, 2006, s. 8) Tím politická strana chtěla vyslat signál směrem k ostatním politickým stranám a k turecké společnosti a symbolizovat odklon od tzv. islamistického diskursu předchozích politických stran, což se jí také podařilo. Důraz, který byl kladen na zachování tradičních struktur a tradičních hodnot má být však v tomto případě odlišen od bránění se pokroku a změnám ve společnosti. Konzervatismus se tak nenachází v opozici změně, ale její radikální a autoritářské verzi. Pod termínem „konzervativní“ je tak myšlena ochrana významných hodnot a principů spojených se zachováním kulturní a morální hodnoty státu při sledování pokroku ve společnosti. Za druhý prvek identity této politické strany je možné označit demokracii, která do centra dění staví individualitu člověka. Zajištění a ochrana základních lidských práv a svobod v tomto případě představuje její fundamentální prvek. (Çağhyan-Çener 2009)

Kromě AKP, která navazuje na Stranu ctnosti a vznikla tak z islamistického politického hnutí, v zemi existuje dále Republikánská lidová strana (CHP), což je z historického hlediska v Turecku nejstarší politická strana a byla založena již v roce 1923. Za zakladatele této strany je možné s jistotou označit Mustafu Kemala Atatürka, který vymezil její základní prvky, na kterých tato politická strana funguje dodnes – nacionalismus, republikanismus, populismus, etatismus a laicismus. Z ideologického hlediska jde o stranu, která má středolevou orientaci. V roce 2007 tato politická strana vytvořila koalici s Demokratickou levicovou stranou (HDP) a dnes je v parlamentu v Turecku stále zastoupena. Strana národní akce (MHP) byla založena v roce 1969, od roku 2002 již neměla parlamentní zastoupení, avšak poté se několikrát do parlamentu dostala.

Jde o stranu, která je konzervativní, ultra-nacionální, ultrapravicová a dosti skeptický postoj vůči vstupu Turecka do Evropské unie a Unii jako takové. Negativním způsobem se taktéž staví i ke kurdské otázce. Lidová demokratická strana (demokratická levice; HDP) byla založena v roce 1987, a to R. Ecevitem. V roce 1999 tato politická strana dokonce vyhrála parlamentní volby a stala se tak nejsilnější tureckou politickou stranou. Zmíněná politická strana je založena na republikánských a sekularistických principech a je možné ji zařadit k levicovému politickému spektru. Strana podporuje vstup Turecka do Evropské unie. Jde o tradičně levicovou politickou stranu, která zde zosobňuje např. kurdskou problematiku. (Kabická, 2011)

4.5 Panturkismus a Panislamismus

Panturkismus je označení politického hnutí, které usiluje o sjednocení tureckých národů jen do jednoho politického celku. Termín „panturkismus“ vymyslel židovsko-maďarský vědec Arminius Hermann Vámbéry, a to v Orientálním ústavu v Budapešti. Zcela původně se měl tento termín vztahovat k definici kulturní, lingvistické a historické jednoty turkických etnik a primárně tudíž vycházel z předpokladu jejich společné touhy po sjednocení. Vámbéry hovořil o tom, že *„turkická etnika mohou vytvořit politický celek, které se bude rozprostírat od altajských hor ve východní Asii až po Bospor“* (AMO, 2002). Krátce po vytvoření samostatných republik v rámci Střední Asie byl koncept panturkismu ztotožňován především s mocenským působením Turecka směrem na východ od jeho hranic. Panturkismus však nebyl zdaleka jen nástrojem, který by sloužil k prosazení vlastních geopolitických záměrů, avšak jde o velmi složitý jev, který má za sebou více jak stoletou historii a snaží se nalézt odpověď na otázku, která se dotýká národnostní identity tureckých etnik. Pilíře panturkismu tak mohou sloužit jako žádoucí ideová základna pro upevnění národnostní identity Turecka, což je pro budování moderní státnosti klíčovým předpokladem. (AMO, 2002)

Termín „panturkismus“ vychází z kořenu slova „türk“, který se nachází ve všech turkických jazycích. Je nutné zmínit, že v turkických jazycích neexistuje rozdíl mezi pojmy turkický a turecký a v obou případech se používá „türk“.

Za turkická etnika je možné považovat nejenom Turky, ale i Balkánce, Tatary, Tuvince či Baškiry a Kумыky nebo také Turkmeny, Ázery apod. Všechny tyto národnosti vynikají svojí vlastní rasovou i náboženskou různorodostí a nachází se v pásmu, které začíná u Dunaje a končí ve východní Sibiři. Turkismus se ve Střední Asii neobjevil jen jako ryze teoretický koncept, ba naopak, rozvíjel se celá desetiletí a dokázal reflektovat vývoj vzájemných vztahů mezi Ruskem a středoasijskými etniky. Turci panturkismus vnímali jako jev, který je žádoucí alternativou jejich evropeizace – představoval totiž základní koncept vlastního nacionalismu. (AMO, 2002)

Panislamisté byli přesvědčeni o tom, že všichni muslimové tvoří jeden národ. Pro Mladoosmany byly myšlenky panislamismu určitým ekvivalentem islámského nacionalismu a islámská komunita zde byla považována za moderní národ. Panislamismus obohacuje myšlenku jednoty všech muslimů, a to pod záštitou jednotného islámského státu – nejčastěji tedy chalífátu. Je orientován na první roky islámu, které jsou spojovány s vládou Mohameda a s prvním chalífátem, protože právě v této době byl muslimský svět jako jeden velký a silný stát. Za vlády sultána Abdülhamida II, který byl v čele Osmanské říše v letech 1876 – 1909, měl panislamismus podobu částečně proto-nacionalistickou, a to proto, že zde byly navzájem propojeny náboženská víra a národní cítění. V roce 1907 mladoturci přiměli sultána kapitulovat a sami se tak ujali vlády v zemi. Upustili od ideje panislamismu, což byl základní stavební kámen celé Osmanské říše, a mnohem více se začali orientovat na myšlenku panturkismu, který se hlásil ke sjednocení velkého tureckého národa směrem od Bajkalu až po Balkán. (Gombár, 1999, s. 299) V moderní době byl panislámismus prosazován především Džamáluddínem Afgháním, který prosazoval jednotu mezi muslimy a odvolával se na koloniální okupaci jednotlivých muslimských zemí. Panislamismus je možné označit za formu náboženského nacionalismu, který se na rozdíl od panarabismu, což je ideologie, která panislamismu částečně konkuruje a obohacuje nezávislost a jednotu Arabů nezávisle na náboženství, tak představuje panislamsimus a panturkismus ideu jednotných muslimů, a to bez ohledu na to, jakou mají národnost. Panturkismus je ideologie, která byla vytvořena na počátku 20. století, a hlásá politické sjednocení všech národů, které hovoří turecky či podobnými dialekty, a to pod nadvládou Turecka. (Bissenova, 2004)

5. Vývoj turecké politiky v 2. polovině 20. století

Po smrti Atatürka byl novým prezidentem Turecka zvolen dlouholetý předseda tehdejší vlády Turecka a taktéž velmi blízký přítel Atatürka - Ismet İnönü. Rok po jeho nástupu do prezidentské funkce došlo k vypuknutí 2. světové války, přičemž zájem o spojení s Tureckem měli nejenom Spojenci, ale i fašistické Německo. Ismet İnönü a turecká vláda však nechtěli být součástí vojenského konfliktu, a to proto, že Turecko nebylo v této době na válku vůbec připraveno. Za hlavní zahraničně politický cíl této doby je tudíž možné označit udržení si nezávislosti a dle aktuálního vývoje se posléze Turecko přiklánělo na jednu či naopak na druhou stranu. Krátce po vypuknutí 2. světové války (září 1939) dle Tejchamana (2017, s. 64 – 65) Turecko podepsalo Dohodu o neútočení s Francií a Velkou Británií, avšak po úspěchu Německa v roce 1941 se Turecko rozhodlo uzavřít přátelskou smlouvu také s Německem a vyhlásilo neutralitu. Na samotném začátku tak Turecko dosti sympatizovalo s Německem a dokonce Německu dodávalo některé strategické suroviny. Poměr sil v Německu se však měnil a Turecko tak svůj vztah vůči Německu přehodnotilo a posléze změnilo. V roce 1943 došlo ke schůzce mezi prezidentem Turecka, britským premiérem Churchillem a americkým prezidentem Roosveltem. Ti na Turecko začali naléhat, aby do 2. světová války vstoupilo, a to na straně Spojenců, protože v opačném případě by se mohla země ocitnout v tzv. mezinárodní izolaci. Turecko nejdříve váhalo, avšak v únoru roku 1945 skutečně válku Německu vyhlásilo. V této době bylo vítězství Spojenců totiž již téměř jisté. Pokud by se Turecko postavilo proti vůli Velké Británie či Spojených států amerických, zůstalo by následně napospas Sovětskému svazu a ten by si s největší pravděpodobností začal činit nároky na území severovýchodní Anatólie, což by pro zemi představovalo značné nebezpečí. V dubnu 1946 vznikla OSN a mezi její zakládající členy patří taktéž i Turecko. Je nutné zmínit, že vojensky se Turecko 2. světové války vůbec nezúčastnilo. (Deringil, 2004, s. 55 – 60) Vývoj Turecka v 2. polovině 20. století je možné rozdělit do několika základních fází. Nejdříve je nutné specifikovat situaci, která v Turecku panovala bezprostředně po skončení 2. světové války. (Kalaycioğlu, 2005, s. 65 – 66)

5.2 Situace po skončení 2. světové války

Po skončení 2. světové války se svět začal postupně rozdělovat do dvou základních táborů. Turecko se dostalo pod určitý tlak ze strany Sovětského svazu a ten usiloval o získání území západní části Arménie a taktéž chtělo v Turecku vybudovat vojenské základny. Je jasné, že Sovětský svaz pro Turecko představoval nepřítele, a proto se vlivem obav z jeho možné rozpínavosti Turecko přiklonilo na stranu Spojených států amerických a tím si země tudíž zvolila tzv. prozápadní orientaci. Spojené státy americké se snažily zabránit tomu, aby se Turecko dostalo pod vliv Sovětského svazu, a proto tehdejší americký prezident v roce 1947 požádal Kongres o peněžní prostředky, které by směřovaly na podporu demokracie jak v Turecku, tak i v Řecku. Cílem tzv. Trumanovy doktríny, která bývá označována jako zcela jasný projev studené války, bylo primárně zamezit rozvoji komunismu ve zmíněných státech, a to prostřednictvím vojenské a také finanční pomoci. Turecko tehdy získalo 150 mil. USD. V roce 1948 byl vyhlášen Marshallův plán, prostřednictvím kterého byla evropským státům poskytnuta finanční pomoc pro oblast podpory rekonstrukce válkou zničených ekonomik, a tento plán se vztahoval na všechny evropské země – tedy i na Turecko. Tyto země musely akceptovat však podmínky, které byly nastaveny ze strany USA. Proto se ve skutečnosti Marshallova plánu zúčastnily jen státy vznikajícího západního bloku. Díky těmto programům se Turecku podařilo po skončení 2. světové války získat značnou finanční pomoc. Finanční částka, kterou Turecko i Řecko získalo, byla však výrazem aktuální potřeby a nebezpečí šíření komunismu tak i nadále přetrvávalo. Nebezpečná situace panovala nejenom v Turecku, ale i ve Francii a v Itálii. (Hasanli, 2011, s. 328 - 330)

Po skončení 2. světové války, v roce 1949, Turecko uznalo Izrael a v roce 1952 se Turecko rozhodlo vstoupit, stejně jako Řecko, do NATO, přičemž turecké město nesoucí název Izmir (Smyrna) se stalo základnou pro středomořské síly aliance. Je zapotřebí zmínit, že Turecko bylo pro Sovětský svaz díky své strategické poloze klíčovým státem na Blízkém východě, a proto se následně Turecko stalo překážkou mezi Sovětským svazem a ropnými zeměmi v oblasti Perského zálivu. Altunışık (2005) Pro Turecko byly naopak silným strategickým partnerem Spojené státy americké, a to proto, že právě USA Turecko mohly chránit před Sovětským svazem a poskytnout zemi jak vojenskou, tak i ekonomickou podporu.

I přesto, že se Turecko tedy postavilo na stranu tzv. západního bloku, NATO stále váhalo na počátku s jeho přijetím do této vojenské organizace. Až v okamžiku, kdy Turecko vyslalo jako jedna z prvních zemí své vojenské jednotky do Korejské války (pod vedením OSN), bylo následně do NATO přijato. Díky tomuto kroku se tak Turecku podařilo získat dosti významného a strategického partnera.

V roce 1955 se Turecko stalo členem další vojenské organizace – tzv. Bagdádský pakt. Dle Pirického (2006, s. 105 – 107) se prozápadní směřování země projevilo i v roce 1959, kdy země požádala o asociaci k Evropskému hospodářskému společenství, tedy dnešní Evropské unii. Bagdádský pakt vznikl jako iniciativa Spojených států amerických a jeho základním cílem bylo zabránit rozpínavosti Sovětského svazu, a to do oblasti Středního východu prostřednictvím vytvoření obranného pásma, které se táhlo podél jihozápadní části hranice Sovětského svazu. Tento pak byl založen v roce 1955 a kromě Turecka se jeho členem staly tyto země: Irán, Irák, Pákistán a Velká Británie. Organizace byla posléze, po revoluci v Iráku, přejmenována na CENTO – Central Treaty Organization. Záměrem Spojených států amerických bylo taktéž ostatní státy v oblasti Středního východu přimět ke vstupu do CENTO, což se ale nepodařilo, a to proto, že celá řada států v tomto regionu se naopak přiklonila na stranu Sovětského svazu – např. Egypt či Sýrie. CENTO se tak následně v 70. letech 20. století rozpadlo. Vztahy mezi Tureckem a arabskými státy byly tudíž během studené války velmi chladné a Turecko se tak drželo spíše stranou všech konfliktů, které probíhaly v této době na Blízkém východě. Na vzájemné vztahy s těmito zeměmi mělo negativní vliv taktéž to, že Turecko udržovalo „diplomatické“ styky s Izraelem a právě tato země byla největším nepřitelem arabských zemí. (Ruysdael, 2002, s. 345)

Západní orientace Turecka a jeho úsilí, které směřovalo k začlenění této země mezi demokratické státy, se projevovalo ve vojenské, ekonomické a politické oblasti. V roce 1949 se Turecko stalo taktéž i zakládajícím členem Rady Evropy, v roce 1961 Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a v roce 1975 se zúčastnilo konference, která se týkala bezpečnosti a spolupráce v Evropě. Snahy Turecka o zapojení do Evropské unie je možné datovat tudíž již do roku 1959. Siegl (2013, s. 55 – 56) ve své knize zmiňuje, že po zavedení parlamentního pluralismu po 2. světové válce se státní politika sekularismu stala mnohem méně důslednou ve smyslu původního přístupu.

Stát byl mnohem více vystaven společenskému tlaku a od 2. poloviny 40. let 20. století tak pozvolna docházelo ke korekci původního přístupu státu k islámu a k posilování jeho významu v rámci celé společnosti. Důležitým historickým mezníkem tureckých dějin bylo taktéž založení Demokratické strany v roce 1946, což byla politická strana, která v prvních svobodných volbách v Turecku v roce 1950 zvítězila. Její vítězství bylo do jisté míry projevem nespokojenosti tureckého obyvatelstva nad kemalistickou verzí sekularismu, protože řada Turků tuto interpretaci vnímala jako chybnou a nepřátelskou, a to vzhledem k náboženství, které vyznávali. Právě proto se lidé v Turecku přiklonili k politické straně, která jim slíbila mnohem větší náboženskou svobodu. Tato politická strana dle autora představovala spíše agrární a konzervativní část turecké společnosti, na kterou neměly sekularizační reformy až tak velký dopad. Demokratická strana se tak stala hlavní představitelkou tzv. středopravicového konzervatismu.

Od nové vlády se dle Siegla (2013, s. 55 – 60) očekávalo, že posílí do jisté míry demokracii, avšak v 50. letech 20. století vláda důsledně a bez výhrady naplno respektovala sekularizační reformy Atatürka, a to jak v politické, tak i právní oblasti. V oblasti kulturní, školské a společenské se však původní Atatürkovo pojetí postupně erodovalo. Za vlády Demokratické strany došlo k reinterpretaci celkového konceptu sekularismu, kdy politická strana dokonce uvolnila řadu rigidních sekulárních pravidel a tím dokázala modifikovat identitu tureckého státu. Za vlády Demokratické strany došlo k rozvoji náboženství a k budování celé řady mešit. Dle Pirického (2006, s. 104) došlo k legitimizaci formálně zakázaných mystických řádů. Zákaz vysílání náboženských programů v tureckých rádiích byl také odstraněn. (Noyon, 2003, s. 70) Za důležitý krok je možné považovat otevření škol pro kazatele a imámy. S jistotou je možné tvrdit, že během vlády Demokratické strany tak došlo k uvolnění do této doby velmi přísného režimu, který byl nastolen Atatürkem. (Taspınar, 2008, s. 7)

5.3 Vývoj Turecka v letech 1960 – 1980

Zatímco se turecká zahraniční politika v 50. letech 20. století orientovala spíše na tvorbu spojeneckých vazeb se státy tzv. západního bloku a jejich vzájemné vztahy je možné označit za nekonfliktní, od 60. let 20. století byla naopak jejich pozitivní spolupráce zasažena tzv. kyperským problémem. Právě proto se Turecko v této době snažilo diverzifikovat zahraniční politiku a rozhodlo se navázat kontakt se Sovětským svazem, což posléze vedlo taktéž i k rozvoji vztahů se státy Středního východu. Tyto nové prvky neznamenal však v žádném případě odklon Turecka od zemí západního bloku, ale Turecko se jen snažilo navázat vztahy se zeměmi v období, kdy se uvolnilo napětí mezi bloky – tzv. období détente. Kyperský konflikt, který probíhal v 60. letech 20. století mezi Tureckem a Řeckem, byl řadu let základním tématem zahraniční politiky Turecka, zásadním způsobem ovlivnil vzájemné vztahy mezi Tureckem a Řeckem a také ovlivnil postavení Turecka v mezinárodním společenství a jeho snahy spojené se vstupem do Evropské unie. Po řadě jednání, které probíhaly mezi Velkou Británií, Řeckem, Tureckem a se zástupci kyperských etnik byl sjednán kompromis a v roce 1960 byla posléze vyhlášena nezávislost Kypru, a to jako státu Turků a kyperských Řeků. Samostatnost Kypru však nedokázala vztahy mezi kyperskými Řeky a Turky nijak zlepšit. Turečtí a řečtí obyvatelé totiž žili v naprosto oddělených komunitách, které disponovaly nejenom odlišnou kulturou, ale i odlišným náboženstvím a odlišným jazykem. Jejich soužití žádné smísení nepřineslo. Ani teď neexistovala z kterékoliv strany vůle v podobě spolupráce na společném státu. Kyperský konflikt byl od samého počátku vnímán jako negativní faktor v oblasti řecko-tureckých vztahů, a to proto, že Řecko i Turecko považovaly kyperské Turky a Řeky za svůj národ a otázka Kypru pro ně tak byla do jisté míry životním zájmem. V 70. letech 20. století se poté vzájemné vztahy ještě více zhoršily, a to díky konfliktu, který v roce 1973 vypuknul v Egejském moři. Na naleziště ropy, které byly v Egejském moři objeveny, si totiž dělaly nároky obě dvě strany. Spor byl umocněn tehdy probíhající celosvětovou ropnou krizí, která zvýšila ceny ropy. (Altunışık, 2005)

V 60. letech 20. století v Turecku rostlo napětí mezi pravicí a levicí, lidé byli v zemi nespokojeni s ekonomickou situací, rostly sociální rozdíly mezi obyvateli a reformy byly zaváděny jen pozvolna. Objevily se taktéž i spory uvnitř vládnoucí politické strany.

V roce 1961 byla v zemi přijata nová ústava, která zajistila mnohem větší politickou svobodu a zřídila Senát. Díky tomuto kroku došlo k liberalizaci politického tureckého spektra a začaly vznikat nové politické strany a nová politická hnutí. Dle Pirického (2004, s. 51) je možné za důležitou změnu označit přechod Turecka z většinového volebního systému na systém poměrný, díky kterému mělo být dosaženo tedy větší plurality jednotlivých politických stran v Turecku. Došlo ke zřízení Ústavního soudu a vznikla také Rada bezpečnosti, díky které získala turecká armáda hlavní roli v rámci ústavní struktury. (Kalaycioğlu, 2005, s. 94 – 95) Na činnost Demokratické strany v této době navázala Strana spravedlnosti, které se podařilo ve volbách získat velmi cenné druhé místo, a to hned za republikány. Na konci 60. let 20. století vznikla Islámská strana národního řádu. Dle Pirického (2004, s. 51) polarizace turecké společnosti nebyla v této době tak výrazná v náboženské rovině, ale spíše byla viditelná mezi levicí a pravíci.

Lze konstatovat, že 60. léta 20. století přinesla v Turecku roztržičnost politické scény, politickou nestabilitu a velmi rychlé střídání jednotlivých vlád. V roce 1965, kdy volby zvítězila Strana spravedlnosti, tato politická strana sestrojila pravicově orientovanou vládu, která prosazovala liberální politiku a tolerovala mnohem větší roli islámu v rámci turecké společnosti. Republikánská vláda, která byla poražena a která se v rámci své politické orientace začala přiklánět spíše nalevo, již nehrála roli ochránce Atatürkova odkazu a orientovala se spíše na prosazování sociálních reforem. V rámci ekonomiky upřednostňovala mnohem silnější roli státního sektoru a zastávala striktní sekularismus. V roce 1971 došlo v Turecku k tzv. kvazi převratu ve formě ultimátu armádou, a to proto, že turecká vláda naprosto nezvládla politickou situaci v zemi a násilí, které se velmi často objevovalo v ulicích, tak nedokázala fakticky zastavit. Dle Pirického (2006, s. 117 – 118) je tento převrat opakem převratu z roku 1960. V Turecku bylo vyhlášeno stanné právo, stovky lidí byly uvězněny a mučeny, došlo k omezení svobody tisku, autonomie univerzit byla zrušena a byla posílena Národní bezpečnostní rada. Ropná krize, která se objevila v 70. letech, měla za následek propad turecké měny. (Kreiser a kol., 2010, s. 207)

Politická situace v Turecku byla v 70. letech 20. století velmi nestabilní a během tohoto období se v Turecku konaly celkem pětkrát volby a ani v jediných volbách nedokázala žádná politická strana dle Onise (1993) získat parlamentní většinu. Vlady se v následujících letech velmi rychle střídaly.

Politická nestabilita v zemi vedla také k neschopnosti vlády prosadit celou řadou nutných ekonomických reforem a vláda se spíše chovala v této době populisticky. Ropná krize, která Turecko zasáhla, měla za následek ekonomickou krizi v zemi, růst inflace, ztrátu řady odbytových trhů, vznik deficitu obchodní bilance a dost vysoký růst zahraničního dluhu. Vlivem invaze na Kypr (1974) se posléze Turecko ocitlo ve sporu se západními státy. V 70. letech tak Turecko muselo neustále čelit politickému násilí, v ulicích probíhaly nepokoje, a to mez pravicí a levicí a v letech 1978 – 1980 si násilné akce v zemi vyžádaly cca 5 tis. lidských obětí. Politické strany se nesnažily proti násilí zasahovat a dalo by se říci, že chování extrémistických skupin dokonce tolerovaly. V roce 1980 ozbrojené síly, které byly vedeny Mustafou Kenanem Evrenem, vládu svrhly a v zemi tak převzala moc armáda. (Nadolski, 2008, s. 78 – 90)

5.4 Turecko na konci studené války

Vojenský převrat v zemi, ke kterému došlo v roce 1980, tak představoval rozsáhlou a zásadní politickou změnu, která v zemi od jejího vzniku v roce 1923 nastala. Politická činnost jednotlivých vedoucích politiků byla dle Pirického (2006, s. 124 – 126) v zemi zakázána a jejich politické strany byly zrušeny. Stejně tak došlo k rozpuštění tureckého parlamentu a turecké vlády. Nová ústava, která byla přijata, omezila občanské svobody a naopak rozšířila pravomoci prezidenta a vlády. Turecká armáda povolila celkem tři politické strany, které se mohly tehdy účastnit voleb. Dle autora získala významný vliv jen Vlastenecká strana, v jejímž čele byl Turgut Özal a ta ve volbách následně zvítězila. Özal kladl obrovský důraz na islámskou identitu tureckého národa, měl kladný vztah k islámu, rozvíjel v zemi demokracii, omezil zásahy armády do oblasti státních záležitostí země, usiloval o ekonomickou liberalizaci země, kterou sám označil za „velkou transformaci Turecka“. V Turecku tak byla naděje, že se podaří nalézt kompromis mezi těmito dvěma hlavními elementy v rámci turecké identity země. (Noyon, 2003, s. 59 – 61) Lze konstatovat, že 80. letech 20. století tak v Turecku došlo k posilování náboženství jak v politice, tak i ve společnosti, přičemž Özal usiloval o integraci islámu do oblasti tureckého nacionalismu a tím aktivně přispíval k proměně sekularismu. Toto propojení je dle Pirického (2006, s. 124 – 126) známé jako „turecko-islámská syntéza“.

Země tak upřednostnila aktivní spolupráci s tzv. islamistickými frakcemi, a to proto, že chtěla omezit levicové síly v rámci turecké společnosti. Islám se tak v zemi stal určitým protipólem či alternativou komunismu a armáda jej v tuto chvíli vnímala jako „menší“ zlo. Díky tomu došlo v Turecku k rozvoji náboženského vzdělání, což mělo za následek růst náboženských škol v zemi. (The Economist, 2008) 80. léta 20. století bývají v Turecku označována za „hospodářský zázrak“, což mělo však za následek mimo jiné vznik korupce v zemi. Popularita Özala začala pomalu klesat, avšak v roce 1989 byl ještě zvolen prezidentem, a to proto, že turecká společnost jej vnímala jako prvního věřícího tureckého prezidenta.

6. Proměny novodobé turecké politiky od 90. let po současnost

90. léta 20. století jsou označována jako „ztracená dekáda“, a to protože v Turecku panovala v letech 1994 – 2003 stagnace a recese. Zemi dokonce hrozila finanční krize, dále rostla chudoba a politická situace v zemi byla zcela nestabilní. (Kreiser a kol., 2010, s. 221) Turecko bylo v této době zasaženo i zemětřesením, které mělo za následek vysoký počet obětí, což poukázalo na naprosto laxní přístup ze strany státu, korupci a politický tlak v zemi, což vedlo ke zneužití stavebních povolení v zemi. (Mango, 2004, s. 99 – 100) Během vlády první turecké premiérky, Tansu Çiller, bylo Turecko velmi zadluženo a na veřejnost se dostala celá řada korupčních skandálů. Jelikož se chtěla však tato premiérka udržet u moci, musela se spojit s N. Erbakanem, což byl první turecký premiér, který představoval politický islám. Díky zvolení Erbakana premiérem tak islám ve své dosti radikální podobě začal velmi rychle pronikat do politiky a korupce, která byla v této době již všudypřítomná, vedla k tomu, že na přelomu milénia začala významně posilovat nová Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP). Erbakanovu Stranu prosperity je možné označit za první masovou islamistickou tureckou stranu. (Noyon, 2003, s. 73)

Tureckou společnost této doby je možné označit za ostře polarizovanou, přičemž sekulární síly se, stejně jako turecká armáda, stavěly již od samého počátku proti turecké vládě. Islámské hnutí se stalo mnohem více masivním, země musela ukončit benevolenci vůči náboženství a tím byla nucena přistoupit k přísné formě sekularismu. Dle Siegla (2010) turecký premiér Erbakan proti této změně neustále bojoval a např. během své vlády podporoval nošení šátků, a to ve veřejném prostoru. *„Nástup tohoto islamisty do úřadu premiéra představoval přímou výzvu sekulárnímu charakteru státu a výrazně a dlouhodobě vyhrotil diskuzi o jeho vztahu k náboženství. Erbakan usiloval nejen o zrušení některých restrikcí vnějšího projevu religiozity (nošení šátku ve veřejném prostoru) a o další podporu islámu ze strany státu, ale i o reorientaci etatizující státní politiky, jejímž cílem mělo být aktivně usměrňovat společenskou morálku a primárně propagovat islámskou kulturu a identitu společnosti jako celku.*

Jeho ideologie spravedlivého řádu, vágního a sociálně utopického charakteru, odkazovala na ideál prvotní muslimské ummy a slibovala odstranění sociálních nerovností a ekonomického vykořisťování jak ze strany západních států a institucí, tak i ze strany westernizovaných tureckých elit.“ (Siegel, 2010)

V oblasti zahraniční politiky Erbakan usiloval o navázání mnohem těsnějších vztahů s islámskými státy. V roce 1997 došlo v zemi k zásahu turecké armády v Sincanu (centrum konzervativců a islamistů). Pirický (2006, s. 135) uvádí, že spolupracovník Erbakana zde zcela otevřeně hovořil o nutnosti osvobodit Jeruzalém od izraelské okupace a velvyslanec Íránu zde doporučil zavedení islámského práva v zemi. Proislámské směřování vlády a celkově všechny výše uvedené události vedly k tomu, že vojenské vedení přistoupilo k omezení vlivu islámu v oblasti politiky. Erbakan byl následně donucen, aby akceptoval program, který měl za cíl omezit náboženskou výuku. (Kalaycioğlu, 2005, s. 158) Tato událost bývá označována za „Proces 28. února“ a vedla k rezignaci turecké vlády a do země se tak navrátil republikánský sekularismus. (Cizre a Çinar, 2003, s. 310 – 312) Až do roku 1998 bylo v zemi zakázáno nosit šátky na univerzitách. Erbakanovi bylo zakázáno se celkem 5 let účastnit veřejného politického života.

Co se týče zahraniční politiky, na počátku 90. let 20. století Turecko poukázalo na to, že chce být i nadále na straně západního světa a pro západní země tak bylo Turecko dosti klíčovým spojencem, a to primárně z geopolitického hlediska. Ve válce v Perském zálivu, která vypukla v roce 1990, se Turecko tehdy postavilo na stranu OSN a podporovalo aktivně boj proti Iráku. Turecko posléze uvalilo na Irák taktéž jako jedna z prvních zemí ekonomické embargo, které bylo přijato Radou bezpečnosti OSN a Turecko tak uzavřelo ropovody, které přiváděly do země ropu. Důvodem tohoto jednání byla snaha Turecka upevnit své postavení jako spojence Spojených států amerických a západního světa v oblasti Blízkého východu. Prezident zároveň také doufal, že turecká iniciativa v rámci tohoto konfliktu přinese určitý posun při jednání vstupu země do Evropské unie. (Ganser, 2017, s. 296) Ke zhoršení vztahu mezi Tureckem a USA následně došlo až vlivem války v Iráku, která byla zahájena v roce 2003. Turecko totiž zcela odmítlo americký plán, který spočíval v otevření druhé fronty v severní části Iráku a Turecko americkým jednotkám ani nedovolilo vstoupit na území a zahájit invazi do Iráku z Turecka. Turecká veřejnost s válkou v Iráku nesouhlasila. (Scahill, 2017, s. 178 – 183)

Lze konstatovat, že vztah Turecka k zemím Blízkého východu se na konci 20. století dosti změnil. Zatímco během studené války země Blízkého východu byly na okraji zájmu zahraniční politiky Turecka a Turecko se drželo spíše stranou všech možných konfliktů, které na těchto územích probíhaly, v 90. letech 20. století se naopak o tuto oblast začalo mnohem více zajímat. Novou zahraniční politiku v oblasti Blízkého východu tak založilo primárně na nutnosti ochrany země před novými hrozbami, které přicházely z jihu – např. islámský fundamentalismus či kurdský separatismus. Ve vztahu k Sýrii a Iráku hrál Kurdský problém dosti zásadní roli – Turecko tyto země obvinilo z podpory separatistické Strany kurdských pracujících (PKK). Turecko podezřívalo Írán také z možného výcviku radikálních islamistických bojovníků, které aktivně podporovaly útoky proti zastáncům sekularismu v zemi. Díky zhoršení vztahů se Sýrií a Irákem však došlo naopak ke zlepšení vztahů s Izraelem. Díky rozpadu Sovětského svazu se tak Turecko zbavilo dlouholetého nepřítel a zároveň získalo i tři nové sousední státy, a to je Arménie, Gruzie a Ázerbajdžán. Díky vzniku těchto nových zemí se tak Turecku otevřel zcela nový region potencionální ekonomické i politické spolupráce. Po rozpadu Sovětského svazu se turecká zahraniční politika začala orientovat na středoasijské státy, se kterými Turecko spojovala etnická a také jazyková příbuznost – např. Turkmenistán, Kazachstán či Uzbekistán, apod. Díky pádu komunismu v Evropě získalo Turecko i novou možnost spolupracovat se státy Balkánského poloostrova. Siegel (2013, s. 82 – 86)

S jistotou je možné tvrdit, že prioritou zahraniční politiky Turecka bylo od jejího vzniku především spojení se Západem. Tureckou zahraniční politiku zásadním způsobem ovlivňuje hned několik faktorů, a to je národní identita, geopolitika a historie. Díky své geografické poloze je totiž Turecko mostem, a to mezi západní civilizací a státy Blízkého východu, a proto je již od nepaměti středem zájmu řady velmocí. V rámci studené války byla pro Turecko klíčová geografická blízkost k Sovětskému svazu, naopak dnes to je blízkost k islámským zemím, které se nachází na Blízkém východě. Otázka národní identity Turecka, která je spojován s tím, zda Turci patří do Evropy nebo naopak mezi muslimské státy Blízkého východu, je dalším klíčovým faktorem, který má na podobu zahraniční politiky Turecka obrovský vliv. Otázka islámské příslušnosti obyvatel Turecka je velmi diskutována i v souvislosti se vstupem země do Evropské unie.

Co se týče domácí turecké politické scény, lze konstatovat, že v roce 1991 vyhrála volby v Turecku Vlastenecká strana, která byla vedena Mesutem Yılmazem a tato politická strana byla pokračovatelem Strany spravedlnosti. V roce 1993 byl Süleyman Demirel, který stál v minulosti v čele Strany spravedlnosti, zvolen novým tureckým prezidentem. V roce 1994 zasáhla Turecko ekonomická finanční krize. (Dieter et al., 2001) Volby v roce 1995 zahájily následně období politické nestability v zemi, a to proto, že se nemohly politické strany dohodnout na vládě. Nejvíce hlasů získala v těchto volbách Strana blahobytu, v jejímž čele stál Erbakan. Koalice, která byla sestavena, se však velmi brzy rozpadla. Do čela vlády se dostal Erbakan, což vyvolalo v zemi další krizi a také znepokojení ze strany turecké armády. (Dieter et al., 2001) V roce 1999 volby vyhrála Strana demokratické levice (HDP), v jejímž čele byl Ecevit, což byl bývalý předseda Republikánské lidové strany. Ecevit následně vytvořil koalici, a to s Vlasteneckou stranou a Stranou nacionalistického hnutí. Ani jeho vláda však nebyla schopna se vypořádat s ekonomickými problémy, které v zemi panovaly, což vedlo v letech 2000 – 2001 k ekonomické krizi a k pádu vlády. To vedlo k vyhlášení předčasných voleb. Ve volbách, které se konaly v roce 2002, následně zvítězila Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP). Premiérem se stal její předseda Recep Tayyip Erdoğan. Je nutné zmínit, že v Turecku je Erdoğanova vláda u moci dodnes. V roce 2014 byl Erdoğan zvolen tureckým prezidentem a poslední prezidentské volby (2018) taktéž vyhrál (podrobněji v 6. kapitole).

Na počátku 21. století se Turecko navrátilo opět k systému dvou politických stran a vztah mezi islámem a sekulárním státem se postupně začal liberalizovat. V roce 2007 došlo v zemi k ústavní novelizaci a prezident Turecka začal být volen prostřednictvím přímé volby, přičemž jeho funkční období je pětileté. V roce 2007 byl prezidentem zvolen Abdullah Gül, kterého je možné označit za prvního prezidenta země založeného primárně na dosti výrazných sekulárních principech, přičemž Gül se vždy hrdě hlásil k islámu a v minulosti působil i v islámských politických stranách. Od dob Atatürka byl institut tureckého prezidenta vnímán jako přední instituce sekularismu a taktéž jeho garance, a proto byla volba Güla v zemi přijímána dosti rozporuplně. V roce 2011 byl premiérem Turecka zvolen Erdoğan, a to již po třetí. (Kabická, 2011)

Podrobněji poslední roky a současnost v Turecku rozebereme v poslední kapitole.

7. Kurdský problém a islámský terorismus

V následující části je pozornost věnována Kurdskému problému a islámskému terorismu.

7.1 Kurdský problém

Za podstatu každého liberálně demokratického státu je možné označit zajištění bezpečnosti občanů země a taktéž ochranu menšinového obyvatelstva. Ne všechny státy jsou schopny však tento závazek dodržet. V Turecku je to právě stát, který potlačuje identitu národnostních menšin, a to primárně kurdského národa. Opatření, která jsou ze strany Turecka proti tomuto národu realizována, zásadním způsobem snižují schopnost Kurdů reprodukovat svůj jazyk, kulturu a zvyky, což má vliv na tvorbu jejich identity. Kurdové jsou společností, která disponuje svým vlastním jazykem, kulturními tradicemi a zvyky, a jsou tudíž národem, avšak bez existence vlastního státu. Jejich celková populace dosahuje cca 25 – 40 mil, přičemž největší počet Kurdů žije právě v Turecku (12 – 15 %). Další Kurdové žijí v Sýrii, Iráku či v Íránu. *„Kurdové žili na území Anatolie již po staletí. Předchůdci dnešních kurdských kmenů byli Médové, Metáni. Po vzniku Turecké republiky po zrušení chalífátu a sultanátu proběhla řada kurdských povstání. Kvůli velikosti kurdské populace a existenci separatistických hnutí jsou kurdské politické strany chápány jako ohrožování národní jednoty státu. Ve snaze asimilovat Kurdy potlačovala vláda kurdský jazyk, ale její několikaleté snahy o lingvistickou asimilaci byly neúspěšné a většina Kurdů si vlastní jazyk udržela. Do roku 1991 bylo veřejné užívání kurdštiny nelegální. Zacházení Turecka se svými obyvateli kurdské národnosti bylo často terčem mezinárodní kritiky.“* (Ošlejšková, 2007)

Otázku Kurdů je v Turecku již od 70. let 20. století jedním z nejvýznamnějších vnitropolitických bezpečnostních problémů. Kurdové dnes obývají především jihovýchodní část Turecka, západní část Íránu, severovýchodní Irák a sever Sýrie, a právě proto jde o největší problém v oblasti zahraničně-politických vztahů celého regionu. Kurdy je možné označit za největší etnikum na světě, nemající politickou nezávislost a ani svůj stát. Hranice této etnické skupiny nejsou v Turecku nikterak definovány a do jisté míry je rozděluje jejich náboženská víra, kmenová příslušnost či lingvistické odlišnosti. I přes tyto skutečnosti se však Kurdové v posledních letech stále více domáhají mnohem větší nezávislosti. (Baku, 2012)

Otázka kurdské menšiny je v současné době jedním z největších problémů Turecka. V minulosti bylo téměř celé území Kurdistanu součástí Osmanské říše, přičemž menší část patřila Perské říši. Po skončení 1. světové války a v okamžiku rozpadu Osmanské říše velmoci přislíbily Kurdům vznik nezávislého kurdského státu, a to v Sèvreské smlouvě v roce 1920. V této době však již probíhala válka Turecka za nezávislost a výsledkem této války byla tzv. Lausannská smlouva, která v rámci svého obsahu revidovala turecké hranice do podoby, která platí dnes. Severozápadní část Kurdistanu tak byla následně přičleněna k Turecku a ostatní části se staly součástí Íránu a Iráku a taktéž i Sýrie. Nezávislý a samostatný kurdský stát tudíž nevzniknul. (Gebelt a kol., 2018, s. 356 - 378)

Atatürkovi se podařilo vybudovat nový turecký stát, který byl založen na turecké národní identitě, přičemž dle ústavy byli všichni obyvatelé Turecka občany Turecké republiky. V Lausannské smlouvě se Turecko sice k respektování práv národnostních menšin zavázalo, ale za menšiny vnímá jen menšiny náboženské, což pochází již z dob Osmanské říše. V platnost vstoupily následně zákony, které měly za cíl upevnit tureckou národnostní identitu a potlačovaly však zároveň práva kurdské menšiny – kurdština byla zakázána na školách, na veřejnosti či v tisku, apod. Kurdskou kulturu se tak turecká vláda pokoušela zcela zničit a Kurdy tak asimilovat. Existence kurdského národa byla ze strany Turecka dokonce velmi dlouho popírána. Toto potlačování samozřejmě vyvolalo celou řadu nepokojů a několik povstání. Až do 80. let 20. století Turecko kurdskou otázku naprosto ignorovalo a Kurdové tak neměli žádná práva na svůj jazyk či na svojí kulturu. Díky bouřlivé atmosféře na konci 70. let 20. století, kdy bylo Turecko plně násilí, vznikla v roce 1978 Strana kurdských pracujících (PKK). Přístup turecké vlády, která se ve své podstatě až do 80. let 20. století kurdskou menšinou vůbec nezabývala a její existenci dokonce ignorovala, se změnil v okamžiku vlády premiéra Turguta Özala, a to v roce 1983. (Robins, 1993, s. 668)

Özal byl kurdského původu a tím dokázal prolomit v Turecku oficiální tabu, které kolem kurdské otázky panovalo, a o této problematice začal zcela veřejně v zemi hovořit. V roce 1991 podal návrh zákona, který následně zrušil úplný zákaz používání kurdštiny v zemi a od poloviny 90. let 20. století se tak turecká vláda vzhledem ke své snaze vstoupit do Evropské unie a vzhledem ke kritice ohledně potlačování lidských práv kurdské menšiny začala intenzivně touto problematikou zabývat. V roce 2006 došlo k povolení televizních a rádiových stanic, které vysílají v kurdštině.

V současné době je téměř 20 % obyvatel Turecka tvořeno Kurdy. Turecko dnes považuje Stranu kurdských pracujících (PKK) za teroristickou organizaci a ani parlamentní volby, ke kterým došlo v roce 2011, se neobešly bez konfliktů, které způsobili právě Kurdové. Aktivitám této (politické) strany se věnuje i americká ročenka z roku 2011, kde je uvedeno, že v tomto roce došlo v Turecku k růstu terorismu na dvojnásobek a nejvíce teroristických činů má dle USA na svědomí právě tato politická strana. (US. Department of State annual report, 2011) Vztah státu, vlády a Kurdů se během posledních dvou dekad neustále mění a Kurdská otázka se již několikrát stala silným předvolebním tématem, zejména pro islámsky a nacionalisticky orientované strany.

7.2 Islámský terorismus

Náboženství není příčinou „islámského“ terorismu v Evropě. K tomu, aby bylo vůbec možné pochopit fundamentalistické muslimy a jejich postoj k terorismu, je nutné nejdříve uvést základní informace o islámu – islám je monoteistické náboženství, který vyznává jen jednoho Boha, tedy Alláha, přičemž muslimové jsou Alláhovi naprosto odevzdáni. Doslovný význam slova „islám“ je „odevzdání se Bohu“. (Brzobohatý, 1999, s. 82) Řada islámských zemí dnes stále odmítá akceptovat demokracii či respektovat základní lidská práva. Muslimové jsou velmi často vázáni na islám a zcela odmítají, aby se politika oddělila od islámských zásad, což znamená, že právní systémy muslimských zemí vychází primárně z Koránu. Turecko je však jednou z mála výjimek, protože jde o zemi, která je sekularizována, což znamená, že země si sice zachovala své náboženství, ale svojí politikou se dnes přiklání spíše k Západu a k demokracii. (Spencer, 2006, s. 11 – 16) Fundamentalisté tvrdí, že právě oni jsou věřící, přičemž dle jejich názoru je každý, kdo vyznává jiné náboženství, naopak nevěřící. Západ vnímají za barbarský a tvrdí, že od Západu není možné se nic naučit. Dost velkým problémem je to, že Korán obsahuje celou řadu pasáží, které vyzývají k nenávisti vůči nevěřícím a povinností muslimů vést proti těmto nevěřícím nikdy nekončící válku – tzv. džihád. Korán tvrdí, že nevěřící je nutné neustále trestat, protože v opačném případě se i věřící ocitnou spolu s nevěřícími v pekle. (Spencer 2006, s. 23 – 28) Korán je pro muslimy nezvratným důkazem a jeho obsah tvoří zákony muslimů. Je jejich hlavním zdrojem pro jejich život a Koránem se tak řídí muslimská kultura jako celek – literatura, náboženské zásady, myšlenky, aj.

Náboženský terorismus je možné považovat jen za jeden z druhů současného terorismu. Terorismus je všeobecně možné označit za metodu přesvědčování, a to prostřednictvím strachu, kdy účelem je vyvolat paniku, děs, strach, zdiskreditovat vládu a zpochybnit její legitimitu, vyvolat chaos ve společnosti a upoutat pozornost veřejnosti k určitému cíli (Šedivý, 2003, s. 1) „*Islámský radikalismus a jeho násilné projevy představují v současné době jeden z nejvíce sledovaných fenoménů týkajících se bezpečnosti, a to nejen v blízkovýchodním či v evropském kontextu. Pozornost se přitom celkem přirozeně soustředí zejména na problematiku spojenou s existencí konfliktní entity tzv. Islámského státu, teroristické útoky realizované radikálními islamisty v západní Evropě, participaci občanů EU v řadách džihádistů a teroristů. Eventuálně jsou artikulovány možné hrozby a rizika spojená s aktuální migrační krizí a možnostmi infiltrace evropského prostoru ze strany islamistických skupin, ale i samotného faktu kontinuálního nárůstu evropské populace neevropského původu, hlásící se k některé z forem islámu a její možné radikalizace.*“ (Stojar, 2016) Islámský stát je možné označit za radikální islámskou teroristickou organizaci, která je původem z Iráku.

Turecko musí neustále čelit celé řadě teroristických útoků a k převážné většině z nich se hlásí Islámský stát. Největší teroristické útoky poslední doby je možné shrnout do těchto bodů: (ČTK, 2016):

- ✚ červen 2016 – sebevražedný útok tří atentátníků, ke kterému došlo na letišti v Istanbulu, zemřelo 36 lidí a téměř 150 lidí bylo zraněno;
- ✚ březen 2016 – exploze v centru Ankary, která si vyžádala přes 100 zraněných;
- ✚ únor 2016 – výbuch nastraženého vozidla v centru Ankary, který byl namířen proti vojenské koloně; k atentátu se přihlásila skupina Sokoli osvobození Kurdistanu, která v zemi bojuje proti turecké vládě;
- ✚ leden 2016 – výbuch, ke kterému došlo v historickém centru Istanbulu, v jeho evropské části, celkem 13 mrtvých, za útokem stojí Islámský stát;
- ✚ říjen 2015 – dva výbuchy v Ankaře, které usmrtily 102 lidí a více jak 500 lidí bylo zraněno, k útokům se přihlásil Islámský stát;
- ✚ červenec 2015 – sebevražedný atentátník zaútočil na kulturní středisko, a to ve městě Suruç, které se nachází u hranic se Sýrií; za útok je odpovědný Islámský stát;

8. Turecko v současnosti a možný vývoj do budoucna

Tato kapitola se zabývá situací a stavem v Turecku v současnosti a pokusí se zanalyzovat a uvést možné scénáře vývoje co se týče domácí i zahraniční politiky. První část se zaměří na rok 2014, tedy rok, kdy se Recep Tayyip Erdogan poprvé stal prezidentem, jaké události předcházely a následovaly. Dále se pokusím zanalyzovat rok 2015, tedy rok řádných i předčasných parlamentních voleb a jaké to mělo důsledky pro další vývoj. Ve třetí části této kapitoly zhodnotíme události roku 2016, především neúspěšný pokus o státní převrat a jeho důsledky do současnosti. V poslední části této kapitoly se zaměříme na poslední nejdůležitější události v Turecku, a to je referendum a následná změna parlamentního systému na prezidentský, znovuzvolení Erdogana a pokusíme se nastínit možné scénáře vývoje v Turecké domácí i zahraniční politice.

8.1 Cesta AKP a Erdogana k vítězství a volby v roce 2014

Prezidentské volby v Turecku v roce 2014 (první přímé v historii) ukázaly, že Recep Tayyip Erdogan a jeho strana Spravedlnosti a rozvoje (AKP) byli schopni v celku bez větší úhony přejít politickou krizi a události z roku 2013 a následně dokonce úspěšně pokračovat v mobilizaci svého elektorátu. Erdoganovo vítězství v prvních přímých prezidentských volbách (10. 8. 2014) znamená, že se Turecko odebere přesně tím směrem, kterým bývalý dlouholetý premiér a jeho strana chce a také jak to již dlouho před volbami avizovali – postupná transformace v prezidentský systém a centralizace moci v zemi. (Egeresi, 2014)

Většina budoucích autorů bude nejspíš nazývat Erdoganovo vítězství v těchto volbách jako „novou kapitolu“ v tureckých dějinách. Po jedenáctiletém období v premiérském křesle bude nyní Erdogan sedět v Atatürkově křesle jako dvanáctý, ovšem historicky první přímo zvolený prezident, což mu dává daleko silnější (nejen zákonný, ale především psychologický) mandát. Výsledky voleb nemůžou být překvapením, jelikož už mnohé předvolební odhady předpovídaly Erdoganův zisk kolem 50 – 55 %, což se nakonec potvrdilo jeho vítězstvím již v prvním kole. Ačkoli se dá říct, že opozice nebyla schopna natolik zmobilizovat své voliče, aby mohla jeho vítězství ohrozit, musíme dodat, že Erdogan dosáhl maxima ve využití potenciálu svého elektorátu.

Dalším důležitým povolebním tahem se ukázala být nominace (a následný přidělený post) křesla premiéra pro bývalého ministra zahraničí Ahmeta Davutoglu, blízkého Erdoganova spojence a spolustraníka, čímž byl vnitrostranicky vyřazen i bývalý prezident Gül, který během úřadování byl nadstranický a držel ambiciózního Erdogana i svoji AKP „na uzdě“. Lepšího spojence na postu premiéra a pro další vývoj si Erdogan přát nemohl. (Egeresi, 2014)

Z širší perspektivy je vhodné připomenout, že narůstající podpora nyní dominantní AKP je konstantní již od roku 2002 a volební výsledky hovoří za vše: v roce 2002 měla strana 34% podporu voličů, v parlamentních volbách 2007 získala AKP již 46,5 %, v roce 2011 to bylo 49,9 % a prezidentské volby v roce 2014 vyhrál lídr této strany se ziskem 51,79 %. K těmto výsledkům nepochybně přispěly důležité faktory jako významný ekonomický růst a vzhledem k minulosti i nebyvalá politická stabilita, které vedly ke zvyšování platů, velkému nárůstu infrastrukturních projektů a sociální transformaci. Navíc AKP se povedlo během 11 let u vlády víceméně dostat pod „civilní“ kontrolu armádu, která byla vždy jakýmsi hlídacím faktorem a stejně jako se dokázala dostat do pozice, resp. udělala si ve společnosti obrázek jako jediná síla či subjekt, který je schopný vyřešit dlouho trvající Kurdský problém. Přestože se realizace těchto kroků neobešla bez komplikací, většina Tureckých voličů to přesto dokázala ocenit. (Egeresi, 2014)

Je třeba přesto zmínit, že Erdoganova cesta, potažmo celé AKP se neobešla bez problémů a skandálů. Za zmínku stojí události z Gezi parku v Istanbulu v květnu 2013, které se původně z ekologické demonstrace zvrhly v obrovské protivládní demonstrace, nebo širokosáhlý korupční skandál. Tyto události pošpinily Erdoganův obraz a předběžně odhalily vládní slabiny a zneužívání moci. Navíc, tento vývoj ovlivnil i přípravy AKP k prezidentským volbám, když premiér využil, resp. záměrně zneužil jarní komunální volby jako svoji jakousi „před-prezidentskou“ kampaň. (Egeresi, 2014)

Události z Gezi parku v roce 2013 ukázaly, že dosavadní vládní úspěchy nemohou eliminovat kritiku a pevně odhodlaná, i když stále menšinová část turecké společnosti si přeje vyjádřit nesouhlas s dosavadní vládou. Léto roku 2013 se bylo pro vládní stranu velkou zkouškou, když se původně malé protesty z istanbulského parku (po násilných střetech se státní mocí) přelily do dalších tureckých měst a ukázaly silné napětí a rozdělení v turecké společnosti. Přesto vláda tyto problémy byla schopna ustát. (Egeresi, 2014)

Události v Turecku se neobešly pochopitelně bez mezinárodní pozornosti. Vláda čelila kritice za restriktce v oblasti svobody slova, nerespektování jiných názorů, násilného potlačování protestů a zneužívání moci. Znepokojení vyjádřil také Evropský parlament, a to zejména kritikou nadměrného použití policejního násilí a chybějícímu dialogu. Stále více kritiky se ozývalo především ze zjevného příklonu Erdogana k autoritářství. (Egeresi, 2014)

V nadcházejícím období (podzim 2013 – léto 2014) každý skandál vyvolal demonstrace a jiné formy odporu proti vládní garnituře. Nicméně jejich intenzita a potenciální úspěchy se rychle snižovali se schopností vlády rychle mobilizovat silové složky a znemožnit tak obdobné demonstrace jako na jaře 2013. Jedním z velkých skandálů a zkouškou pro vládu se zdál být i obří korupční skandál, který vypukl v prosinci 2013. Erdogan byl přesto schopný mistrně z této situace vybruslit, když přijal demisi čtyř vládních ministrů spojených s touto kauzou. Dokonce i odposlechy dokazující přímý podíl Erdogana a jeho rodiny na celém skandálu, které byly navíc zveřejněny pár měsíců před komunálními volbami, nedokázaly Erdogana odstavit. Paradoxně, přestože by se mohlo zdát, že tyto aféry Erdogana a AKP v očích společnosti výrazně poškodí, opak byl pravdou. Nejen že se on a jeho strana dokázali s těmito kauzami celkem bez újmy vypořádat, ale další kompromitující úniky informací a skandály s cílem ho zdiskreditovat dokonce paradoxně přiměli některé nerozhodnuté voliče k podpoře AKP. (Egeresi, 2014)

Erdoganova proti-Gülenistická rétorika se stávala stále úspěšnější. Dokázal ji totiž mistrně využívat, když došlo na otázky jeho potažmo vládních skandálů a obracet tyto kontroverze vůči imaginárním nepřítelům jeho osoby, strany a celého státu. Vytvořil si image (především pro elektorát AKP) charismatického lídra, který musí chránit svoji vlast před vnějšími i vnitřními nepříteli – před tzv. paralelním státem. Jeho osobní schopnosti umocňoval tzv. krizový management AKP – nadměrné používání policejní síly, přeložení či propouštění neloajálních policejních velitelů a státních zástupců, justiční reforma, posílení pravomocí a činnosti tajných služeb a kontrola internetu. (Egeresi, 2014)

Jeho kandidatura oplývala další nespornou výhodou a to byl mediální prostor. Na rozdíl od svých dvou protivníků dostával v médiích daleko více prostoru a zneužíval nerovnou kampaň a příležitosti, za což ho kritizovali i pozorovatelé OBSE. Otevřením vysokorychlostní železnice Istanbul – Ankara a přítomností na různých státních akcích mohl aktivně demonstrovat svoji sílu a image silného lídra.

Co se týče kampaně, všichni kandidáti se zaměřili na aktuální „horká“ témata a volili více či méně populistickou rétoriku. Nicméně Erdogan dokázal v těžkých chvílích odvrátit pozornost z domácích těžkostí a zaměřil se na kontroverzní zahraniční témata, např. Izrael a konflikt v Gaze. Nejenže tím získal sympatie dalších muslimských voličů, ale také dokázal obvinít protikandidáta Ihsanoglua, že je pro-izraelská figurka a že ani nezná tureckou hymnu. Dalším důležitým tématem byla jeho zamýšlená budoucí změna parlamentního systému na prezidentský, zatímco jeho protikandidáti to odmítali. (Egeresi, 2014)

Steven A. Cook krátce po volbách hodnotí Erdogana jako prezidenta a zároveň de facto premiéra, což nazval ekvivalentem „Primesident“. Přesto že jeho moc sahá dále a hlouběji. Říká, trochu s nadsázkou, že Erdogan ze své pozice může být v klidu a efektivně ministrem zahraničí či vrchním soudcem, žalobcem či starostou velkoměsta, rektorem univerzity atp. (Cook, 2014)

Zároveň hodnotí Erdogana jako muže, který se od roku 2007 stal dominantní osobou v turecké domácí politice. Jako premiér po více než dekádu dosáhl na tyto úspěchy prostřednictvím stále se zdokonalujících politických dovedností, slabé opozici, politického nátlaku a strachu. Strana AKP se podle něho během Erdoganovy éry postupně změnila z jedné z nejvýznamnějších post-islamistických politických stran v muslimském světě na něco jako „skupinu patolízalů“, která rozšiřuje turecké zájmy, ale především ambice jednoho muže. V průběhu let tato strana přijala pevnou roli jako prostředek pro autoritářské a zpátečnické obraty Erdogana. (Cook, 2014)

Od doby, kdy začal Erdogan svůj třetí mandát v křesle premiéra, se začal naplno projevat patronát AKP nad Tureckem, kdy již bylo téměř nemožná objektivní kritika či soutěž. Proces Erdoganovy nadvlády byl téměř přímočarý: Podpořil velké podniky, které se ucházely o státní vládní zakázky (některé ve výstavbě), ovlivňoval média a na oplátku byla jeho vláda krytá, nejen finančně. Ti, kteří odmítli přistoupit na tuto hru, draze zaplatili – byli pronásledováni, trestáni, pokutováni. Nejznámějším příkladem je případ mediální skupiny Dogan, jejíž majitelé, redaktori a novináři se odmítli stát součástí diktátu AKP a Erdogana a chtěli zůstat nezávislí – vláda a úřady si doslova vymysleli pokutu 2,5 miliardy USD, což bylo pochopitelně za této situace likvidační. (Cook, 2014)

Erdogan ovšem dokázal využít situace, kdy nastoupil jako nová politická síla po vleklé ekonomické krizi 90. let. Celá první dekáda 21. století se v Turecku nesla ve znamení prudkého ekonomického rozvoje, zlepšovala se infrastruktura, lidé bohatli, zlepšila se zdravotní péče atd., navíc Erdogan dokázal oslovit i skupiny obyvatel, které předchozí vlády nezajímaly. Navíc mezinárodně byl brán Erdogan a jeho politika jako proevropská, prozápadní a jako model pro muslimské země. Ale Erdogan postupem času začal otáčet a mnohé z původně liberalizačních změn vzaly rychle za své. Začal posilovat svou pozici, obohacovat se a k tomu zastrašovat a potlačovat disidenty a opozici. Přes to všechno byl stále „jen“ předseda vlády, ne hlava státu. Nicméně i nemožnost se znovu ucházet o možnost premiéra ho dostala do dilematu jak dokončit svůj velký projekt Turecka jako regionální a ekonomické mocnosti. (Cook, 2014)

Po nástupu do funkce Erdogan pochopitelně pokračoval v nastaveném kurzu, který započal jako dlouhodobý předseda vlády. Podařilo se mu umlčet špičky bezpečnostních složek, postupně se vytvořila jakási nová vládnoucí či loajální (zbožná) elita, která vytlačila tu „starou“ a hlavně sekulární. Jediné co mu zbývalo, bylo institucionalizovat tyto změny změnou ústavy, což by přineslo definitivní konec myšlenkám a odkazu Kemalismu. (Cook, 2014)

Erdogan měl od začátku problém s pravomocemi prezidenta. Prezident byl (v té době) formálně apolitická a v porovnání s premiérem limitovaná funkce. Někteří z Erdoganových oponentů věřili, či doufali, že díky principu rozdělení moci, kde má premiér větší pravomoci než prezident, jeho přesun do prezidentského křesla z něho udělá marginální politickou osobu. Jak naivní se zdají být tehdejší domněnky opozice. Erdogan je zkušený a chytrý politik. Již v roce 2007 a poté v letech 2011 a 2013 vyvíjel silný tlak na prosazení změn ústavy (původně armádní z 80. let). Jeho nejdůležitějším bodem a logicky osobní ambicí bylo prosazení změny pravomocí prezidenta na tzv. exekutivní prezidentství, čili přenést pravomoci premiéra na prezidenta a de facto změnit systém z parlamentního na prezidentský. Tehdy ještě (což nebylo zvykem), mu tyto změny nevyšly, nicméně již tehdy jako premiér disponoval obrovskou mocí. S uvědoměním si faktu, že u vlády byla jeho AKP a jako premiér ho nahradil muž č. 2 – bývalý ministr zahraničí Ahmet Davutoglu. (Cook, 2014) Jak se lidově říká „s jídlem roste chuť“ a další vývoj nám ukáže, že toto rčení platí v tomto případě dvojnásob.

8.2 Parlamentní volby, události roku 2015 a jejich důsledky

8.2.1 Řádné volby v červnu 2015 a následující vývoj

V červnu 2015 se konaly řádné parlamentní volby do tureckého Velkého národního shromáždění. Volební účast dosáhla téměř 84 %. Přestože jednoznačným vítězem se stala již více než dekádu dominantní Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP), dá se hovořit o tzv. pyrrhovu vítězství. Vítězná strana získala necelých 41 % hlasů a 258 mandátů. Opticky je to sice výrazný zisk, nicméně poprvé od roku 2002 strana nezískala nadpoloviční většinu. Druhá v těchto volbách skončila Republikánská lidová strana (CHP) se ziskem necelých 25 % a 132 mandátů. Třetí byla nacionalistická Strana národní akce (MHP) s 16% ziskem. Druhým vítězem těchto voleb se ovšem stala levicová pro-kurdská Lidová demokratická strana (HDP), která obdržela 13 % hlasů a poprvé se tak dostala do parlamentu. (Kubíková, 2015)

Tyto volby byly také jakýmsi referendem o důvěru, resp. o směru a kurzu, který v turecké politice nastolil za více než dekádu Erdogan a jeho strana AKP. On a jeho strana byly do této doby v Turecku široce populární, i díky ekonomickému růstu, stabilitě a nárůstem vlivu a ambicí Turecka. (Čejka, 2015)

Mnohonásobné volební úspěchy a Erdoganovo dlouhodobé působení v nejvyšší politice však má i odvrácenou stranu mince. Zvláště vzdělanější vrstvy a emancipovaní obyvatelé velkých měst začali mít obavy z narůstajících autoritářských a elitářských (či klientelistických) tendencí a struktur a ze snah pošlapávání a zeslabování sekulárního charakteru Turecka směrem k většímu vlivu náboženství. Zvláště události a represe z roku 2013 odvrátily podporu mladé městské generace, ačkoliv na venkově zůstala podpora AKP nadále silná. (Čejka, 2015) Opozice neměla vůbec jednoduchou pozici před volbami. Jak v ulicích, tak v médiích bylo jasné, kdo dominuje a kdo má největší prostředky a prostor na kampaň.

Dokonce se objevila i řada násilností, kontroverzních zatýkání, útoků na opoziční politiky atd. a i samotný prezident Erdogan rozhodně nepůsobil nadstranicky. Nicméně nakonec volby byly mezinárodními pozorovateli shledány za férové, i když tomu situace leckde nenasvědčovala. (Čejka, 2015)

Přestože AKP volby tedy vyhrála, vzhledem k výsledku voleb a faktu, že poprvé od roku 2002 neměla nadpoloviční většinu, byly možné pouze tři scénáře – AKP složí koalici s další parlamentní stranou; bude vládnout sama jako menšinová vláda a nebo budou předčasné volby. Vzhledem k tomu, že všechny tři další parlamentní strany odmítly koalici, byla možnost předčasných voleb nejvíce pravděpodobná. (Čejka, 2015)

Prezident Erdogan tak vyhlásil v 24. srpna termín předčasných voleb na 1. listopadu, když všechna koaliční jednání, kdy AKP nebyla schopna sestavit jednobarevnou vládu, selhala. Pokud se navíc podíváme do minulosti, zjistíme, že Turecko opravdu nemá moc zkušeností s koaličními či vícebarevnými vládami, navíc i v tomto případě narážíme na typickou neochotu elit sdílet moc, společnou pro všechny blízkovýchodní země. (Kaválek, 2015)

Erdoganova hra o předčasné volby má podle Tomáše Kaválka daleko hlubší intence. Říká, že „až chorobná osobní ambice prezidenta Erdogana na přetvoření Turecka v prezidentský systém a neochota kádru AKP vzdát se mocenského monopolu vedly k sázce na divokou kartu v podobě destabilizace Turecka.“ Tím dává jasně do spojitosti jeho volební kalkulace s bezpečnostní situací v zemi. Je to prosté – Turecko totiž v této době vstoupilo do otevřeného konfliktu a to na dvou frontách – jak se separatistickými teroristy z Kurdské strany pracujících (PKK), tak s islamistickými teroristy ze samozvaného Islámského státu (IS) a AKP se již dlouhodobě snaží v očích voličů působit jako jediný a rozhodný zachránce a stabilizátor, jakýsi garant bezpečí. (Kaválek, 2015)

Znovu obnovené boje a násilí na jihovýchodě Turecka ukazuje, že Erdogan skutečně sází na obnovenou proti-kurdskou taktiku. Horké léto na jihovýchodě země tak bude pokračovat. Nejenže zuří boje mezi vládními jednotkami a PKK, navíc ani samotní Kurdové nejsou jednotní.

Separatisté z PKK odmítli výzvy lídra pro-kurdské parlamentní strany HDP Demirtaše k okamžitému zastavení bojů s obviněným z politického selhání HDP a nekompetence jejího vedení. Tím radikální část Kurdů odsunula HDP politicky na druhou kolej, stejně jako to měl v plánu Erdogan a vládní AKP. Mírový proces mezi vládou a PKK, který začal v roce 2013 tak vzal definitivně za své. (Kaválek, 2015)

Kaválek tak na závěr shrnuje situaci „*Už od roku 2013, po masových protivládních protestech započatých v istanbulském Gezi parku, se režim AKP stává nepokrytě více autoritativním, ať už například rozsáhlou cenzurou, čistkami nepohodlných lidí ze státních struktur či cílenou likvidací nezávislosti soudů. Pokud Erdoğanova vysoká hra v listopadových volbách vyjde, můžeme očekávat, že režim bude usilovat o další utužení své moci – definitivně nastane turecký podzim.*“

8.2.2 Předčasné volby a jejich důsledky

Předčasné parlamentní volby, které se konaly 1. listopadu 2015, se dají označit za senzační, strhující. A to zejména z pohledu AKP. Většina odborníků a pozorovatelů se domnívala, že nejpravděpodobnějším výsledkem těchto voleb bude podobné rozložení sil jako po řádných volbách v červnu. A to především potvrzením toho, že AKP poprvé od roku 2002 ztratila nadpoloviční parlamentní většinu. Jen málo z nich připouštělo možnost, že by AKP znovu nabyla byť jen těsné většiny. Ovšem prakticky nikdo, ať už experti nebo předvolební průzkumy nepředvídal, co se ve skutečnosti stalo – velké vítězství AKP, která za dokázala za necelý půlrok zmobilizovat a přesvědčit více než 5 milionů voličů a získat oproti červnovým výsledkům 60 mandátů. Za 5 měsíců se tak oslabená strana stala opět dominantní. (Hannah, 2015)

Tento výsledek byl očekávaný snad jen pro prezidenta Erdogana – člověka, který přivedl AKP znovu na výsluní. Poté co červnové volby zrodily slabý parlament, byl to právě Erdogan kdo raději vyměnil koaliční jednání za risk předčasných voleb. Když se zhoršila bezpečnostní situace a rozhořel se znovu konflikt s PKK, Erdogan toho mistrně využil jako provokaci, ohrožení státu a k demonizaci opoziční HDP jako spojence terorismu. A byl to právě on, kdo během pěti měsíců mezi volbami zdvojnásobil státní represe vůči všem potenciálním oponentům.

Jako příklady můžeme uvést přepadení a uzavření stovek kanceláří HDP a zatýkání jejich představitelů, uzavření některých novin (Dogan media group – deník Hurriyet), zákaz vysílání některých televizních stanic či přizpůsobení obsahu vládě atd. (Hannah, 2015)

Erdogan zvolil strategii podněcování nestability, nebezpečí, násilí a konfliktu.

Jeho odkaz voličům byl jasný a pod rouškou ohrožení jim sdělil něco ve smyslu: „*Pokud nerevidujete výsledky červnových voleb, pokud nevrátíte monopol moci do rukou AKP, vaše životy se rapidně zhorší*“. Tím se, jak již bylo výše zmíněno, víceméně sám postavil do role ochránce a spasitele – ne nějaká slabá koaliční vláda, ale pouze on může bojovat s terorismem, zabezpečit stabilitu a přinést prosperitu a rozvoj, na který byli Turci zvyklí za posledních 13 let. (Hannah, 2015)

Většina pozorovatelů to vnímala jako cynické kroky, které budou neúspěšné, jako činy paranoidního despoty, rádoby sultána, který se bojí slábnutí moci. Předpokládali tak i z důvodu, že již v červnu část turecké společnosti vyjádřila zřetelný nesouhlas s autoritářskými ambicemi Erdogana. Jak mylné se tyto předpoklady ukázaly býti. (Hannah, 2005)

Rozhodnutí Erdogana vsadit vše na kurdský konflikt měl dva hlavní cíle. Za prvé měla v řadách AKP a jejich elektorátu vzbudit větší nacionální cítění, či dokonce jakousi nacionalistickou hysterii. A za druhé co nejvíce oslabit vliv HDP. Oba tyto cíle mu vyšly výborně. Tím, že se AKP uchýlila značně doprava, nacionalistická strana Národní akce (MHP) ztratila na jejich úkor 40 míst v parlamentu. Navíc někteří konzervativní Kurdové (až 1 milion), kteří v červnu volili HDP kvůli jakési pan-kurdské solidaritě ohledně Sýrie, nyní volili AKP. Uvěřili totiž Erdoganově rétorice že PKK je primárně zodpovědná za obnovení konfliktu a násilí v kurdských městech a HDP je neschopná tomuto zabránit. To co se zdálo v červnu být jako demokratický impulz slabých opozičních stran, něco co dokáže zbrzdit Erdoganovo narůstající autoritářství, se v listopadu ukázalo jako „letní fantazie“. (Hannah, 2015)

Nyní, když země čelí krizím na několika frontách – Kurdové, Islámský stát, válka v Sýrii, uprchlická krize, pád měny atd., je čas aby voliči ukázali priority – stabilita na prvním místě. A kdyby stabilita byla otázkou, jedinou odpovědí pro minimálně polovinu voličů bude silná AKP a šéf šéfů – prezident Erdogan. (Hannah, 2015)

Hannah na závěr dodává ještě mezinárodně politický rozměr. Vzhledem k situaci a snaze regulovat chaos v sousední Sýrii a k boji proti IS mohou být výše zmíněné kroky a události pochopitelné. Nicméně zmiňuje jistou krátkozrakost USA a EU. Je těžké uvěřit, že Turecko bude nadále spolehlivým a stabilním partnerem v rámci NATO, který USA potřebuje v boji proti despotismu a např. EU v souvislosti s migrační krizí. Turecký režim nazývá ekvivalentem „Putinismus“ s velmi špatným islamistickým odklonem“.

Pokud se podíváme retrospektivně na posledních pět měsíců, můžeme to považovat za historický milník pro Turecko. Hannah uzavírá svoji analýzu tvrzením, že *„Po červnových volbách měli turečtí voliči asi poslední šanci opustit dálnici do Erdoganovy diktatury. Místo toho se dostali do rychlého pruhu – s demokracií, právním státem, svobodou projevu a lidskými právy nenávratně mizejícími ve zpětném zrcátku“*.

8.3 Pokus o puč, události roku 2016 a jejich důsledky

V pátek 15. 7. 2016 došlo v Turecku k něčemu, co se již v minulosti několikrát stalo. Armáda, resp. tentokrát pouze její část se pokusila převzít moc v zemi. Jednotky turecké armády s těžkou technikou a s podporou letectva obsadily strategické body v Istanbulu a Ankaře. Poté armáda ohlásila převzetí moci s cílem „znovunastolení ústavního pořádku, demokracie, lidských práv a svobod“. To znamená zjednodušeně řečeno, svrhnout vládu AKP a prezidenta Erdogana. (Kaválek, 2016)

Přestože pučisté rychle obsadili strategické cíle, jako i některá média, vládní budovy, dopravní uzly atd., brzy se ukázalo, že to bude málo. Především fakt, že se nepodařilo zadržet a udržet mimo hru prezidenta Erdogana a vládní špičky. Erdogan, byť jen těsně unikl zajetí a již v noci se mu podařilo s některými médii a skrze ně vyslat vzkaz občanům k odporu a potlačení puče. (Kaválek, 2016)

Je nutné si ovšem uvědomit i fakt, že samotná armáda nebyla jednotná. Historicky armáda byla vždy jakýmsi hlídačem sekulárního charakteru státu, kemalistických hodnot. Když naposledy v roce 1997 donutila k rezignaci islamistu Erbakana, zdálo se, že se v tureckém politickém systému za desítky let stala už jakousi institucionalizovanou součástí a její pozici nemůže nic ohrozit. Její jednání se tak dalo docela dobře předvídat. (Daniel, 2016)

Nové politické subjekty, a to především islamističtí konzervativci jako hnutí Fethullaha Güllena, se dokázaly chytře přizpůsobit armádou nastavenému systému a na přelomu tisíciletí prokázaly velmi dobrou flexibilitu. Vrcholem politické strategie a vývoje situace se stalo do té doby bezprecedentní vítězství AKP v roce 2002. V následujících letech došlo k několika kontroverzním procesům vedeným proti armádním špičkám, obvinění z vytváření protistátních struktur, z plánování puče atd. Všechny tyto procesy rozvrátily armádní velení, kdy na některá místa byli dosazováni lidé loajální k vládě. Nejenže tím byla omezena možnost armády jednotně vstupovat do politiky, navíc armáda ztratila důležitou důvěru veřejnosti. (Daniel, 2016)

Neúspěch tohoto puče tak lze připisovat zejména dvěma faktům. Prvním je nejednota armády, kdy se ho účastnil pouze zlomek jednotek, a především její nejvyšší velení puč odmítalo. Pučisté narazili na velitele a jednotky v armádě a dalších bezpečnostních a silových složek, kteří zůstali loajální vládě. Druhým je fakt, že i přes oprávněnou kritiku vůči vládě kvůli silným autoritářským tendencím, se vláda AKP těší podpoře až poloviny obyvatelstva. Tato výrazná voličská podpora se rychle promítla i na masových demonstracích proti pučistům jen pár hodin po začátku. K tomu všemu lze přičíst i faktor třetí, a to že ani jedna z opozičních stran, včetně pro-kurdské HDP či kemalistické sekulární CHP blízké armádě, se nepřipojila k podpoře pučistů. (Kaválek, 2016)

Již několik hodin po zmařeném coup d'état začaly bezprecedentní rozsáhlé čistky a zatýkání napříč armádou, bezpečnostními složkami, úředníky, justicí, školstvím atd. Čistky se jen za dva týdny dotkly 60 tisíc lidí a 13 tisíc bylo zatčeno – a to nebylo zdaleka konečné číslo. (Kaválek, 2016)

A kdo tedy stojí za pučem? Vláda pochopitelně viníka našla velmi rychle. Za pokus o převrat viní „paralelní státní struktury“ napojené na vlivné islamistické hnutí Fethullaha Güllena, či chcete-li „teroristická“ organizace Fethullahovců (tur. FETÖ). Toto označení začala vláda a její loajální kruhy užívat od korupčního skandálu, který zasáhl špičky AKP a Erdoganovu rodinu v roce 2013. (Laně, 2016)

Gülenovo hnutí a jeho stoupenci však nejsou ničím novým v tureckém veřejném a politickém prostoru. Jeho pronikání do státních struktur započalo již v 80. letech, kdy tehdejší vojenský režim byl v největším rozkolu s krajně levicovými sekularisty a také částečně s pravicovými nacionalisty a do jisté míry tak toleroval islamistické elementy. Z této doby také pochází myšlenka či domněnka tzv. turecko-islámské syntézy. (Laně, 2016)

Postupem času toto hnutí začalo vystupovat sice nekonfliktně vůči sekulárnímu charakteru státu a vládě, a to nejrůznějšími dobročinnými, osvětovými a vzdělávacími aktivitami, nicméně vždy s pozadím sunnitského islámu. Dokonce si toto hnutí získalo i sympatie jinak přesvědčeného sekularisty, předsedy tehdejší Strany demokratické levice a budoucího premiéra Ecevita. Toho Ecevita, který po pádu islamistické vlády vedené Erbakanem prosadil sekulární reformu ve školství s cílem omezení hrozby náboženské indoktrinace turecké mládeže. (Laně, 2016)

Nová pro-islamistická strana AKP, která vzešla z politického marasmu 90. let, a ujala se vlády v roce 2002, logicky vnímala Güllenisty a jejich filozofii jako přirozeného spojence. Jak již bylo výše zmíněno, AKP za podpory tohoto hnutí začala tažení proti armádě a jejímu vlivu na politiku. Za podporu v soudních procesech proti armádě a celkově za duchovní i politickou spřízněnost začalo Güllenovo hnutí postupem času získávat s podporou a vědomím AKP vlivné posty v armádě a státní správě. Güllenisté byli postupně dosazováni na místa po zatčených a odsouzených sekulárních důstojnících v policejních složkách a v justici. (Laně, 2016)

To vše vzalo za své v roce 2013. Po rozložení dřívějšího sekulárního a nacionálního establishmentu, který byl společným nepřítelem jak pro AKP, tak pro Güllenovo hnutí, se jejich vzájemné vztahy začaly rychle ochlazovat. Onou osudnou událostí znamenající definitivní rozchod a následující nevraživost se stalo odhalení rozsáhlého korupčního skandálu uvnitř vládních kruhů, dotýkající se navíc i členů Erdoganovy rodiny. Toto odhalení měly na svědomí pro-Güllenistické struktury u policie a v justici. (Kaválek, 2016)

Některé dohady říkají, že to bylo reakcí na pokus vlády o zestátnění Güllenových škol. Ať už to bylo tak či tak, Erdogan sice na oko sesadil ministry spojené s korupcí, nicméně sám tento skandál ustál a přešel do důkladné protiofenzivy. Obvinil Güllena a jeho hnutí z vytváření jakéhosi státu ve státě, paralelních státních struktur a začal téměř okamžitě provádět rozsáhlé čistky uvnitř policie a justice. Z bývalého spojence se v okamžiku stali teroristé. (Laně, 2016)

Od této doby jsou tedy Güllenisté a jejich spojenci vnímáni jako teroristická organizace, jako protivník a hrozba pro pozice AKP. Ať už byla úloha a podíl tohoto hnutí ve zmařeném puči jakákoliv, posloužilo to jako vítaná záminka pro definitivní a důkladnou „degüllenifikaci“ státních i ekonomických struktur. (Kaválek, 2016)

Některé konspirační teorie uvádějí, že pokus o převrat mohl zinscenovat sám Erdogan a vláda. Nicméně počet vojáků a techniky zapojené do akce pučistů, počet obětí, včetně shody náhod že sám Erdogan unikl zadržení velmi těsně, tyto domněnky vyvracejí. (Kaválek, 2016)

Následkem zmařeného puče a následných čistek bylo do měsíce po puči zadrženo přes 36 tisíc lidí, více než 80 tisíc lidí z řad policie, justice, byrokracie, školství, médií atd. přišlo o práci. Na tyto místa budou pochopitelně dosazeni loajální lidé. Všichni zadrženi jsou podle vlády sice spojeni s Güllenisty, avšak vláda se snaží kompletně pročistit státní správu od všech potenciálních odpůrců. (Kaválek, 2016)

Všichni odborníci a pozorovatelé se bez výjimky shodují, že Erdogaovi nyní již nic nestojí v cestě. Erdogan tento nezdařený pokus o puč dokonce označil jako „dar od boha“, jež mu umožní změnit zemi. Navíc si pomohl vyhlášením výjimečného stavu, který mu umožňuje vládnout neomezeně dlouho na základě dekretů, čímž de facto nepotřebuje parlament. Trendy čistek, normalizace a utužování moci Erdogana, směřující ke konečné přeměně na prezidentský systém, budou následující měsíce pokračovat. Rozsáhlý boj s Güllenisty si navíc vyžádá svoji daň na efektivním fungování státních struktur, bezpečnostních složek, vzdělávacího systému a i na ekonomické stabilitě. (Kaválek, 2016)

8.4 Referendum, změna systému a budoucnost Turecka

Důležitým krokem, který zbýval prezidentu Erdoganovi k potvrzení jeho moci byla dlouho avizovaná změna ústavy a přeměny politického systému v Turecku. Jelikož vládní AKP měla v parlamentu výraznou převahu, navíc podporována i nacionalisty z MHP, návrh na změnu ústavy tak schválila potřebná třípětinová většina a dala tak zelenou pro vypsaní referenda. Referenda, které mělo změnit (a také změnilo) Turecko. (Maděránek, 2017)

Toto referendum, bylo jakýmsi balíčkem celé řady ústavních změn, které významně mění charakter země a politického systému. Podle Maděránka, 2017; tak odhlasování a přijetí změn bude znamenat přeměnu z parlamentního systému na prezidentský exekutivní. A nejen to, dále říká že *„v 18 návrzích nalezneme například to, že prezident republiky nově bude moci být členem politické strany (...)dále se stane vrcholným článkem exekutivy a pozice premiéra bude zrušena, (...)prezident bude moci vydávat legislativní dekrety, vyhlášovat výjimečný stav, jmenovat a odvolávat ministry a viceprezidenty a bude mít možnost rozpouštět parlament v podstatě dle „libovůle“, (...) prezident mimo to bude mít navíc větší kontrolu nad soudnictvím. Bude moci přímo či nepřímo přes parlament ovlivnit složení Rady soudců a státních zástupců (Council of Judges and Prosecutors), klíčového nezávislého tělesa judikatury.*

Referendum tedy 16. dubna 2017 proběhlo a dopadlo vítězstvím pro Erdogana, tedy že většina voličů hlasovala pro. I když většina to byla velmi těsná. Pro ústavní změny hlasovalo 51,41 procenta voličů, proti bylo 48,59 procenta. Volební účast činila 85 procent. Erdogan téměř ihned děkoval národu a voličům a nechal se slyšet, že Turecko udělalo historické rozhodnutí a všichni by měli rozhodnutí občanů respektovat. Premiér Yildirim k tomu dodal, že *výsledek referenda je nejlepší odpovědí kurdským separatistům, zahraničním silám nepřátelským vůči Turecku a také těm, kdo stáli za loňským červencovým pokusem o puč.*“ (ČT24, 2017)

Jaké jsou tedy důsledky referenda? Například politoložka Vladimíra Dvořáková upozorňuje na odbourávání systému brzd a rovnováh a uvádí rozdíly mezi prezidentskými systémy na Západě a tím, který se chystá v Turecku.

V západních prezidentských systémech, typicky USA, totiž důsledně fungují vyvažovací mechanismy a zabraňují prezidentovi v uzurpování neomezené moci. Jako příklad dává vztahy a pravomoci prezidenta (exekutivy) a nezávislé justice (např. když soudy v USA zrušily Trumpovy dekrety). (ČT24, 2017)

Vzhledem k tomu, že Erdogan v Turecku ovládá téměř vše a splývají zde základní tři složky moci, které se mají vyvažovat, tak je tato situace typickým příkladem cesty k diktatuře.

Podle analytika Stevena A. Cooka se tímto referendem trvale uzavřela kapitola moderních tureckých dějin a připomíná tak postavu a politiku zakladatele moderního Turecka Mustafy Kemala Atatürka. Připomíná jak jeho sekularismus, tak základy parlamentní demokracie. Turci podle něho dostatečně nechápou důsledky své volby a to především v tom, že svým souhlasem s ústavními změnami de facto vyjádřili nesouhlas k Atatürkově modernitě a že legitimizovali reorganizaci státu a procesu postupného bourání hodnot, na kterých bylo Turecko postaveno. (Cook, 2017)

Erdogan vytáhl všechny trumpfy ve snaze o ústavních změny. Již dříve v základních směrech změnil organizaci tureckého státu a v tomto procesu skoncoval se systémem brzd a protivah. Teď se snaží legitimizovat tuto změnu ústavních principů. Proč? Protože Erdogan potřebuje jakési právní krytí, aby mohl naplňovat svůj program transformace. A jediný způsob, jak to může udělat, je stát se něco jako sultánem. Na konci své analýzy Cook zmiňuje, že zákony o republice a organizaci státu z dob Atatürka byly projevem modernity a pokroku. Celou analýzu uzavírá slovy „*Turecká republika vždy měla chyby, ale vždy měla aspiraci, že by se mohla stát demokracií. Erdoganovo nové Turecko tuto perspektivu uzavírá*“. (Cook, 2017)

Posledním krokem, který Erdogan potřeboval k potvrzení ústavních změn z referenda, bylo jeho znovuzvolení. Proto se rozhodl spojit řádné parlamentní volby v červnu 2018 s těmi prezidentskými. Recep Tayyip Erdogan obhájil v prvním kole předčasných voleb prezidentský mandát se ziskem 52 % hlasů. Erdogan byl favoritem po celou dobu kampaně i přes částečnou ztrátu popularity a polarizaci společnosti. Volby se konaly o rok a půl dříve před původním termínem společně s parlamentními, jež vyhrála Erdoganova AKP se 42 %. Nemá tak sice nadpoloviční většinu, ale v koalici s druhou nacionalistickou MHP, jež získala přes 11 procent hlasů, budou mít v 600členém sboru jistotu 53 % křesel.

Do parlamentu se vrátila i pro-kurdská Lidová demokratická strana (HDP), když překonala potřebných 10 % hlasů. Tyto volby tak dokončily proces změny systému z parlamentního na prezidentský exekutivní, nově se prezident například při tvorbě vlády nemusí opírat o post premiéra, jenž zanikl. (ČT24, 2018)

Blízkovýchodní zpravodaj ČT Jakub Szántó komentoval tyto volby slovy že Erdogan dostal mandát „*přetvořit Turecko z běžné parlamentní demokracie v jakousi autoritativní islamistickou verzi demokracie po tureckém střihu*“. „*To znamená, že posledních sto let sekulárního vývoje od vzniku sekulárního Turecka na troskách Osmanské říše možná zkrátka zkrachovalo*“. (ČT24, 2018)

Gökhan Bacik analyzuje povolební situaci v Turecku jako vítězství islámského nacionalismu. Přestože AKP získala „pouze“ 42 % hlasů a oproti volbám v roce 2015 ztratila kolem 8 %, může se v klidu spolehnout na podporu menšího partnera a to nacionalistickou MHP. Do popředí dává zejména ideologickou spřízněnost obou stran. Neo-islamistická AKP spolu s ultra-nacionální HDP tak vytvoří duo, které svoji politikou neovlivní pouze stát, ale především Tureckou společnost. (Bacik, 2018)

Obě strany totiž budou vytvářet tlak na kulturní a ideologickou agendu. Jejich prioritou tak nebude pouze řešit ekonomické a zahraničněpolitické problémy, ale také reorganizace turecké politiky a společnosti podle jejich ideologických cílů. To znamená, že islám a jeho prvky budou čím dál více pronikat do společnosti, vzdělávání a každodenního života. V současné době tak není, kromě koaličního partnera MHP, žádná jiná politická síla, která by mohla zastavit nebo omezit „nového Sultána“. Na závěr však dodává, že současným největším problémem je stav turecké ekonomiky. Ta může Erdogana ohrozit, ale jak vidíme na příkladu Venezuely, svět je plný lídrů kteří dokážou přežít i ekonomický kolaps. (Bacik, 2018)

8.5 Názor Tureckého občana žijícího v ČR

Dr. Gökhan Bacik, profesor z katedry politologie a evropských studií Univerzity Palackého, je Tureckým občanem a vysokoškolským pedagogem. Po nezdařeném pokusu o puč v roce 2016 se dostal na černou listinu turecké vlády a jen těsně unikl zatčení. Rozhodl se emigrovat a přijal azyl a pracovní nabídku v Česku, konkrétně na Univerzitě Palackého v Olomouci. Jako odborník na politická témata, navíc jako turecký občan s osobní zkušeností událostí posledních let v Turecku, poskytl pro tuto práci rozhovor.

Bacik jako první zmiňuje, jak Erdogan od roku 2014, kdy se stal prezidentem, pokračuje v konsolidaci moci směrem k autoritářskému režimu. Zmařený pokus o státní převrat v roce 2015 ho sice osobně zasáhl, ale podle něho je to tak složitý případ, že teprve čas ukáže, kde je pravda. Vláda má totiž jasný příběh, a to že viníkem jsou Güllenisté. Ti naopak říkají, že vše zinscenovala sama vláda v čele s Erdoganem. Přestože přečetl již mnoho na toto téma, sám říká, že pravda je někde mezi.

Co se týče změny politického systému a uspořádání, je velmi skeptický. Podle něho má totiž parlamentarismus v Turecku dlouhou tradici již od 19. století, navíc podotýká důležitý fakt, že parlament měl jisté nástroje principu brzd a rovnovah. Prezidentský model znamená, že prezident získal bezprecedentní legislativní moc (např. pomocí dekretů) a tudíž se tím turecký parlament stává de facto nepotřebným. Dnes tak Turecký parlament nemá žádné účinné nástroje, jak kontrolovat vládu a připomíná spíše některé parlamenty v Arabském regionu.

Tureckou zahraniční politiku vidí v současnosti tzv. „režimu přežití“ (survival mode). Turecko má řadu problémů, ale mezi těmito problémy se Ankara snaží využívat zahraniční politiku zejména z finančního hlediska a proto má blízko k zemím jako je např. Katar.

Pragmatismus tak oslabil tradiční vztahy se Západem. Tradiční konzistence zahraniční politiky tak skončila a je tak velice nejistá a proměnlivá. Jediné, co zůstává neměnné je Kurdská otázka, tam Turecko dělá vehementně vše proti jakémukoliv posílení statusu a vlivu Kurdů v regionu.

Na otázku týkající se možného vývoje v budoucnosti Bacik poznamenal, že si není jistý tím, jestli je v budoucnu možné pokojné předání moci. Erdogan totiž koncentruje obrovské množství moci a stát je tak pod jeho absolutní kontrolou.

Nicméně připouští a doufá, že post-Erdoganovské Turecko je možné nikoliv díky opozici, ale díky sociologickým a ekonomickým proměnám. Podotýká, že Erdoganův autoritářský režim nemá v budoucnosti Turecku co nabídnout v oblasti politiky a demokracie a míní, že by v Turecku mohl nastat podobný vývoj jako v Tunisku.

Poslední oblast, kterou Bacik komentoval, je současná Turecká společnost. Zaprvé si všímá narůstající islamizace ve veřejném prostoru. Islám již není vnímán tradičně jako náboženství, ale stal se součástí politické agendy. Druhým fenoménem je vzrůstající nenávisť vůči Kurdům, kde vláda Kurdskou otázku přímo zneužívá a podněcuje tak sociální napětí. Nakonec dodává, v obecné rovině, že současné autoritářství mění společnost jako takovou. Jako příklad uvádí, že lidé dokonce donášejí na své příbuzné či kamarády, což mu připomíná dobu komunismu. (Interview s Gökhanem Bacikem, Olomouc, 4. 12. 2018)

9. Závěr

Cílem této práce bylo komplexně charakterizovat a zanalyzovat vývoj Turecka v oblasti politiky, náboženství a mezinárodních vztahů, prolínání těchto sfér a jejich dynamiku od vzniku samostatného státu až současnost. Dále charakterizovat a zanalyzovat situaci a události posledních několika let, současný a možný budoucí vývoj v zemi.

Důležitými otázkami této práce bylo, jakým způsobem a do jaké míry náboženství ovlivňuje politiku a společnost a naopak. Jakým způsobem a z jakých důvodů se islám v původně silně sekularizované zemi dokázal opět dostat do popředí jak v politice, tak ve společnosti. A také jak se všechny tyto proměnné projevují na současné domácí i mezinárodní scéně.

Vztah politiky (státu) a náboženství ovlivňuje život a směřování Turecka od jeho vzniku až po současnost. Prvních dvě dekády se nesly ve znamení silné sekularizace, nacionalizace a budování nové společnosti pod taktovkou zakladatele moderního Turecka M. K. Atatürka. V této době došlo k silnému omezení vlivu církve na řízení státu i na společnost. Nicméně, v průběhu druhé poloviny 20. století docházelo k oslabování vlivu a odkazu Kemalismu a začaly se projevovat určité změny jak ve společnosti, tak na politické scéně, které začaly opět posilovat vliv náboženství na chod státu. Druhá polovina dvacátého století byla také velmi turbulentní, co se týče jak situace na domácí, tak na mezinárodní politické scéně, v ekonomice atp. Pro pochopení interakce politiky, náboženství, ekonomiky a společnosti v Turecku tak je bezpodmínečně nutné znát celý historický vývoj od počátku republiky až po současnost. Dokážeme potom lépe porozumět událostem posledních let a současné situaci.

Když se podíváme na vývoj v průběhu 20. a na začátku 21. století a zahrneme všechny výše zmíněné proměnné, zjistíme, že jakkoliv předpovídat budoucí vývoj v případě Turecka je velmi složité. Nicméně, vzhledem k faktům uvedeným v této práci, názorům odborníků, rozhovoru s tureckým občanem a vlastním poznatkům lze říci následující: Za prvé, sekularismus a odkaz kemalismu je v dnešním Turecku značně oslaben a na ústupu. Naopak, je zde silný opětovný nárůst vlivu náboženství - jak na stát, tak na každodenní život a to i díky přímé podpoře státu. Zadruhé, události posledních let vedly k tomu, že AKP a především R. T. Erdogan se stali hegemony v turecké politice.

Poslední parlamentní a prezidentské volby, referendum a následná změna systému, zmařený pokus o puč apod., to vše vedlo k bezprecedentní koncentraci moci do rukou jednoho muže.

V současnosti tak de facto neexistuje síla, která by jakkoliv dokázala ohrozit dominantní roli jedné strany a jednoho muže. Turecko se tak během několika let z parlamentní demokracie stalo zemí s prezidentským exekutivním systémem, se silnými autoritářskými tendencemi. Režim v Turecku tak můžou ohrozit pouze dvě věci, které jsou spolu spojené. Tou první je ekonomická situace v zemi a tou druhou je polarizovaná společnost. Přestože Erdogan a jeho AKP nyní dominují, všechny poslední volby ukázaly, že i když mají podporu zhruba polovinu obyvatel, ta druhá je proti. Bezpečnost, stabilita a mezinárodní situace (zejména Kurdská otázka, terorismus atd) sice v zemi silně rezonují a vládnoucí garnitura na těchto tématech dokáže sbírat politické body, nicméně ekonomika státu a finance jsou v recesi, a tím i životní situace a jistoty obyvatel. Pokud se vládnoucí elity budou nadále populisticky zaměřovat na témata bezpečnosti, stability atp. resp. neustále vytvářet imaginární nepřátele a ohrožení státu a neřešit skutečné problémy, zejména pak ekonomickou situaci, může se stát, že právě nespokojených obyvatel (zejména pak vzdělaná střední třída) bude rychle přibývat a tak Erdogan s AKP mohou postupně ztrácet podporu. Tento scénář se v současné době sice zdá nonsense, nicméně v dlouhodobé perspektivě je stav turecké ekonomiky a společnosti skutečně jediným, co může vážně současnou vládnoucí garnituru ohrozit a přinést určité změny.

Co se týče mezinárodní politiky, zde bude Erdogan pokračovat ve své „neo-osmanské“ politice. Bude se snažit o posílení vlivu Turecka v regionu (zejména Sýrie, Irák, Kurdistán – dokáže tak odvádět pozornost od vnitropolitických problémů). Dá se předpokládat pokračování pragmatické politiky směrem na východ, zejména co se týče ekonomické diplomacie se zeměmi v Perském zálivu (např. Katar) a také např. s Ruskem. Tyto faktory, spolu s autoritářskými tendencemi a ubývajícími demokratickými hodnotami v zemi tak budou nadále udržovat chladné či stagnující vztahy Turecka se Západem.

10. Shrnutí

Práce se zabývá analýzou a charakteristikou Turecka od jeho vzniku až po současnost. Zaměřuje se především na politiku a náboženství, ale také na ekonomiku a společnost a především vzájemný vztah a interakci těchto faktorů. Je rozdělena do šesti kapitol.

První kapitola se zabývá historickými souvislostmi počátku Turecké republiky. Nejprve se zaměřuje na období zániku Osmanské říše, včetně boje za nezávislost a vznik Turecké republiky. Nakonec se kapitola věnuje zakladateli moderního Turecka – Mustafu Kemalovi Atatürkovi, jeho politice (zejména sekularismu), jeho reformám a odkazu.

Druhá část práce se zaměřuje na politický islám. A to zejména jak islám jako (státní) náboženství ovlivňuje politiku, státní ideologii a naopak. Dále se zabývá interakcí islámu a sekularismu v průběhu 20. a 21. století. Nakonec přibližuje základní a největší turecké politické strany a představuje ideje panturkismu a panislamismu.

Třetí kapitola popisuje vývoj turecké politiky v druhé polovině 20. století. Začíná situací po 2. světové válce, dále řeší období bouřlivých 60. – 80. let a uzavírá obdobím konce studené války, tedy v 90. letech

Čtvrtá část se zabývá proměnami novodobé turecké politiky od 90. let po současnost. Popisuje nestabilní 90. léta a poté již událostem a nástupem dnes dominantní strany AKP a R. T. Erdogana.

Kapitola č. 5 se zaměřuje na fenomén islámského terorismu ve vztahu k Turecku a Kurdský problém.

Poslední, tedy šestá kapitola je zaměřena na analýzu turecké politiky a situaci v zemi v posledních několika letech a současnosti. Zabývá se několika posledními volbami, událostmi jak na domácí, tak regionální scéně a jaké tyto události mají důsledky. Uzavírá to závěrečným zhodnocením a odhadem možných scénářů vývoje v zemi do budoucna.

11. Summary

The thesis deals with the analysis and characteristics of Turkey from its foundation to the present. It is focused mainly on politics and religion, as well as on economy and society of Turkey and especially relations and interaction of these factors. Thesis is divided into six chapters.

First chapter describes historical context of disintegration of Ottoman empire, struggle of Turks for independence and foundation of the republic of Turkey. Then chapter is dedicated to founder of modern Turkey – Mustafa Kemal Atatürk and his politics and ideology (secularism) and reforms.

Second part of thesis is focused on political islam and how religion affects the politics and state ideology and how state affects religion. Then chapter describes the interaction between islam and secularism during the 20th and 21st century. In the end, there are briefly described ideas of panturkism and panislamism.

The third one describes development of turkish politics in the second half of 20th century – starts after the WWII., then talks about situation during unstable 60's – 80's and finishes in period of the end of the cold war (90's).

The fourth chapter deals with the changes of new-age in turkish politics, from 90's until present. This part describes unstable 90's and then the rise of currently dominant the AKP party and R. T. Erdogan.

Fifth part briefly describes phenomenon of (islamic) terrorism in relation to Turkey and then the phenomenon of Kurdish issue.

Last, the sixth chapter is focused on close analysis of current turkish politics and situation in country in last few years and present. It deals with many elections in last period, affairs and issues in Turkey as well as in region and its consequences. Author finishes with final evaluation and briefly describes some possible scenarios what may occur in Turkey in future.

12. Seznam použitých zdrojů a literatury

AK PARTI. 2002. Votes in numbers in Turkey. *Akparti.org* [online]. [cit. 2018-08-15].

Dostupné z: <http://www.akparti.org.tr/english/secimler/genel/2002/>

ALTUNIŞIK, M. B. 2005. *Turkey: challenges of continuity and change*. London: RoutledgeCurzon.

AMO. 2002. Perspektivy turkismu ve Střední Asii. *Asociace pro mezinárodní otázky: Oficiální webové stránky* [online]. [cit. 2018-08-20]. Dostupné z:

<http://www.amo.cz/perspektivy-turkismu-ve-stredni-asii/>

ARAT, Y. 2009. Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: Implications of a Democratic Paradox. Istanbul: UNRISD – Heindrich Böll Stiftung, 2009, http://www.boell-tr.org/downloads/Final_Country_Report_Turkey_Sept2009.pdf

BACIK, G. – Interview Gökhanem Bacikem – interview, Olomouc, 4. 12. 2018

BACIK, G. No way out of Turkey's economic crisis. In: *Ahval News* [online]. Ahval, 2018, 19. 9. 2018 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://ahvalnews.com/turkish-economy/no-way-out-turkeys-economic-crisis>

BACIK, G. Post-election Turkey: The undisputed victory of religious nationalism. In: *Ahval News* [online]. Ahval, 2018, 27. 6. 2018 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://ahvalnews.com/turkey/post-election-turkey-undisputed-victory-religious-nationalism>

BAKU. 2012. Erdoğan, Ahmadinejad discuss Syria during private meeting. *Hurriyetdailynews.com*[online]. [cit. 2018-08-28]. Dostupné z:

<http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-ahmadinejad-discuss-syria-during-private-meeting--32524>

BIŠSENOVA, A. 2004. Ottomanism, Pan-Islamism, and the Caliphate Discourse at the Turn of the 20th Century. *Aucegypt.edu* [online]. The American University in Cairo The Middle East Studies Program [cit. 2018-08-20]. Dostupné z:

<http://dar.aucegypt.edu/bitstream/handle/10526/3885/Barqiyya%20feb.04.pdf?sequence=1>

BRZYBOHATÝ, M. *Terorismus II*. Praha: Police history, 1999. ISBN 80-902670-4-1.

ÇAĞLIYAN-ĞÇENER, Z. 2009. The Justice and Development Party's Conception of „Conservative Democracy“: Invention or Reinterpretation?. *Turkish Studies*. 2009, roč. 10, č. 4, s. 595-612.

CIZRE, Ü. A M. ÇINAR. 2002. Kemalism, Islamism, and Politics in the Light of the February 28 Process. *South Atlantic Quarterly*. 2003, roč. 102, č.2/3.

COOK, S. A. RIP Turkey, 1921 – 2017. In: *Foreign Policy* [online]. *Foreign Policy*, 2017, 16. 4. 2017 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://foreignpolicy.com/2017/04/16/rip-turkey-1921-2017/>

COOK, S. A. The President Who Ate Turkey: How Recep Tayyip Erdogan gorged on a whole country. *Politico magazine* [online]. *Politico*, 2014, 27. 11. 2014 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://www.politico.com/magazine/story/2014/11/erdogan-president-who-ate-turkey-113193?o=1>

COOK, S. A. Turkey: The Muslim Democracy. *Politico magazine* [online]. *Politico*, 2014 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://www.politico.com/magazine/story/2014/02/turkey-the-muslim-democracy-103885>

ČEJKA, M. Turecké volby 2015: konec dominance AKP?. *Mezinárodní politika* [online]. Ústav mezinárodních vztahů Praha, 2015, 9.6.2015, (6) [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://www.iir.cz/article/turecke-volby-2015-konec-dominance-akp>

ČERNÁ, Z. *Setkání a proměny: vznik moderní literatury v Asii*. Odeon, 1976.

ČT24, 2017. Politoložka Dvořáková o Turecku: Odbourání vyvažovacích mechanismů je cesta k nedemokracii. In: ČT24 [online]. Česká televize, 2017 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2091807-politolozka-dvorakova-o-turecku-odbourani-vy vazovacich-mechanismu-je-cesta-k>

ČT24, 2017. Turecké referendum. ČT24 [online]. Česká televize, 2017 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/specialy/2085750-turecke-referendum>

ČT24, 2018. Erdogan je absolutním vítězem tureckých voleb. V projevu zdůraznil, že jeho země nepoklekne. In: ČT24 [online]. Česká televize, 2018, 25. 6. 2018 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2519560-volby-v-turecku-erdogan-asi-vyhraje-v-prvnim-kole-jeho-strana-miri-k-absolutni-vetsine>

ČTK. 2016. Přehled největších teroristických útoků v Turecku v uplynulých letech. *Irozhlaz.cz* [online]. [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-svet/prehled-nejvetsich-teroristicky-ch-utoku-v-turecku-v-uplynulych-letech_201606290917_kbrezovska

DANIEL, J. Zmařený puč odráží ústup turecké armády z politiky. *Mezinárodní politika* [online]. Ústav mezinárodních vztahů Praha, 2016, 20.7.2016, (7) [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://www.iir.cz/article/zmareny-puc-odrazi-ustup-turecke-armady-z-politiky>

DERINGIL, S. *Turkish Foreign Policy During the Second World War: An 'Active' Neutrality*. Cambridge University Press, 2004. ISBN 9780521523295.

DIETER, N. et al. 2001. *Elections in Asia: A data handbook*. Volume I, p258 ISBN 0-19-924958-X.

ECONOMIST. 2008. Turkey's future - Flags, veils and sharia. *Economist.com* [online]. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.economist.com/briefing/2008/07/17/flags-veils-and-sharia>

EGERESI, Zoltán. What's next for Turkey? Lessons of the 2014 presidential elections. In: *Ústav mezinárodních vztahů Praha* [online]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů Praha, 2014 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: http://www.dokumenty-iir.cz/PolicyPapers/Egeresi2014_PP.pdf

ERICKSON, E. and A. HOOK. *Mustafa Kemal Atatürk: leadership, strategy, conflict*. Long Island City, NY: Osprey, 2013. Command (Oxford, England), 30. ISBN 9781472804587.

GANSER, D. *Nezákonné války: jak země NATO sabotují činnost OSN: kronika doby od Kuby po Sýrii*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 9788027104994.

GEBELT, J. a kol. *Ve stínu islámu / Menšinová náboženství na Blízkém východě*. Albatros Media, 2017. ISBN 9788074298448.

GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-599-X.

HANNAH, John. Adieu, Turkish Democracy: How Erdogan held on to power in the November elections. *Foreign Policy* [online]. 2015, 13.11.2015 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <https://foreignpolicy.com/2015/11/13/adieu-turkish-democracy-elections-erdogan/>

HASANLI, J. *Stalin and the Turkish crisis of the Cold War, 1945-1953*. Lanham: Lexington Books, 2011. ISBN 9780739168073.

HITZEL, F. *Osmanská říše: 15. - 18. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 9788071065678.

KABICKÁ, K. 2011. Turecké parlamentní volby 2011. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. Parlamentní institut [cit. 2018-08-20]. Dostupné z: <http://public.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=72820>

KALAYCIOĞLU, E. 2005. *Turkish dynamics: bridge across troubled lands*. New York: Palgrave Macmillan.

KANRA, B. 2005. *Democracy, Islam and Dialogue: The Case of Turkey*. Government & Opposition. Roč. 40, č. 4.

KAVÁLEK, T. De-Gülenifikace ohrozí ekonomiku i fungování státu. *Mezinárodní politika* [online]. Ústav mezinárodních vztahů Praha, 2016, 28. 7. 2016, (7) [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://iir.cz/article/de-g-lenifikace-ohrozi-ekonomiku-i-fungovani-statu>

KAVÁLEK, T. Horké léto na východě Turecka a Erdoganova volební hra. *Asociace pro mezinárodní otázky* [online]. 2015 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://www.amo.cz/horke-leto-na-vychode-turecka-a-erdoganova-volebni-hra/>

KAVÁLEK, T. KOMENTÁŘ: Puč v Turecku jako předzvěst prohlubující se nestability. *IDNES.cz* [online]. 2016, 16. 7. 2016 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/komentar-k-deni-v-turecku-0h4-/zahranicni.aspx?c=A160716_142826_zahranicni_jav

KAVÁLEK, T. Turecko měsíc po puči. Erdogana teď už nic nezastaví. In: *IDNES.cz* [online]. 2016, 17. 8. 2016 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/tomas-kavalek-rozhovor-turecko-po-puci-d97-/zahranicni.aspx?c=A160816_174337_zahranicni_kha

KOLEJKA, J. 2005. Spisy - Mladoturecká revoluce. *Masarykova univerzita* [online]. [cit. 2018-08-01]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/121485/SpisyFF_220-1979-1_2.pdf

KREISER, K. a kol. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. Dějiny států. ISBN 9788074220128.

KUBÍKOVÁ, K. Volby v Turecku, červen 2015: Vybraná témata 10/2015. In: *Parlamentní institut* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2015 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=107580>

KURU, A. T. 2006. Reinterpretation of Secularism in Turkey: The Case of the Justice and Development Party. In: Yavuz, M. Hakan (ed.): *The Emergence of a New Turkey*, Salt Lake City: University of Utah Press.

KÝR, K. *40 výletů do historie*. Martin Koláček - E-knihy jedou, 2014. ISBN 40 výletů do historie.

LANĚ, T. Válka islamistů v Turecku. *Aktuálně.cz* [online]. 2016, 15. 8. 2016 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.cz/blogy/tomas-lane.php?itemid=27837#more>

MADĚRÁNEK, J. Turecko, uražený muž na Bosporu. In: *Security Outlines* [online]. Brno: Centrum pro bezpečnostní a strategická studia, 2017, 28. 3. 2017 [cit. 2018-11-30]. Dostupné z: <http://www.securityoutlines.cz/turecko-urazeny-muz-na-bosporu/>

MANGO, A. *The Turks Today*. 1. London: John Murray, 2004. ISBN 978-0-7195-6595-3.

MANGO, A. *Ataturk: The Biography of the founder of Modern Turkey*. The Overlook Press, 2002. ISBN 9781590209240.

MARTY, M. E. *Křesťanský svět: celosvětové dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2014. ISBN 9788073253462.

NADOLSKI, D. J. *The etatist Turkish Republic and its political and socio-economic performance from 1980-1999: a developing state impacted by international organizations and interdependence*. Lanham, MD: University Press of America, c2008. ISBN 9780761839736.

NOYON, J. 2003. *Islam, Politics and Pluralism: Theory and Practice in Turkey, Jordan, Tunisia and Algeria*. London: Royal Institute of International Affairs.

OLIVERIUS, J. *Moderní literatury arabského Východu: 1880-2000*. Vydání druhé. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 9788024629643.

ONIS, Z. 1993. *Economic Crises and Long-Term Growth in Turkey*. Washington: The World Bank (World Bank comparative macroeconomic studies).

OŠLEJŠKOVÁ, E. 2007. Kurdové a Kurdistan: Politický vývoj a pozice v mezinárodních vztazích. *Soc.nidv.cz*[online]. Prostějov [cit. 2018-08-31]. Dostupné z: <http://soc.nidv.cz/data/2007/17-3.pdf>

PIRICKÝ, G. 2004. *Islám v Turecku: Fethullah Güllen a Nurcuovia*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.

PIRICKÝ, G. *Turecko*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-323-2.

POTMĚŠIL, J. *Šaría - úvod do islámského práva*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 9788024780627.

RABASA, A. a S. LARRABEE, F. 2008. *Rise of Political Islam in Turkey*. Santa Monica: Rand Corporation.

ROBINS, P. 1993. The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue. *International Affairs* 69 (4), 657-676. Dostupné z: www.jstor.org/stable/2620591.

RUYSDAEL, S. *New Trends in Turkish Foreign Affairs: Bridges and Boundaries*. iUniverse, 2002. ISBN 9780595244942.

SCAHILL, J. *Tajné války*. CPress, Albatros Media, 2017. ISBN 9788026406143.

SIEGL, E. 2010. Proměny a kontinuita ve vývoji tureckého sekularismu. *Mezinárodní vztahy* [online]. [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/368>

SIEGL, E. *Islám versus modernizace? Náboženství, sekularismus a rozvoj v Turecku: pohled Turguta Özala*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013. ISBN 9788087558140.

SOROUSH, A. 2006. WZB „Lectures on Democracy“. Berlin: Wissenschaftliches Zentrum, 2006, <http://idw-online.de/pages/de/event17354>

SPENCER, R.. *Islám bez závoje: zneklidňující otázky o světově nerychleji rostoucím náboženství*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-761-5.

STOJAR, R. 2016. Islámský radikalismus a jeho násilné projevy v kontextu balkánského regionu. *Obraná strategie* [online]. [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <http://www.obranaastrategie.cz/cs/archiv/rocnik-2016/1-2016/clanky/islamsky-radikalismus-a-jeho-nasilne-projevy-v-kontextu-balkanskeho-regionu.html#.WuV6vS5uaT8>

SWAN, S. *Turecko*. Vyd. 2. Přeložil J. KOVAL. V Praze: Ikar, 2007. ISBN 9788024908557.

ŠEDIVÝ, J. *Nové paradigma terorismu*. Mezinárodní politika. 2003, č. 1.

TASPINAR, Ö. 2008. Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism. *Carnegie paper* [online]. Carnegie Middle East Center [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: http://carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf

TEJCHMAN, M. *Balkán ve 20. století*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 9788024631783.

US. DEPARTMENT OF STATE ANNUAL REPORT. 2011. OFFICE OF THE COORDINATOR FOR COUNTERTERRORISM. *State Government* [online]. [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm>

VESELÁ, Z. a kol. *Společenské myšlení v Turecku*. Praha, Orientální ústav ČSAV 1985.

WARNER, Bill. *Samostudijní kurz politického islámu*. Brno: CSPI International, 2016. ISBN 978-80-88089-42-1.

YALCINKAYA, A. 2008. Summary of the indictment against the ruling AK Party. Istanbul: Today's Zaman, 2008, <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=138111>

ZÜRCHER, E. J. *Turkey: A Modern History*. London: I.B.Tauris, 2004. ISBN 9780857730541.